

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number: 10.58659/estad.1258146

Cilt: 6 Sayı: 1 Mart 2023

ss. 1-71

Makalenin Geliş

Tarihi

28/02/2023

Makalenin

Kabul Tarihi

15/03/2023

Yayın Tarihi

28/03/2023

AKSARAYLI DÂNİŞÎ ŞÂBAN BİN MUSTAFA'NIN KIRK HADİS TERCÜMESİ*

Âdem CEYHAN**

ÖZET

17. asır Osmanlı âlim, şair ve yazarlarından biri olan Dânişî Şâban bin Mustafa, şuaara tezkireleri, *eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye...* zeyilleri gibi biyografik eserlerde hayatına dair bilgi bulunmayan edebî şahsiyetlerden biridir. Onun hakkında, kendi eserleriyle hemşehrisi Hasan Rızâî'nin Arapça bir kitabından sınırlı bilgi edinilmektedir. Doğum ve vefat yılı bilinmeyen Şâban bin Mustafa, tahminen 16. asır sonları veya 17. asır başlarında Aksaray'da dünyaya gelmiş; ilim tahsilinden sonra kadılık, müftülük gibi bir meslek seçmiştir. Onun, ikisi Hazret-i Ali vecizeleri çevirisi, biri kırk hadis tercümesi olmak üzere üç eseri vardır. Şair, H. 1052/ M. 1643 yılında, *Nesrû'l-leâli* adı verilen ve Hz. Ali'ye ait 290 kadar Arapça güzel sözü elifba sırasına göre ihtiva eden derlemedeki 275 vecizeyi birer kıtayla Türkçeye çevirmiştir. Dânişî, 1057/1647 senesinde yine Hz. Ali'ye nisbet edilen yüz vecizeyi birer kıtayla tercüme etmiştir. Onun bilinen ve elde nüshası bulunan son eseri, bir kırk hadis tercümesidir. Mütercim, dinî konulara dair kırk hadisi ezberleyen kişiler için vaad edilen uhrevi

* Makalemi, ricam üzerine okuyup bazı teklif ve tashihlerde bulunan Dr. Mustafa Yüceer'e, ayrıca birtakım Arapça ibarelerin tercümesi konusunda yardımcı olan Dr. Gökhan Sebati Işkın'a, Farsça beyitlerin çevirisi hususunda danıştığım Prof. Dr. Halil Çeçen ve Doç. Dr. Suat Donuk'a teşekkür ederim.

** Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Bölümü, ceyhanadem@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9680-6580.

mükâfat hakkındaki rivayetlerin tesiriyle 1061/1651’de bu sayıda hadisi *Mesâbih*, *Meşârik* gibi kitaplardan seçmiş; Hz. Peygamber’e dayandırılan o sözlerin her birini önce nesirle Türkçeye tercüme ve kısaca şerh etmiş; son olarak manalarını birer kıtayla nazmen de dile getirmiştir. Bu çalışmada, Dânişî’nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra anılan nihai tercümesi, Arap harfli tek yazma nüshasına dayanılarak Latin harflerine ve günümüz Türkçesine çevrilerek okuyucuların incelemesine arz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aksaray, Dânişî, Hasan Rızâî, *Nesrû’l-leâlî*, Kırk Hadis

TRANSLATION OF FORTY HADITHS FROM AKSARAYLI DANIŞI ŞABAN BIN MUSTAFA

ABSTRACT

Dânişî Şaban bin Mustafa, one of the 17th century Ottoman scholars, poets and writers, is one of the literary figures whose life is not known in biographical works such as poet biographies and *eş-Şekâ’iku’n-Nu’mâniyye* appendices. Limited information about his life is obtained from his own works and from an Arabic book of his fellow countryman Hasan Rızâî. Şaban b. Mustafa was born in Aksaray, probably at the end of the 16th century or the beginning of the 17th century, and after his education, he chose a profession such as Müslim judge or mufti. He has three works, two of which are translations of Hazrat Ali’s aphorisms and one of which is forty hadith translations. In H. 1052/ M. 1643, the poet translated 275 aphorisms into Turkish with one stanza in the compilation, which includes 290 beautiful words in Arabic belonging to Hazrat Ali, called *Nesrû’l-leâlî*, in the order of elifba.

In 1057/1647, Dânişî translated the hundred words attributed to Hazrat Ali with one stanza. His last known and available copy is a translation of forty hadiths. The translator chose the “hadith” from books such as *Mesâbih* and *Meşârik* in this issue in 1061/1651, under the influence of the narrations about the otherworldly reward promised for those who memorized forty hadiths on religious subjects; He first translated each of those words, which were based on the Hz. Prophet, into Turkish in prose and briefly commented on it; He also expressed their meanings in verses with a stanza. In this study, after giving information about Dânişî’s life and works, the aforementioned final translation was presented to the readers for examination by being translated into Latin letters and today’s Turkish based on a single manuscript with Arabic letters.

Keywords: Aksaray, Dânişî, Hasan Rızâî, *Nesrû’l-leâlî*, Forty Hadith

GİRİŞ

Anadolu, Balkanlar, Kuzey Afrika gibi Osmanlı Devleti'nin asırlar boyunca hüküm sürdüğü geniş sahada yetişmiş yüzlerce, hatta binlerce âlim, devlet adamı, şair ve sanatkâr hakkında son zamanlarda ilmî çalışma ve yayınların arttığını memnuniyetle söylemek mümkündür. Bu sayede, geçmiş çağlarda çeşitli derecelerdeki öğretim kuruluşlarında dersler veren muallim ve müderrisler, irfani faaliyetlerde bulunan mutasavvıflar, eserler yazan ilim ve edebiyat adamlarına dair bazı yeni bilgiler elde edilebilmekte; şöhreti sınırlı kaldığı için zamanın geçişiyle unutulmuş birtakım değerli mahallî şahsiyetlere de rastlanabilmektedir. 17. asırda Karaman eyaletine bağlı bir sancak olan Aksaray'da yaşamış âlim, şair ve yazarlardan Dânişî Şâban bin Mustafa da işte bu –eski tabirle- “nesyen mensiyyen” (tamamen unutulmuş, hatırdan çıkmış) ilim mesleği mensuplarından biridir.

Eserlerinden 17. asır Osmanlı âlim, şair ve yazarlarından biri olduğu anlaşılan Dânişî'nin, hayatı hakkında şüara tezkireleri, *Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye* zeyilleri, *Keşfü'z-zunûn...*, *Sicill-i Osmânî...*, *Osmanlı Müellifleri* gibi belli-başlı biyografik, bibliyografik kaynaklarımızda her hangi bir bilgiye rastlanamamıştır. Onun ismini, Klâsik Türk Edebiyatına dair çalışmalarıyla tanınan Abdülkadir Karahan (1913-2000), *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis Toplama, Tercüme ve Şerhleri* adlı kitabında, “hadîs-i erbain” çevirisi türünde bir eseri bulunması dolayısıyla anmıştır. (Karahan, 1991: 79). Biz de *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali Vecizeleri* isimli eserimizde söz konusu Aksaraylı şairin, yine tercüme yoluyla meydana getirdiği iki kitapçığını ele alıp incelemiştik. (Ceyhan, 2006: 244-247; 252-254). Bu eserleri, onun mahlası, baba adı, doğum yeri, mesleği, hayatta olduğu yıllar hakkında bilgiler ihtiva etmektedir. 2014'te, internet üzerinden yayınlanan *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*'nde, Aksaraylı Dânişî'nin biyografisini, mevcut sınırlı mâlûmâtın elverdiği oranda yazmaya çalışmış; 2021'de yine aynı şekilde neşredilen *Türk Edebiyatı Eserler Sözlüğü*'nde üç eserini tanıtmıştık.

17. asırda yaşamış Aksaraylı âlim, kadı, şair ve yazarlardan Hasan Rızâyî'nin *Nüzhetü'l-ibrâr el-Muttali' li Esrâri'l-Gaffâr* isimli Arapça biyografik eserinin 2016'da I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu'nda iki bildiriyle tanıtılması, 2017'de Türkçe tercümesiyle birlikte yayınlanması, Dânişî Şâban Efendi'ye dair, mevcut mâlûmâtı teyid edici yönde ve az da olsa bazı ek bilgiler edinmemizi sağlamıştır.

Hız. Ali'ye nisbet edilen vecizelerin tercüme ve şerhi konusundaki belli-başlı Türkçe edebî eserleri yayınlama gayretimizin bir parçası olarak Dânişî'nin *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali* (Hız. Ali'nin Yüz Sözü) tercümesini 2017'de makale hâlinde *Türkiyat Mecmuası*'nda (Ceyhan, 2017: 65-99), yine Hız. Ali'ye ait 275 Arapça sözün nazmen Türkçeye aktarılmasından ibaret *Nesrû'l-leâli* çevirisini ise 2018'de *Bir Devr-i Kadîm Efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör'e Armağan* içinde yayımladık. (Ceyhan, 2018: 167-247). Söz konusu ilim ehli şairin hayatı ve eserleri hakkındaki bir yazımız, 2022'de Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Yayınları arasında çıkan *Şehr-i Sülehâ* adlı kitapta yer aldı. (Ceyhan, 2022: 307-317). Dânişî Şâban Efendi'nin bilinen ve elde nüshası bulunan üç eserine dair çalışmamızı tamamlamak için, kırk hadis tercümesini de Latin harflerine ve günümüz Türkçesine çevirdik. Bu çalışma semeresiyle onun 1651 yılında tamamladığı ve şimdiki bilgilerimize göre eserlerinin sonuncusu olan emek mahsulü de önceki iki kitabının yanında, okuyucuların alâkasına arz edilmiştir. Böylece Aksaray tarihinde ilmî faaliyet ve dinî-edebî eserleriyle yer tutan bir âlim, şair ve yazarın, bilinen yazma nüshaları sınırlı sayıdaki kitapları çoğaltılmış; Klâsik Türk Edebiyatına ait metinleri okumaktan zevk alan kişilerin incelemesine sunulmuştur. Şairin hayatı hakkındaki bilgiler, kendi tercümelerinde ve hemşehrisi Hasan Rızâî'nin anılan kitapçığında yer alan sınırlı mâlûmâta, eserlerine dair tanıtım ise o metinlerden elde edilen verilere dayanmaktadır. Bundan dolayı söz konusu âlim şairin hayatı ve eserleri hakkındaki bilgiyi adı geçen kitaptaki metinden bazı değişikliklerle naklettiğimizi belirtmek yerinde olacaktır. Esasen bizim bu çalışmamızda asıl maksadımız, Dânişî'nin kırk hadis tercümesini hem Latin harflerine hem de günümüz Türkçesine çevirerek yayınlamak; böylece temas ettiğimiz yayınlarda anılan veya tanıtılan bir dinî-edebî kitapçığı tam metin hâlinde alâkalı kişilerin istifadesine arz etmektir.

Burada bir örnek üzerinden, kırk hadis tercüme ve şerhi türündeki Türkçe eserlerin sadece edebî değil, aynı zamanda hadis ilmine ait olduğuna, bundan ötürü disiplinlerarası bir çalışmayı gerektirdiğine fiilen dikkat nazarı çekilmiş; hadis ilmi sahasında mütehassıs bir akademisyenin bilgisinden de faydalanılarak hareket edilmiştir. Ayrıca bahis konusu tarihî metinleri sırf Arap veya Osmanlı elifbasından hâlen yaygın olarak kullanılan Latin asıllı harflere aktararak yayınlamanın, onların çağımız okuyucuları tarafından anlaşılmasını sağlamayacağı gerçeğinden hareketle günümüz Türkçesine çevrilmesi de lüzumlu görülmüştür. Eğer gaye, böyle geçmiş asırlara ait edebî eserlerin sadece Klâsik Türk Edebiyatı mütehassıslarınca değil, Osmanlı Türkçesini bilmeyen geniş okuyucu kitlesince de anlaşılması ise –ki bizim maksadımız budur- o takdirde günümüz Türkçesine çevrilmesi de gereklidir.

Türk tarih, edebiyat ve kültürüyle alâkalı bazı kişiler, “Klâsik eserler, dilleriyle de klâsiktir. Onları günümüz Türkçesine çevirmek, okuyuculara hakarettir. Söz konusu metinlerin diliçi çevirileri, asıllarından daha anlaşılır değildir...” gibi çeşitli fikirler ileri sürerek tarihî-edebî eserlerin çağımız Türkçesine aktarılmasını tenkit etmekte ve gereksiz gördüklerini belirtmektedirler. Ancak bunlara benzer düşünceleri ifade edenler, Cumhuriyet devrinde sadece harflerin değil, yabancı dillerin tesirinden kurtarma iddiasıyla Türkçenin de büyük bir değişikliğe uğratıldığından habersizmiş gibi görünmektedirler. Biz, dilimizden bilhassa Arapça, Farsça asıllı kelimelerin atılması sonucunda, bugünkü nesillerin, Dânişî'ninkiler gibi 1640'lı-50'li yıllarda yazılmış eskileri değil, 100-150 yıl önce “cedide” (yeni) sıfatıyla vasıflandırılan eserleri bile anlayamaz hâle ge(tiri)ldiklerini üzümlere görmekteyiz. Millî kültür mirasını çağımıza taşıma niyetiye yapılan böyle yayınların, edebiyat ve tarihle alâkalı günümüz yazarlarının bir kısmı tarafından -takdir edilmekle beraber- anlaşılmasız bulunduğu konusunda bir örnek vermek isteriz. 19. asır Osmanlı devlet adamları ve yazarlarından Eyüp Sabri Paşa'nın (ö. 1890) *Mir'âtü'l-Haremeyn* adlı eserinin Latin harflerine aktarılarak 2018'de resmî bir kurum tarafından yayınlanması hakkındaki bir gazete köşe yazısının son iki paragrafında şu cümleler yer almaktadır: “Kitabın el yazma tek orijinali İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesindeymiş. Araştırmacıların heyecanlı önsözlerini okumak ta çok zevkliydi. Sanki arkeolojik bir kazıyla gün yüzüne çıkarılmış tarihi bir esere dokunuyormuşum gibi geldi. Kitabın her sayfası kalbimi genişletti...”

(...) Bu değerli eserler yeniden kütüphanelerimize kazandırılıyor. İnşallah bir sadeleştirme veya şerh kurulu oluşturulur da her bir eseri güncele taşıma imkanımız çoğalır...” (Eraslan, 2018). Görüldüğü gibi bu son cümle, yayınlanan böyle tarihî eserlerin asli hâllerine anlaşılmasız bulunduğunu dolaylı biçimde anlatmakta; bir heyet tarafından sadeleştirildiği veya şerh edildiği takdirde günümüze taşınma imkânının artacağı fikrini dile getirmektedir.

Söz konusu eserlerin dilleriyle de klâsik oldukları tesbiti elbette doğrudur. Ancak görebildiğimiz kadarıyla günümüz okurlarının sayıca büyük bir kısmı, hattâ bu arada üniversitelerimizin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin çoğu, o eserleri anlaşılmasız bulmakta; anlamak için gayret harcamaya da çalışmamaktadırlar. Söz konusu tarihî-edebî eserlerin çağımız Türkçesine aktarılmış olanlarından bazılarının çokça kusurlar ihtiva ettiğini, bu tür yayınları takip eden mesletaşlarımız gibi, biz de bilmekteyiz. Şüphesiz ki bu hususta en iyisi ve ideal olanı, okuyucuların bahis konusu eserlerin

asıllarını okuyup anlayabilecekleri bir bilgi ve irfan derecesine erişmeleridir. Bununla birlikte ülkemizde üniversite mezunu olanların çoğunun (b)ilim dalı yahut mesleğinin Türk Dili ve Edebiyatı ile ilgili bulunmadığı da hatırlanması gereken başka bir gerçektir. Belirttiğimiz sebeplerden dolayı biz, tarihî-edebî eserleri, hem Latin harflerine aktarmak suretiyle hem de olabildiğince itinalı davranmaya çalışarak günümüz Türkçesine çevirerek yayınlamaya gayret etmekteyiz. Böyle eserleri geçmiş asırların dilinden zamanımızın Türkçesine çevirmenin sanıldığı kadar kolay olmadığı, bu işle uğraşanlarca iyi bilinmektedir. Ancak Arapça, Farça kelime ve tamlamaların çok kullanıldığı, edebî hünerlerin gösterildiği, zaman zaman anlatım bozukluğuna sebep olan uzun cümlelerin yer aldığı eserler ayrı tutulursa, en azından kendi metin neşri türünden çalışmalarımız için rahatlıkla diyebiliriz ki, onlar asıllarından daha zor anlaşılır durumda değil, okunup anlaşılması hedefimizi büyük ölçüde gerçekleştirecek hâldedir. Bu çalışmamızın konusunu teşkil eden Dânişî'nin Kırk Hadis Tercümesinin diliçi çevirisi okunduğunda da ifade ettiğimiz şu fikrin doğrulanacağını tahmin ediyoruz.

Aksaraylı Dânişî Şâban Efendi'nin Hayatı

Şâban bin Mustafa bin Mehmed¹, 17. asırda yaşamış Aksaraylı âlim, şair ve yazarlarımızdan biridir. Mustafa adlı bir kişinin oğlu ve Mehmed (Muhammed) isimli bir zatın torunu olan Şâban, babasının (Mustafa) adından dolayı çevresinde “Mim-zâde” (Mîm'in oğlu) diye tanınırdı. (Hasan Rızâî, vr. 171a). Onun Aksaray'da doğduğu bir eserinde verdiği bilgiden anlaşılmakta; fakat hangi tarihte dünyaya geldiği kesin olarak bilinmemektedir: Kendisi, H. 1061/ M. 1651 yılında derleyip tercüme ettiği kırk hadisın başlangıcında, Müslümanların “beldeler(i) içinde benzeri yaratılmamış”², Allah'ın birliğine inanan insanların kaleleri arasında Şam ve Bağdad'ı kıskandıracak güzellikte olan zafer yeri Aksaray'da doğduğunu ve aslen orada oturduğunu şöyle belirtir: “(...) bilâd-ı Müslimînün *lem yuhlak mislühâ fi'l-bilâd* ve kılâ'-ı muvahhidînün reşk-i Şâm ü Bağdâd'ı olan dârü'z-zafer Aksaray'da mevliden ve aslen mütemekkin, bende-i kemîne-i ahkar ve zelle-i kemter Şa'bân bin Mustafa eş-şehîr bi-Dânişî...” (vr. 35a).

¹ Şair, *Sad-Kelime-i Alî* adlı tercümesinin mensur önsözünün sonunda (vr. 90b) “Dânişî” mahlası ile tanınmış ve Aksaraylı olduğunu, “Şâban bin Mustafa bin Mehmed” ismiyle anıldığını belirtir. Manuscript Volume No. 750H from the Garrett Collection of Arabic Manuscripts in Princeton University Library, vr. 90b. (Bu eserin bir kopyası, Süleymaniye Ktp. Mikrofilm Arşivi nr. 3273'tedir). Müteakip atıflarımızdaki yaprak ve sayfa numaraları bu nüshaya aittir.

² *Kur'an*, Fecr Suresi, 89/8.

Şâban bin Mustafa'nın elimizde bulunan eserlerini H. 1052/ M. 1643, 1057/ 1647 ve 1061/ 1651 yılında meydana getirdiğine bakılarak 16. asrın sonlarında veya 17. asrın başlarında doğduğu tahmin edilebilir. Onun öğrenim hayatına dair çokça bilgi yoksa da eserleri, Arapça ve Farsça bildiğini, İslâmî ilimleri tahsil ettiğini göstermektedir. Nitekim kendisinin *Nesrû'l-leâlî* tercümesinin başlangıcında, “min âvân-ı tahsili'l-ilmî'l-asîl”, yani esas ilim tahsili çağından söz açması (vr. 57b-58a), sonra H. 1052/ M. 1643 yılında Konya'da şer'î hükümlerle uğraştığını ifade etmesi (vr. 59a), ilmiye mesleğine mensup olduğunu, kadılık veya müderrislik ettiğini düşündürmektedir. Buradan hareketle şairin çocukluk ve gençlik yıllarında mahallî hoca ve mekteplerde öğretim gördüğünü, onun ardından medreselere devam edip icazet aldığını, sonra kadılık veya müderrislik mesleğine girdiğini söylemek, yanlış olmayacaktır. Şâban bin Mustafa'nın şiirlerinde kullandığı “Dânişî” mahlası da ilimle alâkasını belirtmekte ve ilmiye mesleğine mensup olduğunu düşündürmektedir. Onun *Nesrû'l-leâlî*'yi H. 1052/ M. 1643 yılında şeyhülislâmlık makamında bulunan kişi için uygun bir hediye olmak üzere tercüme etmeyi kararlaştırması da mesleğiyle alâkalı tahminimizi doğrulayıcı bir delildir. Bilindiği gibi, Osmanlı tahtında Sultan İbrâhim'in (saltanatı 1049-1058/1640-1648) oturduğu bu senede, şeyhülislâmlık makamında, tanınmış divan şairlerimizden Yahyâ Efendi (969-1053/1561-1644) bulunuyordu. Şâban bin Mustafa, Hz. Ali'ye ait 290 kadar Arapça sözü elifba harfleri sırasına göre ihtiva eden *Nesrû'l-leâlî* isimli derlemeyi nazmen Türkçeye çevirip Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'ye iletmeyi düşünmekte; böylece onun alâka ve iltifatına erişmeyi ummaktadır.

Hemşehrisi Hasan Rızâi'nin *Nüzhetü'l-ebrâr...* adlı Arapça eserinde Dânişî hakkında verdiği bilgiler, şairin hayatına dair kendi eserlerinden çıkardığımız bu tesbit ve tahminleri teyid etmektedir. Hasan Rızâi, adı geçen eserinde Dânişî'yi “Şair âlim Şâban Efendi” diye vasıflandırır ve bu başlığın ardından “Zahirî bilgilerde kuvvetli, ilim ehli ve eser sahibidir; Hz. Ali'nin (Allah onun yüzünü ağartsın) sözleri konusunda tercümesi vardır” manasında tanıtır. Yine Aksaraylı Rızâi, Müftü Hüseyin Efendi'nin Şâban bin Mustafa'yı “kadıasker” diye adlandırdığını ifade eder (Hasan Rızâi, vr. 171a) ki, bu kelimeler de –eğer işleme gibi bir niyet taşıyorsa- şairin çevresinde ilmiyle takdir edilen bir kişi olduğunu gösterir.

Evlilik çağına geldiğinde evlenen Şâban Efendi'nin, Mustafa adlı bir oğlu vardır. Dedesinin ismiyle adlandırılan Mustafa Çelebi, babası gibi ilmiye mesleğini seçerek müderris olmuştur. Dânişî'nin “Derviş Mehmed” isimli bir oğlunun daha olduğu bilinmektedir. Konya ve Sakız'da kadılık eden Şâban Efendi, birçok gün, yerine “Husrev Paşa imamı” diye tanınan Mustafa Efendi'yi

(ö. 1057/ 1647) naib (vekil) olarak bırakır; kendisi Aksaray'da isteyenlere ilim öğretirdi. Mustafa Efendi, 1641 Ağustos'u ile Mart-Nisan 1643 tarihleri arasında Konya kadısıydı. (Uşşâkizâde İbrahim Hasib Efendi, 2017: 411-412; Şeyhî Mehmed Efendi, 2018: I/ 677) Hayli verimli sayılabilecek bir şair ve yazar olan Aksaraylı Seyyid Hasan Rızâî de Şâban Efendi'den bazı bilgiler edinmiş; ayrıca hat dersi alarak "tâlik" adı verilen yazı türünü öğrenmiştir. (Hasan Rızâî, vr. 171b).

Dânişî'nin kırk hadis tercüme ve şerhinden, H. 1061/M. 1651 yılında hayatta olduğu anlaşılakta; fakat nerede ve hangi tarihte vefat ettiği bilinmemektedir. Kendi ifadelerinden tahminen çıkardığımızı göre, yazar, bu kırk hadis çevirisini ömrünün son zamanlarında, ahiret hazırlığını artırmak niyetiyle meydana getirmiştir. Onun hadis-i erbaîn tercümesinin başlangıcında, değerli ömür sermayesinin avarelikle geçen günlerini ve cehaletle boşa giden zamanlarını üzülerek hatırladığından bahsetmesi, sonra Hz. Ali'ye ait "Ömrünün başında kaçırdığını sonunda ele geçir!.." sözünü anarak az ömürde çok ibadet tahsiline başladığını söylemesi (vr. 33b-34a), bu bakımdan manidar görünmektedir. Mütercim bu cümlelerinden, kırk hadisi tercüme ettiği esnada yaşlı, dolayısıyla ömrünün son zamanlarında olduğu anlaşılıyor. Aksaraylı âlim, şair ve mütercim Dânişî Şâban Efendi'nin hayatı hakkındaki bilgilerimiz bunlardan ibarettir.

Dânişî Şâban Efendi'nin Eserleri

Elimizde Dânişî Şâban bin Mustafa'nın tercüme yoluyla meydana getirdiği üç eseri vardır. Aynı el yazması mecmuada bulunan bu eserleri, tamamlanış tarihlerine göre ele alıp tanıtmaya çalışacağız.

1. Nesrû'l-leâlî Tercümesi

Dânişî Şâban bin Mustafa, Hz. Ali'ye ait üç yüze yakın Arapça vecizeyi elifba harfleri sırasına göre ihtiva eden, Arap, Fars ve Türk edebiyatında "*Nesrû'l-leâlî*" adıyla meşhur kitapçığı, H. 1052 (M. 1643) yılında Konya'da Türkçeye tercüme etmiştir. Şii âlimlerden Tabersî'nin (ö. 548/ 1154) Hz. Ali'ye nisbet edilen bilgece sözler arasından 290 kadar cümleyi seçerek elifba harfleri sırasına göre dizdiği ve bu metne "*Nesrû'l-leâlî*" (İnciler Saçısı) adını verdiği bilinmektedir. Anılan derleme, Türk edebiyatı tarihinde 15. asırda Kâsım ve Hâfız mahlaslı şairler eliyle farklı yıllarda dilimize çevrilmiştir. Yine bu Arapça vecizeler kitapçığının Hüseyin Baykara'ya sunulmak üzere Ali Şîr Nevâî (844-906/1441-1501) tarafından nazmen Türkçeye tercüme edildiği mâlûmdur. Mustafa bin Şücâ', aynı eseri Evrenoszâde Ahmed Bey'in isteğini yerine getirmek için H. 902/ M. 1496-97 yılında mensur olarak çevirip şerh etmiştir.

Söz konusu metnin 16. asırda Mâtemî, Vâhidî, Latifî, Rihletî gibi şairler tarafından Türkçeye nazmen tercüme edildiği de bilinmektedir. (Bu tercüme hakkında daha fazla bilgi için bk. Ceyhan, 2006).

İşte seleflerinin izinden giden Dânişî, devrin şeyhülislâmına ithaf etmek niyetiyle meydana getirdiği tercümesine 1052 Zilka'desinin birinci gününde (21 Ocak 1643 tarihinde) başlamış ve onu Zilhicce ayının onunda (1 Mart 1643), yani kırk gün zarfında tamamlamıştır. (vr. 87b). Şair, çeşitli dinî, ahlâkî, sosyal konulara dair fikir, görüş ve tavsiyeleri dile getiren bu Arapça güzel sözleri, “feilâtün mefâilün feilün” kalıbında birer kıt'ayla Türkçeye çevirmiştir. Onun Arapça vecizeleri dilimize nasıl tercüme ettiğini göstermek ve bu işteki başarı derecesi hakkında bir fikir vermek için, birkaç kıt'asını örnek olarak nakledeyim. “Nefsin rahatı, ümitsiz (beklentisiz) olmaktadır.” manasındaki إستراحة النفس فى اليأس sözünü, Dânişî Türkçeye şöyle çevirmiştir:

“Katı müşkildür intizâr-ı merâm
Nefse lâbüd olur azâb-ı şedîd
Nâ-ümidî aceb saâdetdür
Râhat olur kişiye kat'-ı ümîd” (vr. 61a).

[Bir isteğin meydana gelmesini beklemek, çok zordur. Bu, insan benliğine mutlaka şiddetli azap olur. Ümitsizlik (beklentisiz olmak), şaşılacak bir bahtiyarlıktır. (Yani insanların elindeki şeylerden) ümidi kesmek, kişi için rahatlıktır.]

Mütercim, “Dostluğun kuvvetlenmesi hürmettedir” manasına gelen تأكيد المودة فى الحرمة sözünü Türkçeye şöyle çevirmiştir:

“Hürmet-i döstân-ı sâdıkla
Rişte-i döstî müekked olur
Asdikâ hâtırını yapmağla
Kâr-ı hillet ebed müşeyyed olur” (vr. 62b-63a).

[Gerçek ve vefalı dostlara saygıyla dostluk bağı kuvvetlendirilmiş olur. Sadık dostların gönlünü yapmakla dostluk işi sonsuza kadar sağlam olur.]

Dânişî'nin Arapça vecizeleri nasıl tercüme ettiği konusunda son bir örnek daha verelim: حلم المرء عونه

“Kişinün hilmi yâr ü yâveridür
Hilm olur ehline muîn ü zahîr
Gazab u hiddeti yûri terk it
Hilme gûşişde eyleme taksîr” (vr. 65a-b)

[İnsanın huy yumuşaklığı, dostu ve yardımcısıdır. Huy yumuşaklığı, sahibine yardımcı ve destek olur. Haydi, öfkeyi ve kızgınlığı bırak! Huy yumuşaklığına çalışma konusunda kusur etme!]

Dânişî, “*Nesrû'l-leâlî*” adı altında yer alan Arapça vecizeleri Türkçeye çevirirken, bu konuda daha önceki zamanlarda meydana getirilen herhangi bir eserden faydalanmış mıdır? Bu soruların cevabını bulmak için mukayeseli araştırmalar yaptık. Neticede şairin, Mes'ûd bin Ahmed bin Şâdî'nin H. 746/M. 1346 yılında meydana getirdiği manzum *Nesrû'l-leâlî* tercümesinden yer yer istifade ettiğini gördük. Mes'ûd bin Ahmed, Hz. Ali'nin adı geçen meşhur derlemedeki vecizelerini “feilâtün mefâilün feilün” kalıbıyla ve iki beyitli kıt'alar hâlinde Farsçaya çevirmiştir. (Mes'ûd bin Ahmed, *Tercemetü'l-leâlî ve Tezkiretü'l-maâlî*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Ayasofya bl. nr. 945, vr. 43b-84b. Bu eser hk. daha fazla bilgi için bk. Kilisli Muallim Rif'at, 1926: 408-409; Şafak ve Akpınar, 2021).

Bu eserden faydalandığı anlaşılan Dânişî, bahis konusu Arapça güzel sözleri aynı şekilde Türkçeye tercüme etmiştir. Örnek vermek gerekirse, şu vecizelerin tercümesinde Mes'ûd bin Ahmed'in eserinin tesirlerinin görüldüğünü söylemek mümkündür: 1, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 12, 14, 16, 17, 19, 24, 26, 28, 30, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 41, 42 vb.

Dânişî'nin Arapça sözleri doğru tercüme ve kısaca şerh edebilmek için hayli emek harcadığı, Arapça sözlüklerden, hadis kitaplarından ve çeşitli mutasavvıf, âlim ve şairlerin eserlerinden faydalandığı anlaşılmaktadır. Mütercim, Hz. Ali sözlerinin tercümesi olmak üzere yazdığı kıtalar, şekil ve muhteva yönünden incelendiğinde, bunların hem vezin, kafiye, hem de maksadı doğru-düzgün ifade bakımından hayli başarılı olduğu söylenebilir. Şair, 275 Arapça vecizeye dair birer kıta yazmak suretiyle bazı İslâmî, ahlâkî fikirleri telkin etmiş; insanî ve dinî yönden iyi diye-bildiğimiz tavsiyelerde bulunarak muhataplarını iyilik ve güzelliklere özendirmek istemiştir. Onun *Nesrû'l-leâlî* tercümesinin mütercim hattından kopya edilen nüshası, Princeton Üniversitesi Kütüphanesinde bulunmaktadır. (Manuscript Volume No. 750H from the Garrett Collection of Arabic Manuscripts in Princeton University Library, vr. 57b-88a. Bu eserin bir kopyası: Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Mikrofilm Arşivi nr. 3273). Mısır Millî Kütüphanesinde de bir yazma nüshas bulunan (*Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, 1987: I/271) bu eseri, bir incelemeyi müteakiben Latin harflerine ve günümüz Türkçesine çevirerek yayınladık. (Ceyhan, 2018: 167-247).

2. *Sad-Kelime-i Hazret-i Alî Tercümesi*

Dânişî Şâban Efendi'nin meydana getirdiği eserlerden biri de *Sad-Kelime-i Hazret-i Alî* tercümesidir. (vr. 88b-101a). *Sad-Kelime-i Hazret-i Alî* (Hz. Ali'nin Yüz Sözü), Hz. Ali sözleri arasından meşhur Mutezile kelâmcısı Câhız'ın (ö. 255/ 869) seçtiği vecizelerdir. Reşidüddin Vatvat (ö. 573/1177) tarafından *Matlûbu Külli Tâlib min Kelâmi Emîrû'l-mü'minîn Alî bin Ebî Tâlib* adıyla Farsçaya çevrildiği, daha sonra Arapça güzel cümlelerle de açıklandığı bilinen bu sözler, 14 veya 15. asırdan itibaren Türkçeye defalarca tercüme edilmiş; çeşitli şerhlere de konu olmuştur. Hz. Ali'ye nisbet edilen *Sad Kelime*'nin halk arasında tanındığını söyleyen ve o cümleleri “kelimât-ı kerime ve nesâyih-ı celile” (büyük sözler ve ulu nasihatlar) diye vasıflandırarak öven Aksaraylı Dânişî Şâban Efendi'nin, bahis konusu tercümelerin bir kısmından haberdar olduğu, kuvvetle muhtemel görünmektedir. Meselâ, şairin hemşehrisi Seyyid Hasan Rızâî, bahis konusu yüz sözü, H. 1054/ M. 1644 yılında ikişer beyitli kıt'a şeklinde dilimize çevirmiştir. İşte Aksaraylı Dânişî, *Nesrû'l-leâlî*'yi tercüme ettikten beş yıl sonra, Hz. Ali'ye nisbet edilen *Sad Kelime*'yi de 1057 yılı Şâban ayının ilk gününde (1 Eylül 1647 tarihinde) nazmen çevirmeye başlamış; çalışmasını aynı ayın yirmisinde tamamlamıştır. Şair, yüz sözü yine iki beyitli kıt'alar şeklinde, fakat öncekinden farklı olarak müctess bahrinin “mefâilün feilâtün mefâilün feilün” kalıbıyla tercüme etmiştir.

Dânişî'nin bu eserinin üç bölümden ibaret olduğunu söylemek mümkündür: Hz. Ali'ye nisbet edilen yüz sözün değerini ve tercüme edilmiş sebebinin anlatan mensur başlangıç, vecizelerin kıt'alar hâlinde çevrildiği asıl bölüm, hangi şartlar altında ve niyetlerle meydana getirildiğini bildiren kısa bir sonuç. *Nesrû'l-leâlî* tercümesinde olduğu gibi, bu eserine de mensur bir takdimle başlayan şairimiz, Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e dua ve övgüden sonra kitabı yazış sebebinin anlatmış; onun ardından asıl konuya gelerek *Sad Kelime*'yi tercüme etmiş; sözlerini kısa bir manzum sonuç kısmıyla tamamlamıştır.

Mütercimim çevirdiği *Sad Kelime*, Hz. Ali vecizeleri arasından meşhur Arap yazarı Câhız'ın seçtiği yüz sözdür. Câhız tarafından meydana getirilen *Mie Kelime* (Yüz Söz) veya “*Mi'etu emsâli Alî bin Ebî Tâlib*” (Ali bin Ebî Tâlib'in Yüz Meseli) isimli derlemeyi Reşidüddin Vatvat'ın Farsçaya çevirdiğini, daha sonra o tercümesine Arapça izahlar da eklediğini ifade etmiştik. Mukayese sonunda, başka bazı selefleri gibi Dânişî'nin de Reşidüddin Vatvat'a ait bu tercüme ve şerhten faydalandığı anlaşılmaktadır. Çünkü *كلها محررة من خط المترجم* kaydıyla mütercim hattından yazıldığı belirtilen (vr. 58b) *Sad Kelime* nüshasının sayfa kenarlarında Arapça vecizeleri yine Arapça şerh (izah) eden bazı cümleler yer almakta ve bunlar Reşidüddin Vatvat'ın anılan eserinde bulunmaktadır.

Mütercimim Arapça güzel sözleri nasıl çevirdiği konusunda bir fikir vermek için eserinden birkaç kıt'a nakledelim. Dânişi, "Çekişmeyle birlikte dostluk olmaz" manasındaki لا محبة مع لجاج vecizesini şöyle tercüme etmiştir:

"Lecûc olan kişinün hem-nişîn ü ahbâbı

İbâ ider kapusını inâd eyler sed

Nihâdı lecc ü dahı imtizâcı bed olanun

Nedîmi olma meded hem-nişîni olma meded" (vr. 92b).

[Çekişen ve inatçı olan kimsenin arkadaşı ve dostları, ondan çekinir, nefret eder. Onun kapısını inat kapatır. Sakın, huyu düşmanlıkta inad edip ayak direme ve geçimi kötü olanın arkadaşı olma; aman onunla birlikte oturma!]

Dânişi, "Kişi bilmediği şeyin düşmandır" manasındaki المرء عدو لما جهله vecizesini Türkçeye şöyle çevirmiştir:

"Merâtib-i ulemâ' vü makâm-ı dâniyâ

Nice teşahhus ider merd-i câhilü'l-akdâr

Ale'l-husûs ki mechûli ilm ola bi'z-zât

Ulûma düşmen olur hem dahı ider inkâr" (vr. 94a).

[Cahilce değerleri olan adam, âlimlerin derecelerini ve bilenin makamını nasıl belirleyebilir ki?! Hele şahsen bilmediği şey ilim olursa, ilimlere düşman olur ve onları inkâr eder...]

Dânişi'nin *Sad-Kelime-i Hazret-i Alî* tercümesini –daha önce de ifade ettiğimiz gibi- bir incelemeyi müteakiben Latin harflerine ve günümüz Türkçesine çevirerek yayınladık. (Ceyhan, 2017: 65-99).

3. *Hadîs-i Erbaîn Tercümesi*

Aksaraylı Dânişi'nin eserlerinden biri de kırk hadis tercümesidir. (vr. 27b-57a). Sözlerine besmeleden sonra Arapça, Farsça kelime ve tamlamaların çokça kullanıldığı bir nesirle Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e dua ve selâmla başlayan Dânişi Şâban bin Mustafa, İslâm tarihinde "Hulefâ'-i Râşidîn" olarak vasıflandırılan dört seçkin dost ve İmâm-ı Âzam Ebu Hanîfe'yi (ö. 150/767) de övgüyle anmış; bunun ardından eserini yazış sebebini anlatmaya koyulmuştur: Ömrün tembellik ve bilgisizlikle geçen günlerini pişmanlık ve hasretle andığını belirten yazar, bundan sonra "ahiretin tarlası" diye tarif edilen dünyada suni ve zahmetli şekilde sanatla uğraşmaktan yüz çevirip asıl maksada, Allah'ı bilme ve faydalı ilimler tarafına yöneldiğini, insanın ibadet için yaratılmış olmasından dolayı iyiliği emir ve kötülükten alıkoyma yolunda çalışmaya karar verdiğini anlatır. Bu niyet için en uygun olan, Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği İslâm dinine uymak ve Hz. Ali'nin büyük yolunu tutmaktır. Onun kanaatince, Arapçaya dair bilgileri öğrenmekten asıl maksat,

Allah'ın ayetlerinin sırlarını ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hadislerinin ince manalarını anlamaktır. Kendisi, ibadetin en faydalısı ve ahiret azığının en mühimini edinmek üzere seleflerin yolunda gitmiş; "Âlimler peygamberlerin vârisleridir" gibi hadislerde bildirilen hazineye erişmeyi umarak ve "Ömrün başında kaçırdığımı sonunda elde et!" buyruğundan öğüt kabul ederek az ömürde çok ibadet etmeye başlamıştır.

İnanan bir kul için ibadet işi ve ahiret azığı, Kur'an'dan sonra Hz. Peygamber'in hadisleri ve Hz. Ali'nin eser(söz)leridir. Çünkü hadislerin ve Hz. Ali sözlerinin kelimeleri düzgün, manaları güzel, dizilişi benzersizdir. Hz. Peygamber'in hadislerini tutan ve ezberleyen kişilere ahirette verilecek mükâfatlara dair çeşitli rivayetleri hatırlatan Dânişî, bu nakillerden dolayı ümmetin âlimlerinin kırk hadisi topladıklarını belirtir. Kendisi de hadis rivayet etmek suretiyle Hz. Peygamber'e bağlanmayı istemiş ve 1061 yılı Zilhiccesinin ilk gününde (15 Kasım 1651 tarihinde) bu kırk hadisi derlemeye başlamıştır. Maksudı, ahirette Hz. Peygamberin şefaatine erişmek ve çalışmasının dostları tarafından unutulmamaya, hayır dua ile anılmaya bir vesile olmasıdır. Hadisleri yazarken okuyanlar için onların kısa, faydalı ve ezberlenmesi kolay olması niyetiyle isnadlarını nakletmediğini, mühim konuları ve bütün ibadetlere dair uyarıları ihtiva edici bulunmasını istediğini belirten mütercim, bu derleme ve tercümesi sırasında *Mesâbih*, *Meşârik* ve daha başka hadis kitaplarından faydalandığını da anlatır. Bilindiği gibi, *Mesâbihu's-sünne*, el-Begavi'nin (ö. 516/1122) güvenilir hadis kaynaklarından derlediği hadisleri ihtiva eden, *Meşâriku'l-envâri'n-nebeviyye...* ise Radyüddin es-Sâgâni'nin (ö. 650/1252) bazı sahih hadisleri, nahiv konularına göre düzenlediği bir eseridir.

Dânişî Şâban Efendi, seçtiği kırk hadisten her birini önce nesirle Türkçeye tercüme etmiş; bunun ardından bazen onunla ilgili başka rivayet(ler)i de anarak kısaca şerh (izah) etmiş; son olarak birer kıtayla nazmen de dile getirmiştir. Hadisler, Kur'an öğrenme ve öğretmenin fazileti, amellerin ömrün sonuna göre değerlendirildiği, Allah'ın hayrını istediği kimseyi dinde anlayışlı kıldığı, mümin kardeşine yardım edene Allah'ın yardımcı olacağı, bir ayet de olsa dinî hükümleri bildirmenin lüzumu, İslami ilimleri öğrenme yolunu tutan kimseye cennet yolunun kolaylaşacağı gibi çeşitli konular hakkındadır. Dânişî'nin çevirip açıkladığı rivayetler sıhhat yönünden incelendiğinde bunların yaklaşık üçte ikisinin sahih, altısının zayıf ve birinin çok zayıf olduğu, başka bir ifadeyle sahih ve hasen hadisın şartlarından birini yahut birkaçını taşımadığı görülür. Mütercim, tercüme ve izahı sırasında Safedi'nin (ö. 764/1363) *Katru'l-gays...* adıyla da anılan *Lâmiyetü'l-Acem* şerhi (vr. 38b), *Şerhu Meşârik* (vr. 43b), Cevheri'nin (ö. 400/1009'dan sonra) lügati (53b),

Ahterî'nin (ö. 968/ 1560-61) sözlüğü (vr. 54b) gibi çeşitli eserlerden faydalanmıştır.

Mütercim, çağındaki ilim adamlarının yazılı anlatımdaki tercihlerine uyarak eserinde Arapça kelime ve tamlamaları çokça kullanmış; Türkçe kelimelere daha az yer vermiştir. Bununla beraber onun, kitapçığının önsözünde süslü bir anlatım yolunu tutarken, hadisleri çevirip açıkladığı kısımda “inşâ” sahasında hüner göstermeyi değil, doğrudan doğruya bilgi vermeyi tercih ettiğini belirtmek de uygun olur. Dânişî Efendi'nin Hadîs-i Erbaîn tercümesinde rastlanan Türkçe kelimeler konusunda bazı örnekleri sıralamak gerekirse, şunlar anılabilir:

anı: onu (vr. 38a).

degin: kadar (vr. 51a).

dek: kadar (vr. 51a).

diyü: diye (vr. 46a).

dükeli: hep, bütün, cümle (vr. 49a, 55b).

gice: gece (vr. 42a).

gözet-: göz önünde bulundurmak, riayet etmek. (43b).

gözle-: gözetmek, riayet etmek. (vr. 54b).

gün: güneş (vr. 52b).

karındaş: kardeş (38b, 49b).

katı: gayet, çok. (vr. 42b).

kimesne: kimse (vr. 45b, 50a, 51a).

konşı: komşu (vr. 49b, 50a).

nice: birçok (vr. 46a).

öğren-: öğrenmek (vr. 37a-b).

öğret-: öğretmek (vr. 37b).

sakın-: korumak, muhafaza etmek (vr. 44a).

sakla-: korumak, muhafaza etmek (vr. 43a, 50a).

sevgilü: sevgili (vr. 42a).

söyündür: söndürmek (41a).

tol-: dolmak (vr. 48a).

yarlığa-: suçu bağışlamak, günahı affetmek, mağfiret etmek (vr. 51b).

yog: yok (vr. 42b).

Bu eserde tercüme ve izah edilmiş hadisler, onların kaynakları, sıhhat durumları ve önceki hadis-i erbaîn çevirilerinde yer alıp almadıkları, topluca şöyle gösterilebilir:

Sıra nr.	Hadisin meali	Kaynağı	Hadis âlimlerine göre sıhhat durumu	Önceki kırk hadis tercümelerinde olup olmadığı.
1	“Sizin en hayırlınız, Kur’ân’ı öğrenen ve öğretendir.”	<i>Buhârî</i> , “Fezâ’ilü’l-Kur’ân” 21, <i>Tirmizî</i> , “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 15; <i>Ebû Dâvud</i> , “Salat,” 349.	Sahih.	Usûlî (Ceyhan 2003: 164), Hilâlî (Gıynaş 2012:, Vâlî (Köksal 2016: 333); Gelibolulu Âlî (Söylemez 2017: 616); Okçuzâde (Öksüz 2016: 233).
2	“Ameller sonuçlarına göre değerlendirilir.”	<i>Buhârî</i> , “Kader”, 5; <i>Tirmizî</i> , “Kader”, 4.	Sahih.	
3	“Allah bir kimsenin hayrını isterse, onu dinde fakih (derin bilgi ve anlayış sahibi) kılar.”	<i>Buhârî</i> , “İlm”, 13; “İtisâm”, 10; <i>Müslim</i> , “İmâret”, 98 (1038); <i>Tirmizî</i> , “İlm”, 1.	Sahih.	Usûlî (Ceyhan 2003: 171), Hilâlî (Gıynaş 2012: 1149), Vâlî (Köksal 2016: 340).
4	“Bir kul, bir mümin kardeşine yardım ettiği müddetçe, Yüce Allah da ona yardım eder.”	<i>Müslim</i> , “Zikr”, 37; <i>Ebû Dâvud</i> , “Edeb”, 60.	Sahih.	Usûlî (Ceyhan 2003: 163), Hilâlî (Gıynaş 2012: 1149) (من كان في حاجة أخيه كان الله من كان في حاجته şeklinde). Vâlî (Köksal 2016: 332).
5	“Kim bir fakire kolaylık gösterirse (yardım ederse), Allah da ona dünya ve ahirette kolaylık	<i>Müslim</i> , “Birr”, 58.	Sahih.	Vâlî (Köksal 2016: 356-357).

	gösterir.”			
6	“Bir ayet bile olsa benden (insanlara) bildirin.”	<i>Buhârî</i> , “Enbiyâ”, 50; <i>Tirmizî</i> , “İlim”, 13 (2671).	Sahih.	Vâlî (Köksal 2016: 354).
7	“Bir kimse ilim isteyen olarak bir yola girse, Allah, onu cennet yollarından birine dahil etmiş demektir.”	<i>İbn Mâce</i> , “Mukaddime”, 17 (223); <i>Ebû Dâvud</i> , “İlm”, 1, <i>Tirmizî</i> , “İlim”, 19 (2683).	Sahih.	Vâlî (Köksal 2016: 339).
8	“Kim bir müminin dünyevi kederlerinden birini giderirse, Allah, onun kıyamet günü kederlerinden birini giderir.”	<i>Müslim</i> , “Zikr”, 38 (2699), <i>Ebû Dâvud</i> , “Edeb”, 68 (4946); <i>Tirmizî</i> , “Hudûd”, 3 (1425).	Sahih.	
9	“Âlimler peygamberlerin varisleridir.”	<i>Ebû Dâvud</i> , “İlm” 1, <i>İbn Mâce</i> , “Mukaddime”, 12.	Hasen li gayrihi.	Vâlî (Köksal 2016: 334).
10	“Bir fıkıh âlimi şeytana karşı bin (bilgisiz) abidden daha güçlüdür.”	<i>Tirmizî</i> , “İlim”, 19 (2083); <i>İbn Mâce</i> , “Mukaddime”, 17.	İsnadı zayıf.	Vâlî (Köksal 2016: 331-332).
11	“Sadaka Rabbin gazabını	<i>Tirmizî</i> , “Zekât”, 28 (664).	Garib.	

	söndürür ve kötü ölümü de önler.”			
12	“Geceleyin insanlar uykudayken namaz kılın; selâmetle cennete girersiniz.”	<i>Tirmizî</i> , “Et’ime” 45; <i>İbn Mâce</i> , “İkâmet”, 174.	Sahih.	
13	“Allah katında amellerin en sevimsisi, az da olsa devamlı olanıdır.”	<i>Buhârî</i> , “İman”, 32, <i>Müslim</i> , “Müsâfirin”, 216.	Sahih.	
14	“Allah, temizdir (noksanlarda n münezzehtir); temiz olanı kabul eder.”	<i>Müslim</i> , “Tahâret”, 1; “Zekât”, 65; <i>Nesâî</i> , “Tahâret”, 103.	Sahih.	Usûlî (Ceyhan 2003: 170-171).
15	“Sana şüphe veren şeyi bırak; şüphe vermeyen şeyi ifa et! (...)”	<i>Nesâî</i> , “Eşribe”, 50 (8, 327, 328); <i>Tirmizî</i> , “Kıyâmet” 61 (2520).	Sahih	Fevrî (Aksoy 1997: 129).
16	“Allah güzeldir; güzelliği sever.”	<i>Müslim</i> , “İman”, 147; <i>İbn Mâce</i> , “Duâ”, 10.	Sahih.	
17	“Kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini ve ırzını korumuş olur.”	<i>Buhârî</i> , “İman” 39, “Büyü” ² ; <i>Müslim</i> , “Müsâkat”, 107, (1599).	Sahih.	

18	“Kiyamet gününde insanların bana en yakın olanları, en çok salât ve selam getirenleridir.”	<i>Tirmizî</i> , “Vitr”, 21.	Hasen.	Vâlî (Köksal 2016: 336).
19	“Şüphesiz ki sözün Allah’a pek sevgilisi, ‘Sübhanallâh i ve bi-hamdihi’ (kelimeleriyle tesbih etmek)dir.”	<i>Müslim</i> , “Mesâcid”, 2731.	Sahih.	
20	“Lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi’llâhi’-azîm’ cennet hazinelerinde n bir hazinedir.”	<i>Tirmizî</i> , “Daavât”, 34; 119; <i>Ebû Dâvud</i> , “Edeb”, 103.	Sahih.	
21	“Zikrin en faziletlisi, Lâ ilâhe illâ’llâh, duanın en üstünü el-hamdü li’llâhtır.”	<i>Tirmizî</i> , “Daavât”, 9; <i>İbn Mâce</i> , “Edeb” 55.	Hasen.	
22	“Belâ dil yüzünden gelir.”	Kudâî, <i>Şihâbü’l-ahbâr</i> , 1/161, nr. 227-228; <i>İbn Cevzî</i> , <i>el-Mevzûât</i> , 3/279.	Zayıf.	Ali Şîr Nevâî (Sevgi 1999: 133), Şirvanlı Hatib oğlu Habibullah (Ceyhan 2015: 69-70), Fuzûlî (Sevgi 1999: 133), Rihletî (Sevgi 1999: 134); Gelibolulu Âlî (Söylemez 2017: 617).

23	“İyilik, güzel ahlaktır. (...)”	<i>Müslim</i> , “Birr”, 15 (2553); <i>Tirmizî</i> , “Zühd”, 52 (2390).	Sahih.	Gelibolulu Âli (Söylemez 2017: 627).
24	“Temizlik, imanın parçasıdır ve el-hamdü li'llâh sözü ahiret terazisinin kefelerini doldurur.”	<i>Müslim</i> , “Tahâret”, 1.	Sahih.	Usûlî (الطهور نصف الإيمان) şeklinde). (Ceyhan 2003: 167); Vâli (Köksal 2016: 363).
25	“On sene boyunca su bulamasa da temiz toprak müslümanın abdestidir. (...)”	<i>Nesâî</i> , “Tahâret”, 204 (1, 171), <i>Tirmizî</i> , “Tahâret”, 92 (124).	Sahih.	
26	“Ezan ve kamet arasında dua makbul olur.”	<i>Ebü Dâvud</i> , “Salât”, 35, <i>Tirmizî</i> , “Daavât”, 129.	Sahih, hasen.	
27	“Bir kimse beni babası, çocuğu ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe (tam manada imanla) mümin olmaz.”	<i>Buhari</i> , “İman” 8; <i>Müslim</i> , “İman”, 70.	Sahih.	
28	“Bir kul, kendisi için istediğini mümin kardeşi için	<i>Buhari</i> , “İman” 7; <i>Müslim</i> , “İman”, 71; <i>Tirmizî</i> ,	Sahih.	Ali Şir Nevâî (Sevgi 1999: 25), Fuzûlî (Sevgi 1999: 25), Usûlî (Ceyhan 2003: 160), Sirâcî

	de istemedikçe, (kâmil imanla) mümin olmaz.”	“Kıyâmet”, 59.		(Ceyhan 2021: 1006-1007), Ahterî (Söylemez 2017: 741), Rihletî (Sevgi 1999: 26), Vâlî (Köksal 2016: 361). (لا يؤمن احدكم حتى يحب لآخيه ما يحب لنفسه) şeklinde).
29	“Bir kulun şerrinden komşusu emin olmasa, o cennete girmez.”	Bu hadis <i>Buhârî</i> 'de şu mealde: “Şerrinden komşusunun güvende bulunmadığı kimse (kâmil manada) iman etmiş olmaz.” (<i>Buhârî</i> , “Edeb”, 29).	Sahih.	Usûlî (Ceyhan 2003: 180).
30	“Kuşluk namazını bırakmayan kimsenin günahları denizin köpükleri kadar da olsa affedilir.”	Nevevî, <i>el-Hulâsa fi ehâdisi'l-ahkâm</i> , 1/570.	Zayıf.	
31	“Bir kimse sabah namazını eda etse, güneşin batış zamanına kadar Allah'ın (rahmeti) civarında olur ve akşam namazını kılrsa, sabaha	Hadisin ilk kısmına benzer bir rivayet: “Sabah namazını kılan kimse Allah'ın himayesinde r. (...)” (<i>Müslim</i> , “Mesâcid”, 262; <i>Tirmizî</i> , “Salât”, 51.	Zayıf.	

	kadar Mevlâ'nın koruması civarında olur.”			
32	“Hâ-mîm (ayetiyle başlayan) Duhan Suresini Cuma gecesinde okuyan kimse mağfirete mazhar olur.”	<i>Tirmizî</i> , “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 8 (2891).	Çok zayıf.	
33	“Bir kimse Allah ve Resulünün sevgisiyle sevinmiş olmayı isterse, Kur'ân'ı Mushafa bakarak okusun.”	<i>Süyûti</i> , <i>Câmiu's-sagîr</i> , 8725.	Zayıf.	
34	“Kur'an, Kıyamet gününde dostuna (okuyucusuna) şefaathçi olacaktır.”	<i>Müslim</i> , “Müsâfirîn”, 252; <i>İbn Hanbel</i> , 5/255.	Sahih.	
35	“İnsanlar iftarı geciktirmedikleri müddetçe hayırdadırlar.”	<i>Buhârî</i> , “Savm”, 45; <i>Müslim</i> , “Sıyâm”, 48.	Sahih.	
36	“Sevdiğini aşırı sevme.”	<i>Tirmizî</i> , “Birr”,	Garib,	

	Belki günün birinde düşmanın olabilir. Düşmanına da aşırı kin gütme ve düşmanlık etme. Günün birinde dostun olabilir.”	60 (1998).	hasen.	
37	“Dinde noksana sebep olmayacak şekilde alçakgönüllü olana ve zillete düşmeyecek biçimde yumuşaklık gösterene ne mutlu!”	Elbâni, <i>Zaifü't-Tergîb ve't-terhîb</i> , 1732.	Zayıf.	Okçuzâde (Öksüz 2016: 454).
38	“Nafakada iktisatlı olmak geçimin yarısıdır.”	Aclûnî, <i>Keşfü'l-hafâ...</i> , 1/ 179-180. nr. 476	Zayıf.	
39	“Sabır, imanın yarısıdır.”	Ebû Nuaym, <i>Hilyetü'l-evliyâ</i> , 5/ 34.	Sahih.	
40	“Allah'a dua eden herkese O icabet eder.”	<i>Tirmizî</i> , “Daavât” 133.	Sahih.	

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin Konya, Aksaray gibi ilim, sanat ve edebiyat merkezi İstanbul'dan uzak sayılabilecek şehirlerinde yaşamış Şâban Efendi'nin üç dile,

dinî ve edebî bilgilere vâkîf bir şair, maksadını nazım ve nesir yoluyla ifadeye muktedir bir şahsiyet olduğu eldeki eserlerinden anlaşılmaktadır. Dinî-edebî konularda eser sahibi seleflerinin izinden giden şairin, önce *Nesrû'l-leâlî'yi*, ondan bir müddet sonra *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali'yi*, nihayet kırk hadisi tercüme ederek okuyucularına İslâmî inanç, ibadet, ahlâk ve âdâb konularında bazı telkin ve tavsiyelerde bulunduğu muhakkaktır.

Dânişî Şâban Efendi, H. 1061/ M. 1651 yılında meydana getirdiği eserinde, Hz. Peygamber'in kırk hadisini önce nesirle, sonra kıt'alar hâlinde nazmen dilimize çevirmiştir. Onun bu kitapçığı, mensur-manzum oluşu yönünden 16. asır âlim, şair ve yazarlarından Melâmî Dede, Âşık Çelebi, Abdülmecîd b. Şeyh Nasûh, Seyyid Kadri Efendi'nin kırk hadis tercümesini andırmaktadır. Bazı ortak hadisler, Dânişî'nin seleflerinden Usûlî ve Vâlî gibi şairlerin hadis tercümelerini okuyup onlardan faydalanmış olabileceğini düşündürmektedir. Mütercim, çevirip kısaca şerh ettiği hadisleri *Mesâbih*, *Meşârk* gibi kitaplardan seçmiştir. Eserinin önsözünde isnadları sahih hadisleri derlemeyi gerekli gördüğünü ifade eden yazarın bu maksadını gerçekleştirmede büyük ölçüde başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak onun gibi İslami ilimleri öğrenip öğreten bir âlim, kitapçığındaki altı zayıf, bir de çok zayıf hadis yerine sahih olanları seçip tercüme ve şerh etseydi, kanaatimizce, daha isabetli olurdu.

Çalışmamızda Dânişî'nin hayatı, eserleri hakkında bilgi verilmesi, bu biyografiye ek olarak kırk hadis tercümesinin Latin harflerine ve günümüz Türkçesine çevrilmesi, böylece kırk hadis çevirisi türünden bir 17. asır yadigârının çağımız okuyucusunun istifadesine sunulması hedeflenmiştir.

Nüsha Tavsifi

Aksaraylı Dânişî Şâban Efendi'nin *Hadîs-i Erbaîn* (Kırk Hadis) tercümesi, Princeton Üniversitesi Kütüphanesi Robert Garrett (1871-1961) Arapça Yazmalar Koleksiyonu No. 750H'de, 32b-57a sayfaları arasında, "*Hadîs-i Erbaîn-i Dânişî Merhûm*" başlığı altında bulunmaktadır. Metnin her sayfasında 13 satır vardır. Hadislerin sıra sayısını bildiren başlıklar ve Arapça asılları, tercümelerine göre büyükçe yazılmıştır. Her yaprağın b yüzünde sonraki sayfanın ilk kelimesini gösteren takibeler mevcuttur.

Aynı Arap harfli yazma mecmuanın 57b-88a sayfaları arasında Dânişî'nin *Nesrû'l-leâlî* tercümesi bulunmaktadır. *كلها محررة من خط المترجم* başlığı, bu metinlerin mütercim hattı nüshadan istinsah edildiğini belirtmektedir. Mütercimin *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali Tercümesi* ise mecmuanın 88b-101a sayfaları arasında yer almaktadır.

Metin Neşrinde Tutulan Yol

Hadis tercümelerinin aslında, seçilip çevrilen bu Nebevi sözlerin sıra sayısı mevcuttur. Ayet, hadis-i kudsi, hadis gibi Arapça ibareler asli harfleriyle yazılmış, onların tercüme ve şerhleri ise Latin alfabesine çevrilerek verilmiştir. Bu esnada ilmî metin neşirlerinde çoklukla kullanılan çeviri yazı alfabesi tercih edilmiştir. Kırk hadis tercümesinin önce diliçi çevirisi, onun ardından Latin harflerine aktarılan asli metni sunulmuştur.

Kırk Hadis Tercümesi (Günümüz Türkçesiyle)

(vr. 32b) **Rahmetli Dânişî'nin Kırk Hadis(Tercümesi)**

O ihsan sahibi Yüce Allah ve insanları, cinleri Yaratan üzerine sınırsız ve uçsuz-bucaksız hamd olsun ki, iman ve itaati tam insanı, gayp saray perdesinin işaretlerini ve şüphe olmayan sayfayı bilici kılıp ³وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ³ buyruğuyla varlık meydanı ve gözle görüş arsasında sanatla yapılmış şeylerin askerlerine ve gizli nesnelere kabilelerine büyük rütbeli kumandan etti. O mükâfat ve cezayı hakkıyla veren, kusur ve noksandan münezzeh, kemâl sıfatlarıyla vasıflanan(Allah)a sonsuz hamd olsun ki, kudretinin tamlığını ve azametinin yüksekliğini dolaylı anlatmak ve yüceltmek için bütün varlıklar, hattâ yaratılmış olan şeylerin hepsini acayip şekiller ve garip biçimle yokluk gizliliğinden varlık ovasına getirip kâinatı tasvir ve mümkün şeyleri tertib etti. İnsanı en güzel şekilde yaratan⁴, (33a) fazlıyla şan ve şerefe ulaştığım Allah, kusur ve noksandan münezzehdir.

Ve o izzetin başköşesinde oturan ve ümmetin günahkârlarına şefaathçi olan üzerine binlerce dua ve selam olsun ki, “Sen olmasaydın, sen olmasaydın...”⁵ tacının sahibi, büyük peygamberler alayının en büyüğü ve ulu’su, suçlu ümmetin sığınağı, gece vakti ışık saçan şebçerağa⁶ benzer İslâm nuruyla günah gecesinde kalan, yolunu kaybetmiş kimselerin yol gösterici kılavuzu, *kâbe kavseyni ev ednâ*⁷ hareminin sırdaşı, pek yüce peygamberlik sırlarının mahzeni, insan ve cinlerin efendisi, cismani ve ruhani âlemin özü, Allah’ın kulları zümresini sevk edici, *lî ma‘allah*⁸ makamının sahibi, Allah’ın

³ “And olsun biz insanoğlunu şerefli kıldık. (...)” (Kur’an, İsrâ Suresi, 17/ 70).

⁴ “Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık.” (Kur’an, Tin Suresi, 95/4) mealindeki ayet hatırlatılıyor.

⁵ Kudsi hadis olarak rivayet edilen ve “Sen olmasaydın, sen olmasaydın gökleri yaratmazdım!” manasına gelen sözün ilk kelimeleri.

⁶ Gece vakti çıra gibi yanan ve ışık saçtığı söylenen bir tür mücevher.

⁷ “(Peygamber’le olan mesafesi) iki yay aralığı kadar yahut daha az oldu.” (Kur’an, Necm Suresi, 53/9).

⁸ “Benim Allah ile öyle anlarım olur ki ne bir yakın melek, ne de gönderilmiş bir peygamber öyle bir yakınlığı elde edebilir” manasına gelen ve hadis olduğu rivayet edilen sözün ilk kelimeleri.

Sevgili(elçi)si, Allah'ın Resulü Hazret-i Muhammed'dir. (Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun!). Mısra: ⁹ چه غم دیوار امت را که دارد چون تو پشنتیان

Ve selâmetle dua bölükleri o Dört Seçkin Dost¹⁰ ve doğru yolda giden halifeler, önceki ve sonraki âlimler, bilhassa müctehidlerin reisi ve daha ileri, yüksek gayret sahibi İmâm-ı Âzam ve tâbiinden¹¹ başkalarının üzerlerine olsun ki, (vr. 33b) her biri sevilen ve Allah rızasının makbulü, İslâm yolunda önde bulunan ve yol göstericidir. Üzerine selâm olsun (Hz. Peygamber'in) dediği gibi: ¹² أصحابی أوصابى 12 Yüce Allah onların hepsinden razı olsun.

Bundan sonra (gelelim asıl maksada)... Bu sermayesi az, itibarsız kul, sanatı olmayan, kederli hizmetkâr, yıllar yılı (...) avarelik günleri ve cehalet zamanıyla geçip giden vakitleri hatırlama ve pahası ağır ömre pişmanlık, hasret ve sermayeyi kaybetme üzüntüsüyle düşünüyordum... Bundan sonra ¹³ الدنيا مزرعة الأخرة (sözünün) gereğince ve “Hayır eken hayır biçer” istenen sonucuna göre sırf ilim terimlerini, herkesin anlayamadığı kelimeleri kullanarak külfetli şekilde sanat taslama ve boş zahmetten yüz çevirdim. Bizzat istenmiş olan Allah'ı bilme ve faydalı ilimler(i tahsil etme) tarafına niyet edici ve bakıcı oldum. ¹⁴ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ أَى لِيَعْرِفُونِ (ayetinin) manası gereğince (karar verdim ki) İslâmca ve aklen beğenilen şeyleri buyurma ve İslâm'ın haram kıldığı, çirkin gördüğü işlerden alıkoymayı bileyim; kalkıp (o vazifeyi yerine getirmeye) devam edeyim; bundan sonra (Kur'an ve sünnetin) güzel manalarıyla amel edici ve kesin hüküm verici olayım... Açıkça belli(şeylerden)dir ki, (vr. 34a) bu tarzla tahammül, kati karar vermek ve bu güzel yöne niyet edip gitmeye en lâyık olan, ancak Hz. Peygamber'in (tebliğ ettiği yüce) İslâm dini ve takdir edilmiş Hz. Ali'nin büyük ve uygun yoludur. Nitekim şöyle demişlerdir: “Bütün yollar insanlara kapalı, ancak Allah

⁹ “Senin gibi bir desteği olunca, Ya Muhammed, ümmetin duvarında yıkılma kaygısı kalır mı?” manasına gelen bu mısra, Şirazlı Sadi'nin (ö. 691/ 1292) *Gülistan*'ında yer alır. (Sadi, 1991: 5).

¹⁰ Hz. Peygamber'in sağlığında yakın arkadaşları ve vefatından sonra halifeleri olan Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali.

¹¹ Tâbi olanlar, birinin arkasından gidenler demektir. Sahabeleri gören ve onlara uyan Müslümanlara denir.

¹² “Ashabım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarsanız doğru yolu bulursunuz.” (İbn Abdülber, *Câmi'u Beyâni'l-ilm*, II, 91).

¹³ “Dünya ahiretin tarlasıdır” (Hadis âlimleri bu sözün senedinin olmadığını ifade etmiş; Aliyyü'l-Kârî, Şûrâ Suresinin şu mealdeki ayetine dayanarak manasının doğru olduğunu anlatmıştır: “Kim ahiret ekimi isterse onun ekinini artırırız. Kim de (yalnız) dünya ekimini isterse ona da (yalnız) bundan veririz. Ahirette ise onun hiçbir, nasibi yoktur.” (Şûrâ Suresi, 42/ 20). (Aclûni, 1418/1997: I/495-496).

¹⁴ “Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye ibadet etmeleri için yarattım.” (Zariyat Suresi, 51/ 56). (Bu ayetteki “li-ya'budünü” kelimeleri, “beni bilmeleri” manasında tefsir edilmiştir. Allah'a ibadetten önce Onu bilme ve Ona inanmanın geldiği mâlûmdur).

Resulü'nü takip edenlere (s.a.v.) açıktır.” Hadisteki “takip edenlere” kelimesi, Allah Resulü'nün (s.a.v.) uyduğu (İlâhî) yoldur.

Fakat (ilmî) terimleri tahsil etmek ve ibareleri öğrenmekten asıl maksat ve (hedefe) kavuşturucu istek, Bir Allah'ın ayetlerinin sırları ve Hz. Muhammed'in (a.s.) hadislerinin nükteleri iledir. (Arapça, sarf, nahiv gibi ilimler), dinî ilimlerin vesilesi, şüphesiz bilgiye dayalı İslâm meselelerinin vasıtasıdır. O hâlde, en büyük ibadetin en faydalı ve ahiret azığının en mühim olanını edinmekle bizden önce gelip geçmiş iyi insanların ve sonra gelen âlimlerin yolunu tutup علماء أمتي كأنبياء بنى إسرائيل¹⁶ parasının hazinesi ve ورثة الأنبياء¹⁵ tilsımının definesine yer ve mazhar olmayı umdum. Hazret-i Ali'nin (Allah ondan razı olsun ve onun yüzünü mükerrem eylesin) buyurduğu تدارك في آخر العمر ما فاتك في أوله (34b) (Ömrün başında kaçırdığını sonunda elde et!) öğüdünü dinleyici olup az ömürde çok ibadet elde edip hazır bulundurmaya başladım.

Aziz ve Celil Allah'a tevekkül ederek fikrî hususlardaki korkulardan titreyerek, zayıflık ve tembellikle birlikte hadisin manasıyla ilgili aklıma gelenleri yazdım. Kalem, hayâ terlerini döker; sayfa da utanma salyalarını yutar.

Şimdi mümin kul için ibadet âdeti ve ahiret işi azığı, Kur'ân-ı Kerim ve hakkı batıldan ayırıcı Yüce Kitab'tan sonra Hz. Peygamber'in hadis-i şerifleri ve Hz. Ali'ye ait güzel eserlerdir ki (bahis konusu hadis ve eserlerin) sözleri hatasız, manaları güzel, sıralanışı benzersiz ve birleşimi son derece belâgatlidir. Yüce Allah'ın Ulu Peygamberi (Rahim Allah'ın selamları onun üzerine olsun!), hadis-i şerifini yazma ve ezberlemeye teşvik buyurup Hazret-i Ali'nin (r.a.) rivayetine göre,

من حفظ على أمتي أربعين حديثاً من أمر دينها
بعث الله تعالى يوم القيامة من زمرة (35a) الفقهاء و العلماء

(“Kim ümmetinden din işine dair kırk hadis ezberlerse, Yüce Allah Kıyamet günü onu fakih ve âlimler zümresinden biri olarak diriltir.”).

Ve Ebû Derdâ'nın (r.a.) rivayetinde

من حفظ على أمتي أربعين حديثاً كتب له يوم القيامة شافعاً و شهيداً

(“Ümmetinden kim kırk hadis ezberlerse, Kıyamet günü şefaatçi ve şehid olarak yazılır.”),

İbn Mes'ûd (r.a.) rivayetinde

قيل له ادخل من أى أبواب الجنة شئت

(“Ona ‘Cennetin kapılarının hangisinden istiyorsan gir!’ denilir.”)

¹⁵ “Âlimler, peygamberlerin vârisleridir.” (*Ebû Dâvud*, “İlim”, 1, *İbn Mâce*, “Mukaddime”, 17).

¹⁶ “Ümmetimin âlimleri, İsrailoğulları peygamberleri gibidir.” Bedreddin Zerkeşi (ö. 794/1392), Süyûtî (ö. 911/ 1505), Ali el-Kârî (ö. 1014/ 1605) gibi hadis âlimleri bu rivayetin aslının bilinmediğini veya mevzu olduğunu belirtir.

İbn Ömer (r.a.) rivayetinde

كتب في زمرة العلماء و حشر في زمرة الشهداء

(“Âlimler zümresi içinde yazılır ve şehitler zümresi içinde diriltilir.”)

buyurdukları için, bu rivayetlerden dolayı ümmetin âlimleri ve dinin bilginleri (Yüce Allah onlara rahmet etsin) hazretlerinin her birisi kırk hadis toplamışlar ve toplanmayı (saygıyla) gözetmişler.¹⁷

Bundan dolayı Müslümanların beldelerinin, “şehirler içinde benzeri kurulmamış”¹⁸ (vasıflandırmasına lâayık) ve Allah'ın birliğine inananların kalelerinin Şam ve Bağdad'ı kışkandıracak olanı, zafer yeri Aksaray'da doğan ve aslen oturan pek itibarsız, âciz kul, Allah'tan korkarak ve ondan çekinerek fetva veren, gece gündüz (her zaman) Rabbinin ihsanını uman, Dânişî diye tanınan Şaban b. Mustafa... (vr. 35b) Yüce Allah onu makbul amellere muvaffak eylesin, onun hâlini gelecekte geçmişinden daha hayırlı kılsın... Bundan sonra (Hz. Ali'nin) “Hadis rivayeti, Allah Resulüne (s.a.v.) intisab etmektir.” buyurdukları üzere, Pek Büyük Peygamber (Hz. Muhammed)'e sözün özü, kapılanmayı isteyip gelecek sıralamaya göre, 1061 senesi Zilhicce ayının ilk gününde [Miladi 15 Kasım 1651 tarihinde] bu kırk hadisi toplamaya huşû ve tevazu ile başladım.

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) iyi ruhları ve mukaddes sırlarından (umarım ki,) Arasat günü şefaathçisi olduğunda kudsi fetih çeşitleri ve dostluğun bol cömertlikleri ile iki dünyada şereflenmiş, faydalanan, masum ve muhterem olayım. (Yine dilerim ki, kırk hadis tercümem) ikram sahibi, hürmetli ve saygıdeğer dostların, bu fakir, (İlâhî rahmete) muhtaç ve kederli itibarsızı, bu derlemeye bakma ve bu eseri düşünme esnasında temiz ve gerçek dualardan unutmamalarına, (vr. 36a) halis ve yeterli övgüler hususunda susmamalarına vesile ve devamlı sebep olsun. Yüce Allah'ın lütfu ve onun pek yüksek nimetleriyle... Her kim beni hayırla anarsa, onun adı dünyada iyi olsun (hayırla anılsın)! إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ (Ameller niyetlere göredir) hadisinin manasınca bu hayırlı amele ve bu iyi meşguliyete niyet edip hiçbir şeye ihtiyacı olmayan Allah'ın izinle girilecek huzurundan niyaz ederim ki, bütün hâllerde hayırlarla derlemeyi, İlâhî yardım ve kolaylıkla yazmayı, gerçeği araştırmayı kısmet, nasip ve takdir etsin, kolaylaştırsın. Nazm

رَبِّ سَهِّلْ عَلَيَّ كُلَّ عَسِيرٍ إِنَّكَ قَادِرٌ لَهُ وَقَدِيرٌ

(Yâ Rabbi, bana her güçlüğü kolaylaştır! Şüphesiz sen o zorluğu giderecek kudret sahibi ve muktedirsin.) Peygamberlerin efendisinin yüzü suyu hürmetine (bu duamı) kabul et! Mısra:

این دعا را قدسیان از عرش آمین گفته اند

¹⁷ Kırk hadis tercüme veya şerhlerinin daha çok mukaddimelerinde sebab-i telif için anılan bu rivayete dair geniş bilgi için bk. Mustafa Yüceer, 2021: 31-59.

¹⁸ Kur'an, Fecr Suresi, 89/8.

(Bu duaya melekler arştan “amin” dediler). Fakat bu zayıf mütercim, bu kırk hadisi toplama, birleştirme, yerlerine yazma ve inceleme esnasında,

نَضَرَ اللهُ امْرَأً سَمِعَ مَقَالَاتِي فَوَعَاها وَأَدَاها كَمَا سَمِعَهَا

(“Allah, benim hadislerimi işittiği gibi başkalarına ulaştıran kişinin yüzünü ak etsin!”)¹⁹ hadis-i şerifi ve güzel manası üzere, sözü kısa tutmak, düşünüp taşınanlara faydalı olmak, ezberleyenlere ezberi kolaylaştırmak, peygamberlerine dayanarak âlemlerin Rabbinin buyruklarından isteyenlerin yararlanmasını umumileştirmek için, isnadları kaldırarak andım ve yazdım. (36b) Ahiret hayatı hakkında istekli olan her bir kimsenin, ehemmiyet arz eden hususları içine alması ve bütün taatlerle ilgili tembihleri ihtiva etmesi sebebiyle bu faydalı hadisleri ezberleyip gereği gibi amel etmesi lâzımdır. Bu, gerçeği ve akıbeti düşünen kimseye açıkça belli, tefekkür eden kişiye faydalıdır. Yardım edici ancak Allah’tır. Ben Ona güvenir, tevekkül eder ve dayanırım. Hamd ve şükür Onun içindir. Kulun işini rast getirme ve koruma Ondandır. Bundan sonra fakir kul, bu kırk hadisi derlerken *Mesâbih*, *Meşârik* ve bu iki eser dışındaki hadis külliyyatında yer alan ravilere göre bütün rivayetlerin sahih olmasını kendisine vazife edindi. Allahım, (hadisleri) toplamayı bize kolaylaştırdığın gibi, bunu da -dua ve selamların pek halis ve yeterlisi onun üzerine olsun- Peygamberimiz Hazret-i Muhammed Mustafa’nın yüzü suyu hürmetine, bizden kabul et! Şimdi, ibadet edilen Sultan’dan yardım isteyerek maksada başlama zamanı geldi:

[1] Kırk Hadisten Birinci Hadis

Rahman ve Rahim Allah’ın adıyla (başlarım). (37a)

Allah Resulü (s.a.v.) buyurdu ki خَيْرِكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ الْقُرْآنَ وَعَلَّمَهُ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ

“Sizin hayırlınız, Kur’ân-ı Kerîm’i öğrenen ve öğreteninizdir” demektir. Açıklama: Bundan dolayı, sözün en üstünü ve her isteğin en mühimi, Yüce Kur’ân ve Furkân-ı Kerîm (hakkı batıldan ayıran İlâhî Kitap) olduğundan, mübarek ve uğurlu sayarak Kur’ân-ı Kerîm’le alâkalı olan hadis-i şeriflerle (esere) başlandı. Ve bir hadis-i şerifte de أَشْرَافُ أُمَّتِي حَمَلَةُ

الْقُرْآنِ²⁰ buyurulmuştur. Yani “Benim ümmetimin en şerefli olanları, Kur’ân okuyanlardır.” Yüce Allah daha iyi bilir, (bu hadisin) hakikat üzere değerli manası, “Kur’ân-ı Kerîm’i uygun şekilde ezberleyen ve ezberledikten sonra usulüyle okuyan...” demektir. Başka bir hadiste من أَرَادَ أَنْ يَتَكَلَّمَ مَعَ اللَّهِ تَعَالَى فَلْيَقْرَأِ الْقُرْآنَ²¹ buyurulmuştur. Yani ‘Bir kimse, Yüce Allah’la konuşmak istese, usulüne

¹⁹ Tirmizî, “İlm”, 7.

²⁰ Süyûtî, bu hadisin zayıf olduğunu belirtir. (*Câmiu’s-sağîr*, 1057).

²¹ Enes b. Mâlik’ten nakledilen bu rivayetin senedinde yer alan Hasan b. Zeyd zayıf kabul edilmiştir. (Elbânî, *ez-Zaîfe*, 4/ 321, H. 1842).

uygun şekilde Kur’an okusun’ demektir. (Hadisleri) tercüme eden fakir (Dânişî’nin) şiiri: (37b)

Fahr-i Kevneyn ve Server-i Sakaleyn

Hâtem-i enbiyâ Resûl-i Hudâ

Buyurur bu hadîs-i dil-cûyî

İtme bu hak sühanda reyb ü mirâ

Hayr-ı ümmet odur ki Kur’ân’ı

Öğrenüp ögrede didi hakkâ

[İki âlemin övüncü, insan ve cinlerin reisi, peygamberlerin sonuncusu, Allah’ın Resulü (Hz. Muhammed s.a.v.) şu gönül çekici hadisi buyurur; bu doğru söz hususunda şüphe etme: “Gerçekten ümmetin hayırlısı, Kur’ân’ı öğrenip öğretendir” dedi.]

[2] İkinci Hadis

Allah Resulü (s.a.v.) buyurdu ki **أَنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالْخَوَاتِيمِ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ**

Bu hadis-i şerif, *Mesâbih*-i şerifte yazılıdır. “Ameller, ömrün sonuyla alâkalıdır” demektir. Eğer mümin, iman ve Allah’ın emirlerini yerine getirme, ibadet üzere ölürse, onun işlediği salih ameller faydalıdır; ateşten kurtuluşuna vesile olur. Eğer –Allah’a sığınırız- inkâr ve günahlar üzere (ömrünü) bitirirse, salih amelleri mahvolur ve ona fayda vermez demektir. Bundan dolayı bir kimse için, herhangi birinin cennet veya cehennem ehlinde olduğuna şahitlik etmesi caiz değildir. (Kırk hadis tercümesini) yazanın şiiri:

Ameli hatm olursa tâatle

Âhir-i ömr olur kişiye müfid (vr. 38a)

Aks olursa eger maâzallâh

Olmaz ol tâat ehli gibi saîd

[Ameli, ömrün sonunda Allah’a itaat ve ibadetle biterse, kişiye faydalı olur. Allah’a sığınırız, eğer tersi olursa, o, ibadet edenler gibi ahirette saadetli olmaz.]

[3] Üçüncü Hadis

Allah Resulü (s.a.v.) buyurdu ki **مَنْ يَرِدُ اللَّهَ بِهِ خَيْرًا يَفْقَهُهُ فِي الدِّينِ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ**

Bu hadis-i şerif *Meşânk*’ta yazılıdır. Yani “Cenab-ı Allah kuluna hayır istese, onu mübarek İslâm dininin hükümlerini bilen biri kılar ve öyle bir tarzda basiret sahibi eder ki, kendisine az sözden çok manalar çıkarma kuvvet ve kudreti verir.” demektir. Fakir mütercimin nazmı:

Hayr olursa eger meşiyette

Mü'min-i sâlihe irâdet-i Hak
Anı lâ-büdd fakîh ider Mevlâ
Emr-i dîn-i kavîmde mutlak

[Salih mümine Allah'ın iradesi eğer hayır olursa, Mevlâ onu elbette doğru din emrinde (işinde, buyruğunda) mutlaka fıkîh ilminin âlimi eder.]

[4] Dördüncü Hadis

Allah Resulü (s.a.v.) buyurdu ki *و لله تعالى في عون العبد*

ما كان العبد في عون أخيه صدق (vr. 38b) رسول الله

Meşârık hadis-i şeriflerindedir. “Bir kul, bir mümin kardeşine yardım ettiği müddetçe, Yüce Allah da ona yardımcı olur” demektir.²² Bu, mübah işler hakkındadır. Yoksa haram kılınan fiiller hakkında değildir. Kim böyle yaparsa, o uygunsuz fiili işleyene ortak olur ve (günahtan) bir hisse, yani pay alır. *Katru'l-gays* adlı *Lâmiyyetü'l-Acem*²³ şerhi²⁴. (Hadisin izahı sırasında) “Müslüman kardeşinin ihtiyacını gideren yahut dünya ve ahiret işinde ona yardım eden...” de buyurulmuştur. Manası açıklamaya muhtaç değildir. Bunu yazan fakir Dânişî'ye ait nazım:

Buyurur Hazret-i Resûl-i Hudâ

Lâ dimez her ki ana dîni olur

Kim ki bir mü'mine iânet ider

Hak anun dâ'imâ muîni olur

[Allah'ın Resulü (Hz. Muhammed s.a.v.), dini, imanı olan kimsenin hayır demeyeceği şu sözü buyurur: “Kim bir mümine yardım ederse, Cenab-ı Hak daima onun yardımcısı olur.”]

[5] Beşinci Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki *من يسر على معسر يسره الله عليه في الدنيا والآخرة*²⁵

صدق رسول الله (vr. 39a) “Bir kimse bir fakir, aç ve muhtaca en güzel şekilde ve mümkün olduğu kadar yardım etse, şanı yüce ve ihsanı umumi Cenab-ı Hak,

²² Müslim, “Zîkr”, 38.

²³ Meşhur Arap şairi Tuğrâi'nin (ö. 515/1121) resmî vazifesinden azledildiği esnada yazdığı, kendi hâlerinden ve zamane insanların vefasızlığından şikâyet eden bilgece kasidesi.

²⁴ *Katru'l-gays...*, *Lâmiyyetü'l-Acem* için Safedî'nin (ö. 764/1363) yazdığı ve “*el-Gaysü'l-müseccem (müscem) fî Şerhi Lâmiyyeti'l-Acem*” adını verdiği şerhin kaynaklar ve kütüphane kayıtlarındaki isimlerinden biridir.

²⁵ Hadiste geçen “fi'd-dünyâ” ibaresinin altına *حفظه عن الشدائد و بتوسيع رزقه* izahı yazılarak bu dünyadaki kolaylaştırmanın rızkı genişletme ve zorluklardan koruma şeklinde olacağı ifade edilmiştir. “...ve'l-âhiret” kelimelerinin altına ise *أي بتسهيل الحساب* notu düşülmüş; böylece söz konusu yardıma, ahirette hesap vermeyi kolaylaştırma biçiminde mükâfat verileceği belirtilmiştir.

dünyada onun rızkını ve ahirette hesabını kolaylaştırır” demektir. (*Meşârk*).

Yazıcının nazmı:

Bir zaîf ü fakîr ü muhtâcî

Lutf ile her kim eylese anı sîr

Hak Teâlâ dahi hisâbın anun

Dünye vü âhiretde ide yesîr

[Her kim bir zayıf, fakir ve muhtacı doyursa, Yüce Allah da onun hesabını dünya ve ahirette kolaylaştırır.]

[6] Altıncı Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki *بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً* “Bir ayet, yani az bile olsa benden işittiklerinizi başkalarına ulaştırın. İslâm dinini tebliğ etmek, başka birine iyiliği ulaştırmaktır. (*Meşârk*). Yani “belligü” tebliğ mastarındadır. O da hayrı birisine bir ayet dahi olsa ulaştırmaktır. Ayetin birçok manası vardır. Onlardan biri de “Susan kurtulur”, “Din nasihattir” hadisleri gibi mana ifade eden her cümledir. “Ümmetime az dahi olsa benden hadislerimi ulaştırın/tebliğ edin. İnsanlara dinin hükümlerini ve ilmi yayın” demektir.

Fakir yazıcının nazmı: (vr. 39b)

Ya'ni ahkâm-ı dîni ümmetüme

Neşr idün siz dedi *ve lev âye*

Böyle sultâna olmuşuz ümmet

Şükr ü minnet Cenâb-ı Mevlâ'ya

[Yani “Siz, dinin hükümlerini ümmetime bir ayet olsa bile yayın!” dedi. Böyle bir sultana ümmet olmuşuz... Yüce Allah'a şükür ve hamd (olsun)...]

[7] Yedinci Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki *ومن سلك طريقاً يلتمس فيه (علماً) سهلاً (الله) له به*

طريقاً الى الجنة صدق رسول الله

“Bir kimse İslâmî ilimlerden birini (tahsil etmek) isteyici olduğu hâlde Hak yoluna girse, Yüce Allah, ilim sebebiyle cennet yolunu ona kolaylaştırır”²⁶ demektir. Başka bir hadiste (şöyle denilmiştir): *لأن تغدو*

فتعلم باباً من العلم خير من ان تصلى مائة ركعة

“Değerli ilimden bir bölüm öğrenip sabahlamak, yüz rekât nafile namaz kılmaktan daha hayırlıdır”²⁷ demektir. Nazım:

İlm-i nâfi' tarîkına gitse

Hazret-i Hak'dan itse ilmi taleb

²⁶ *Müslim*, “Zikr”, 38.

²⁷ Elbâni, bu rivayetin zayıf olduğunu belirtir. (Elbâni, *Zaifü't-Tergîb ve't-terhib*, 869).

Ana teysîr ider sühûletle

Râh-ı cennât-ı ‘âliyâtını Rab

[[Bir kişi) faydalı ilim yoluna gitse ve Cenab-ı Hak’tan ilim istese, Allah yüksek cennetlerin yolunu ona kolaylaştırır.]

(vr. 40a)

[8] Sekizinci Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki

من نفس 28 عن مؤمن كربة من كرب الدنيا نفس الله عنه كربة من كرب

يوم القيامة صدق رسول الله

(*Mesâbih*). “Yüce Allah, dünya kederlerinden birini, bir müminden gideren mümin kulun, kıyamet günü kederlerinden büyük bir tasasını giderip onu sevindirir”²⁹ demektir. Dizip düzenleyenin nazmı:

İtse tenfis abd-i mü’minden

Gam-ı dünyâ-yı dünü bir mü’min

Rûz-ı haşr ü kıyâmet oldukda

Gamdan eyler Hudâ anı âmin

[Bir mümin, alçak dünyanın bir tasasını bir mümin kuldun giderip onu ferahlandırırsa, haşir ve kıyamet günü olduğunda Allah onu kederden emin eder.]

[9] Dokuzuncu Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki إن العلماء ورثة الأنبياء صدق رسول الله

(*Mesâbih*). “Peygamberlerin âlimlere sevgi ve dostluğu, babaların oğullarına sevgi ve dostluğundan daha çoktur”³⁰ (vr. 40b) demektir demişler. İlk manası açıkça bellidir. Başka bir hadiste علماء أمتي كاتبياء بنى إسرائيل³¹ buyurulmuştur. Yazanın nazmı:

Ulemâ zümresi ale’l-ıtlâk

İlm ile enbiyâya vârisdür

Bu hadîs-i şerîf-i Mustafavî

Fazl-ı ehlü’l-ulûma bâ’isdür

²⁸ Bu hadisteki “neffese” fiilinin manası, sayfa kenarında أى فرج و اذهب (yani ferahlandırır ve giderirse) şeklinde izah edilmiştir.

²⁹ *Müslim*, “Zikr”, 38.

³⁰ Hadis, “Âlimler, peygamberlerin vârisleridir” manasındadır. Tahminimize göre, mütercim bu hadisi çevirirken dalgalık yüzünden yanlış veya açıklamalı bir tercüme yolunu tutmuştur. Nitekim mütercim, manzum tercümede söz konusu hadisin manasını doğru vermiştir.

³¹ “Ümmetimin âlimleri, İsrail oğulları peygamberleri gibidir.” Daha önce de temas ettiğimiz üzere, Bedreddin Zerkeşi (ö. 794/1392), Süyûtî (ö. 911/ 1505), Alî el-Kârî (ö. 1014/ 1605) gibi hadis âlimleri bu rivayetin aslının bilinmediğini veya mevzu olduğunu belirtir.

[Âlimler zümresi, mutlaka ilimle peygamberlere vâristir. Hz. Peygamber'e ait bu hadis-i şerif, ilim sahiplerinin üstünlüğüne sebeptir.]

[10] Onuncu Hadis

Allah Resulü (s.a.v.) buyurdu ki **فقيه واحدٌ أشدُّ على الشَّيطان من ألفِ عابدٍ**

(*Mesâbih*). *Mazhar*'da anılır; yani bir din âliminin şeytan üzerine hayatı ve bekası, bin âbid(ibadet eden)in hayat ve bekasından daha şiddetli, nefret ve düşmanlığı daha fazladır. Çünkü şeytan insanlara inkârı, Yüce Allah'ın emrinden çıkmayı ve günahı emreder; din âlimi ise iman, ibadet ve (Allah'a) itaatle emreder; şeytanın yolundan Rahmân'ın yoluna çağırır. Anılan (vr. 41a) şeyler, âlim olmayan âbiddeden meydana gelmez. Mütercimim nazmı:

Bir fakîh-i alîm iblîse

Ebgaz olur hezâr âbiddeden

Âbid-i câhili hemîşe sever

Nefret ider fakîh-i vâhiddeden

[Bilgili bir fakih, şeytanın bin ibadet edenden daha çok nefret ve düşmanlık ettiği kişidir. O, cahil âbid(ibadet eden)i daima sever; bir din âliminden nefret eder.]

[11] On Birinci Hadis

Hiz. Peygamber, (s.a.v.) buyurdu ki **إنَّ الصَّدَقَةَ لِتَطْفِيَّ غَضَبِ الرَّبِّ وَتَدْفِعَ مِيتَةَ السَّوِّءِ**

En Büyük Peygamber (Muhammed Mustafa s.a.v.) hazretleri buyurur ki, “Muhakkak az veya çok sadaka vermek, Yüce Allah'ın gazabını söndürür ve ansızın gelen ölümü de giderir.” Nitekim başka bir hadiste de **الصَّدَقَةُ تَطْفِيَّ الْخَطِيئَةَ كَمَا يَطْفِي الْمَاءَ النَّارَ** buyurulmuştur. Mübarek manası, “Sadaka vermek, su ateşi söndürdüğü gibi günahı söndürür” demektir.³² Yazanın şiiri: (41b)

Sadaka müntafî ider lâ-şek

Gazabu'llâhı didi Fahr-i Cihân

Dahi füc'etle mergi dâfi'dür

Buyurur eyleme bu sözde gümân

[Cihanın Övüncü (Hz. Muhammed s.a.v. şöyle) buyurur: “Şüphesiz sadaka, Allah'ın gazabını söndürür ve ansızın ölümü de giderir.” Bu söz hakkında kötü zanda bulunma ve şüphe etme!]

[12] On İkinci Hadis

Hiz. Peygamber, (s.a.v.) buyurdu ki **صَلُّوا بِاللَّيْلِ وَالنَّاسَ نِيَامًا تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِسَلَامٍ**

³² Elbânî, bu hadisin sahih olduğunu belirtir. (Elbânî, *Sahîhu't-Tergîb ve't-terhîb*, 866).

(*Mesâbîh*). “Geceleyin insanlar uykudayken namaz kılın; selâmetle cennete girersiniz.”³³ demektir. Ve yine Pek Büyük Sevgili (Peygamber s.a.v.) hazretleri başka bir hadiste, “Gece (nafile namaz kılmak, dua etmek için) kalkın. Çünkü o sizden önceki salih insanların usulüdür; Rabbinize yakınlığınıza vesile, kötülüklerden arındırıcı ve günahı gidericidir.” Bir başka rivayette ise “Vücuttan hastalıkları giderir” buyurulmuştur. Bir hadis-i şerifinde de “Gece kalkıp namaz kılan ve karısını da namaz için uyandıran kimseye Allah rahmet eder” buyurulmuştur.

Ebû Ümâme rivayetinde “Dedi ki “Ey Allah’ın Resulü, hangi dua daha makbuldür?” denildi. “Gece içinde (vr. 42a) (edilen dua)...” –Başka bir (rivayete göre de) “Farz namazların ardından (edilen dualar)...” dedi. Mütercim kulun şiiri:

Gicelerde salât idün dâ’im
Bâ-husûs ola cümle nâs niyâm
Cennete dâhil olasız buyurur
Bu hadîsinde ol Resûl-i enâm

[Bütün halkın, yaratılmışların elçisi (Hz. Muhammed a.s.) bu hadisinde (şöyle) buyurur: “Her zaman geceleri, bilhassa bütün insanlar uykudayken, namaz kılın; cennete girersiniz.”]

[13] On Üçüncü Hadis

Hiz. Peygamber, (s.a.v.) buyurdu ki

أحبّ الأعمال إلى الله تعالى أدومها وإن قلتَ صدق رسول الله

(*Mesâbîh*). Yani

لا تحملوا على أنفسكم أورادا كثيرة لا تقدرّون المداومة عليها فإنكم حينئذ
تعجزون عنها وتتركونها فتقطع بركتها وافعلوا ما تطيقون على الدوام
فإن الله تعالى يحبّ الدوام

Hadis-i şerifin manası şudur: “Allah Teâlâ hazretine amellerin çok sevimsi (vr. 42b), pek az olursa da devam edilenidir.” Yani nefisleriniz üstüne devamına güç yetiremeyeceğiniz kadar çok virdler³⁴ yüklemeyin. Çünkü onları eda etmekten âciz kalırsınız ve bırakırsınız. Böylece onun bereketi kesilir. Devam etmeye güç yetireceğiniz kadarını (yerine) getirin. Çünkü Yüce Allah (dua ve ibadetin) devamlı olanını sever. (Şerh). Hazret-i Resûlullah sallallâhü teâlâ aleyhi ve sellem yine hadis-i şeriflerinde “Amellerden gücünüzün yettiği kadarını yüklenin (işleyin). Çünkü siz usanmadığınız müddetçe Allah

³³ Tirmizî, “Et’ime” 45; İbn Mâce, “İkâmet”, 174. Elbânî, bu hadisin sahih olduğunu belirtir. (Elbânî, *Sahîhu’t-Tergîb ve’t-terhîb*, 616, 949).

³⁴ Belirli vakitlerde okunması manevi vazife kabul edilen ayet, esmâ’-i hüsnâ ve dualar.

bıkmaz.”³⁵ Allah Teâlâ hakkında “usanç”, ondan sevap görmendir. Yani siz bıkmadığınız ve ibadetlerinizi terk etmediğiniz müddetçe Allah sevabı ve rahmeti kesmez manasındadır. “Onun manası, istemeyi bırakmadıkça lütfu kesilmez” de denildi. “Yüce Allah, siz ibadet ve taati terk etmedikçe sevabını kesmez” demektir. Fakir kul, kusurlu Dânişi'nin nazmı:

Dâ'im olan ameldür Allâh'a
Kati mahbûbı cümle a'mâlün
Eger az olsa dahi gam çekme
Yoğ ise ol amelde ihmâlün

[Bütün amellerin Allah indinde çok sevimsisi, devamlı olan ameldir. Eğer amelde ihmalin yoksa, o az da olsa üzülme...]

[14] On Dördüncü Hadis

Hz. Peygamber, (s.a.v.) buyurdu ki, *إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا* (*Meşârik*). Yani “Yüce Allah, noksanlardan münezzehtir (temizdir, uzaktır); afet ve kusurlardan mukaddestir.” (vr. 43a) Anılan sıfat (tenzih ve takdis) kul tarafına dayandırılma ve bağlansa, onun manası şudur: İşlerin çirkin ve uygunsuzlarından ve utanılacak, alçakça huylardan müminin alâkasını kesmiş ve kurtulmuş olması lâzım. Yani günahları çok bağışlayıcı “Cenab-ı Hak, bütün çirkin hâller ve kusurdan mukaddes ve münezzehtir. Amellerden ancak zatına yaklaşılmaya daha lâyık ve iyi olanları kabul eder” demektir. Mananın neticesi şudur ve sözün özü odur ki, malların hayırlıları, helâl ve temiz su gibi tatlı ve berrak olandır. Yüce Allah'ın buyurduğu gibi: *كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا* (“...temiz şeylerden yiyin ve iyi ameller işleyin...”) ³⁶ Yüce Allah şöyle buyurur: “...Size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin (...)” ³⁷ Yine Yüce Allah'ın buyurduğu gibi: *لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ* (“Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz.”) ³⁸ Ve buna benzer başka ayetler...
Nazm:

Hak Teâlâ cenâbı tayyibdür
Cümle âfâtla nekâyısdan
Amel-i tayyibi ider makbûl
Sakla zâtun uyûb [u] nâkısdan

[Yüce Allah, bütün belâ, arıza ve noksanlardan iyidir (münezzehtir); iyi ameli kabul eder. Şu hâlde, kendini kusur ve noksanlardan koru!..]

³⁵ *Buhârî*, “Teheccüd”, 18.

³⁶ Kur'an, Mü'minün Suresi, 23/ 51.

³⁷ Kur'an, Bakara Suresi, 2/172.

³⁸ Kur'an, Al-i İmrân Suresi, 3/92.

[15] On Beşinci Hadis

Hız. Peygamber, (s.a.v.) buyurdu ki, (43b) *دع ما يربيك الى ما لا يربيك (43b)*
 رواه الترمذى والنسائى أى أترك ما شككت فيه وأذهب الى ما لا شك فيه

İyi ve helâl olduğunu kesin bildiğin şeyi al; güzel (iyi) veya çirkin yahut helâl veya haram olduğu konusunda şüphe ettiğin nesneyi bırak! Denildi ki, “Bunu onun yerine bırak!”, “değiştir” manasındadır. (*Şerh-i Meşârik*). Hadisin manası: “Şüpheli olanı terk edip sana vehim ve şüphe vermeyen ameli kabul et!” Nazm:

Bir işün hill ü hürmetinde eğer

Şübhe itsen kemâ hüve'l-mes'ül

Râcihi gör gözetme mercûhı

Şekki terk it yakîni eyle kabûl

[Eğer bir işin helâllik ve haramlığı konusunda –istenildiği gibi- şüphe etsen, üstün olanı gör; diğerinin kendisine üstün geldiği şeyi göz önünde bulundurma. Şüpheyi bırak; sağlam bilgiyi kabul et!]

[16] On Altıncı Hadis

Hız. Peygamber, (s.a.v.) buyurdu ki *إن الله جميل يحب الجمال صدق رسول الله*
 (*Meşârik*). Yani “Yüce Allah fiilleri güzel olandır; güzelliği sever.” “Sizin (kendinizi) süsle güzelleştirmeniz, Yüce Allah’tan başkasına ihtiyacı az göstermeniz” demektir veya “Şanı aziz, Yüce Allah, (vr. 44a) yaratmış olduğunun ihtiyaçlarını gidermekte güzel fiillidir. O hâlde siz de kardeşlerinizin ihtiyaçlarını giderme ve yerine getirmede bu sıfatla vasıflanmış olun” demektir. “Fakat ilk mana daha uygun, iyi ve yakışır” demişler. Fakirin nazmı:

Bu hadîs-i latif ü nâfi‘de

Buyurur kim Cenâb-ı Rabb-i Cemîl

Sever izhâr-ı hâcet itmeyeni

Gayriye didi ol Resûl-i Celîl

[O Yüce Allah’ın Resulü³⁹, bu hoş ve faydalı hadiste buyurur ki “Güzel Rab Hazreti, başkasına ihtiyaç göstermeyeni sever.”]

[17] On Yedinci Hadis

Hız. Peygamber, (s.a.v.) buyurdu ki,

فمن اتقى الشبهات استبرأ لدينه وعرضه صدق رسول الله
 أى طلب البراءة لدينه من النقص و الذم الشرعى و عرضه من كلام الطاعنين

³⁹ “Resûl-i Celîl” tamlaması, Cenab-ı Hakk’ın güzel isimlerinden Celil göz önünde tutularak “Yüce Allah’ın Resulü” şeklinde anlaşılabilir gibi, Hız. Peygamber’in sıfatı olarak anlaşılıp “Büyük Peygamber” biçiminde de çevrilebilir.

“Bir kimse şüpheli şeylerden şahsını ve kendisini korusa, dinini İslâmî (yönden) eksiklik ve yermeden arındırmış olur ve ırzını kınayanların kınama ve ayıplamasından korur” demektir. (vr. 44b) Allah Teâlâ'nın Yüce Kitâb'ında buyurduğu gibi: **إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىكُمْ** (“Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır.”)⁴⁰ Nazm:

Dinüni ırzunu sakın zînhâr

Şübehât ü kelâm-ı tâ'inden

Müttakî ol durur ki inda'llâh

Hıfz ide zâtını matâ'inden

[Aman dinini ve ırzını şüphelerden ve kınayanın sözünden koru! Allah indinde takva sahibi, kendisini kınanacak yerlerden koruyandır.]

[18] On Sekizinci Hadis

Hz. Peygamber, (s.a.v.) buyurdu ki, **إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَكْثَرُهُمْ عَلَيَّ صَلَاةً**

صدق رسول الله

Yani pek büyük Sevgili (Peygamberimiz) Hazreti (s.a.v.) hadis-i şerifinde buyururlar ki “Kıyamet ve Arasat⁴¹ gününde ümmetimden bana insanların çok uygun olanı ve sevimlisi, benim ruhuma mübarek salavâtı çoğaltanlardır.” Ve başka bir hadiste

من صلى عليّ صلوةً صلى الله تعالى عليه عشرا

(Bana bir salât getirene Yüce Allah on salât eder.) buyurmuştur. Başka bir yerde,

من صلى عليّ صلوةً صلى الله تعالى عليه

عشر و حطت عنه عشر خطيئات و رفعت له عشر درجات

Manası, (vr. 45a) “Bir kimse benim üzerime bir salâvat etse, Yüce Allah ona on salât eder; onun on hatasını giderir ve on derecesini yükseltir.” diye buyurulmuştur. Nazm:

Salavâtı kesîr iden mü'min

Bana evlâ olur kıyâmetde

Didi Şâh-ı Rusül amel eyle

Bu hadîs-i şerîfe gâyetde

[Peygamberlerin Sultanı (Hz. Muhammed s.a.v.) “Çok salâvat getiren mümin, kıyamette benim için daha uygun ve tercihe layık olur.” dedi. Bu hadîs-i şerife göre son derece amel et!]

[19] On Dokuzuncu Hadis

⁴⁰ Kur'an, Hucurât Suresi, 49/ 13.

⁴¹ Arsa (عرصة) isminin çokluk şekli. Kıyamette insanların haşır ve neşrolunacağı meydan, mahşer meydanı.

Allah Resulü (s.a.v.) buyurdu ki **إِنَّ أَحَبَّ الْكَلَامِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ**
صدق رسول الله

(*Meşârik*). “Şüphesiz ki sözün Yüce Allah’a pek sevgilisi, ‘Sübhanallâhi ve bi-hamdihî’ kelimeleriyle tesbih etmektir.” demektir. Resulullah doğru söyledi. Diğer bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

كلمتان خفيفتان على اللسان ثقيلتان في الميزان حبيبتان إلى الرحمن
سبحان الله وبحمده سبحان الله العظيم

(“Dilde hafif ve mizanda ağır, Allah katında sevimli iki söz vardır: Sübhânallâhi ve bi-hamdihî, Sübhânallâhi’l-azîm.”) Başka bir hadis-i şerifte **من قال سبحان الله و بحمده في كل يوم** (45b)

مائة مرة حطت خطاياها وإن كانت مثل زبد البحر

buyurulmuştur. Manası: “Bir kimse günde yüz kere Sübhâna’llâhi ve bi-hamdihî dese, o kişinin günahı denizlerin köpüğü kadar da olsa, bütün hatalarını Yüce Allah yok eder” demektir. Mütercimim nazmı:

Kelimâtun ehabb ü evlâsı

Hazret-i Zül-celâli ve’l-cûda

İşbu tesbihdür müsebbih ol

Rûz şeb bârgâh-ı Ma’bûd’a

[Yücelik ve cömertlik sahibi Allah’a sözlerin pek sevimli ve uygun olanı, işte bu tesbihtir. İbadet edilen Mevlâ’nın huzurunda gece gündüz (o sözlerle) tesbih edici ol!]

[20] Yirminci Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

لا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم كنز من كنوز الجنة صدق رسول الله

Allah’ın sevgili(elçi)si, seçilmiş peygamberi buyururlar ki: “Lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi’llâhi’l-azîm (‘Yüce Allah’ın kudret ve kuvvetinden başka güç yoktur’ sözü) cennet hazinelerinden bir hazinedir.” demektir. Sonra “Bir (vr. 46a) kimse, bu mübarek tesbihle tesbih etse, tam bir hazineyi Müslümanların fakirlerine sarf etmiş ve sadaka sevabına erişmiş olur” demektir. Yüce Allah’ın lütfu ve umumi cömertliğiyle... “Hazine” kelimesini kullandı. Çünkü hazine, bir adamın ihtiyaç duyduğu zaman için sakladığı maldır. Bu sözleri söylemek ise, hazinelerin hayırlısıdır. Zira onu söyleyene cenneti elde ettirir. Cennetse hazinelerin en iyisidir. (*Şerh*). Nazm:

Havkale⁴² eylemekde itme kusûr

Cümle tesbihün efdalidür ol

⁴² “Allah’tan başka güç ve kuvvet yoktur” manasındaki **لا حول ولا قوة إلا بالله** sözünün kısaltılmışıdır. Havkale etmek, “Lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi’llâh” sözünü inanarak söylemektir.

Anun içün nice mevâzi'de

Kenz-i cennet diyü buyurdı Resül

[“Lâ havle velâ kuvvete illâ bi'llâhi'l-aliyyü'l-azîm” sözünü söylemekte kusur etme. O, bütün tesbihlerin en üstünüdür. Hz. Peygamber, onun için birçok yerde “cennet hazinesi” diye buyurdu.]

[21] Yirmi Birinci Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

أَفْضَلُ الذِّكْرِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَفْضَلُ الدَّعَاءِ الْحَمْدُ لِلَّهِ صَدَقَ نَبِيُّ اللَّهِ

(*Meşârik*). Yani zikirlerin en faziletlisi, Yüce Allah'ın وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ (“Allah'ı anmak elbette en büyük ibadettir”)⁴³ dediği gibi, Yüce Allah'ı anmaların en üstünü, “Lâ ilâhe illâ'llâh” (Allah'tan başka ilâh yoktur) mukaddes sözü ve nimeti bol bol veren, kerem sahibi Mevlâ'ya duaların en faziletlisi, üstünlüğü belirtilmiş *el-hamdü li'llâh* sözünü söylemektir. (vr. 46b) Allah Resulü (s.a.v.),⁴⁴ وَمَذَاهِمُ هَدَمَتْ مِنْ قَالِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عَنْهُ أَرْبَعَةُ آلَافِ ذَنْبٍ مِنَ الْكِبَائِرِ

(“Her kim harflerinin hakkını vererek ve çekerek *Lâ ilâhe illâ'llâh* derse, onun büyük günahlarından dört bin günahı silinir.”) buyurmuştur. Başka bir yerde أَوَّلُ مَنْ يَدْعِي إِلَى الْجَنَّةِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ الَّذِينَ يَحْمَدُونَ اللَّهَ فِي

السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ؛ الْحَدِيثُ أَيْ فِي الْبَاطِنِ وَالظَّاهِرِ

(“Kıyamet günü cennete ilk çağrılan kimseler, genişlik ve sıkıntıda Allah'a hamd edenlerdir.”) şeklinde bir hadis varid olmuştur. السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ ifadesinden kasıt, gizli ve açıktan demektir. Ve eserde مِنْ عَمَلٍ خَيْرٍ فَلْيَحْمَدِ اللَّهَ تَعَالَى [“İyi amel işleyen Yüce Allah'a hamd etsin”] buyurulmuştur. Yazana ait manzume:

Heylele⁴⁵ hamdele dürür şeksiz

Efdalü'z-zikr efdalü'd-da'vât

این حدیث شریف را فرمود

روح پاک رسول را صلوات

[Zikrin en üstünü “Lâ ilâhe illâ'llâh”, duaların en faziletlisi ise “elhamdü lillâh”tır. Bu hadisi buyuran Hz. Peygamber'in mübarek ruhu için salâvat (getirelim).]

[22] Yirmi İkinci Hadis

⁴³ Kur'an, Ankebut Suresi, 29/ 45.

⁴⁴ Bu söz, Müttaki el-Hindî'nin (ö. 975/ 1567) *Kenzü'l-ummâl...* adlı eserinde (1/60) yer alır. İbn Hacer el-Askalanî (ö. 852/ 1449), *Lisânü'l-mizân*'da (6/ 169) onun batıl olduğunu belirtmiştir. Hindistanlı hadis âlimi Fettenî (ö. 986/ 1578), *Tezkiretü'l-mevzûât*'ta bu rivayette yer alan Naîm b. Temmâm adlı şahsın çok yalancı olduğunu ifade eder.

⁴⁵ “Allah'tan başka ilâh yoktur” manasındaki “Lâ ilâhe illâ'llâh” cümlesinden kısaltılmıştır. “Lâ ilâhe illâ'llâh” demek.

بالبمنطق البلاء موكل بالمنطق Yani insanın belâsı dilindedir. İnsan her zaman sussa, esen olur. (Keder verici hadise ve belâlardan kurtulur). Konuştuğunda çok söz söyleyici olsa, (hatalara) tutulur demektir. Başka bir hadiste

من سره أن يسلم فليزم الصمت (“Selâmete ermek kimi sevindirirse, o sussun”) buyurulmuştur. Nitekim من صمت نجا و سكت سلم (vr. 47a) [Susan kurtulur; sükût eden selâmette olur] sözleri, övülmüştür. Bundan başka السكوت ذهب و الكلام فضة [“Sükût altın, söz gümüştür”] sözleri makbuldür. بلاء الإنسان من اللسان [“İnsanın belâsı dilindedir” cümlesi] şüphesiz kabul edilmiştir. Sözün kıyası, (dili tutmanın faziletleri hakkındaki) bu tür (rivayetler), sayılamayacak kadar çoktur. Nazm:

Hak buyurmuş dur[ur] Resûlu'llâh
Nutka dâ'ir dūrūr dedi belvâ

Bu nasihatle âmil ol âmil

Eyleme dōstân ile da'vâ

[Allah Resulü doğru buyurmuştur: Belâ, konuşmayla ilgilidir. Bu öğütle amel edici ol, amel edici! Dostlarla iddialaşma. (Münakaşa ve mücadele etme).]

[23] Yirmi Üçüncü Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: البرُّ حسن الخلق Allah Resulü doğru söyledi. “Çok hayır, iyiliklerin hepsini derleyici olan huy güzelliğidir.” demektir. “Birr”, kesreyle, anne-baba ve yakınlar için iyilik, ihsan etmektir. Ukûk’un zıddıdır. “Ukûk”, onlara kötülük etmek ve onların haklarını zayi (mahv)etmektir. Denildi ki, “birr”, bütün iyilikleri içine alan, toplayıcı bir isimdir. Yüce Allah buyurdu ki “(...) Fakat iyi davranış, takva sahibi (Allah’a karşı gelmekten sakınan) insanın davranışdır...”⁴⁶

“Birr” (iyilik), ihsanda fazlalık ve genişliktir. *Esmâü'l-hüsna Şerhi*'nde “birr” hayırda geniş demektir. “قوم أبرار وبررة” (vr. 47b) derler. Bu hayırda genişlik manasına gelir. Ve بررت الضيف (Ona iyilik ettim ve ikramda bulundum) demektir. (*Şerh*).

Hasan'ın⁴⁷ hadisi, Hz. Hasan'dan⁴⁸, o babasından⁴⁹, o da dedesinden⁵⁰ الحسن⁵¹ إن أحسن الخلق الحسن (İyiliğin en güzeli, güzel ahlâktır) buyurulmuştur

⁴⁶ Kur'an, Bakara Suresi, 2/ 189.

⁴⁷ Bu ismin üstünde “Hasen el-Basri” açıklaması vardır.

⁴⁸ Bu ismin üstünde “İbn Ali” notu bulunmaktadır. Böylece hadisin rivayet zinciri içinde Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'ın bulunduğu belirtilmiştir.

⁴⁹ “Ebü'l-Hasen” künyesinin üstünde “İmâm Ali” izahı kayıtlıdır. Buradan hadisi Hz. Hasan'ın babası Hz. Ali'nin rivayet ettiği anlaşılmaktadır.

⁵⁰ “Ceddi'l-Hasen” (Hasan'ın dedesi) künyesinin üzerinde “Resülullah” açıklaması yer almaktadır.

Nazm:

Eshiyânun ziyâde ihsânı

Halk ile hüsn-i hulkıdur bî-şek

Güşiş eyle kemâl-i ahlâka

Dahı bî-hûde kâra çekme emek

[Cömertlerin çok fazla iyiliği, şüphesiz insanlara karşı güzel ahlâklı olmasıdır. Ahlâki olgunluğu elde etmeye çalış ve boş iş(ler) için emek verme; zahmet çekme!..]

[24] Yirmi Dördüncü Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

الطُّهْرُ شَطْرُ الْإِيمَانِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ تَمْلَأُ الْمِيزَانَ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ

(*Meşârik*). Üstte iki noktalı te ile “temleu” ve altta iki noktalı ye ile “yemleu” şeklinde rivayet olunmuştur. Birincisi, kelimenin teviline göre, ikincisi ise söze göre rivayet olunmuştur. (*Mesâbih*). Et-tuhûru tı harfinin ötresi ve et-tahûru tı harfinin üstünlü hâliyle isimdir; sayesinde abdest alınan şey manasındadır. Masdar olarak da gelebilir. Tıpkı “kabul” ve “vülû” (düşkün olmak) gibi. Onlar imanın şartlarıdır. Taharet namazı da içine alır. O zahirde bir boyun eğmedir. Denildi ki, burada imandan kast olunan, Allah Teâlâ'nın, “Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir.”⁵² (mealindeki ayette) buyurduğu gibi, namazdır. (48a) “Beytu'l-Makdis'e olan namazınızı...” manasındadır. Temizlik (abdest) ise namazın sıhhati için şarttır; bundan dolayı bir parça gibi olmuştur. D.m.

“Abdest, imanın parçasıdır ve el-hamdü li'llâh sözü ahiret terazisinin kefelelerini doldurur” demektir. Nitekim (başka) bir hadiste şöyle denilmiştir: “Dilde hafif, mizanda ağır iki kelime vardır. Onlar Rahman katında sevimlidir: Sübhânallâhi ve bi-hamdihi, sübhâna'llâhi'l-azîm.” Fakir kul şair(Dânişî'nin) nazmı:

Âbdest oldı şatrı imânun

Hamdüli'llâh ile tolar mizân

⁵¹ Bu hadis, Kuzâi'nin (ö. 454/1062) *Şihâb*'ında yer alır. *Şihâb'ül-ahbâr Tercümesi*, haz. Ali Yardım, İstanbul 1999, s. 192. Seffârini el-Hanbelî (1114-1188/1702-1774), anılan rivayetin zayıf olduğunu ifade eder. (*Şerhu Kitâbü's-Şihâb*, 209). Bununla birlikte Yüceer, hadisi müsel sel bir tarikle Turaysîsi, İbn Asâkir ve Kudâi'nin naklettiğini, senesinde bulunan ravilerin hepsinin Hasan isminde olduklarını ve Hasan b. Dinâr isimli ravinin hadis uydurmakla itham edildiğini belirtmiştir. (Mustafa Yüceer, 2021: 173).

⁵² “Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık. Her ne kadar Allah'ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Resûl'e tabi olanlarla, gerisin geriye dönecekleri ayırd edelim diye kible yaptık. Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir. Şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.” (Kur'an, Bakara Suresi, 2/143) mealindeki ayetten.

Şatr-ı imânı târik olma sakın

Tâ sana dest-gîr ola Rahmân

[“Abdest imanın parçasıdır; terazi el-hamdü li’llah sözü ile dolar.” Sakın imanın parçasını terk edici olma ki Rahman sana yardımcı olsun.]

[25] Yirmi Beşinci Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

إنَّ الصَّعِيدَ الطَّيِّبَ وَضُوءَ الْمُسْلِمِ وَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ عَشْرَ سَنِينَ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ

(*Mesâbih*). Temiz toprak on sene boyunca su bulunmazsa bile müminin abdesti(mesabesinde)dir.” demektir. Kur’an’da anıldığı gibi: “...su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. (...)”⁵³ (Allah’ın rahmetine) çok muhtaç kul Dânişî’nin nazmı: (vr. 48b)

Pâk toprak vuzû’-ı Müslimdür

Su bulunmazsa da eger on yıl

Ol sa’id ile it teyemmümüni

Farz eger nâfile namâzun kıl

[Eğer on yıl bile su bulunmazsa, temiz toprak(la teyemmüm) Müslümanın abdestidir. O temiz(şey)le teyemmüm et; farz veya nâfile namazını kıl.]

[26] Yirmi Altıncı Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: لَا يَرُدُّ الدَّعَاءَ بَيْنَ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ صَدَقَ نَبِيُّ اللَّهِ

⁵³ Kur’an, Maide Suresi, 5/6. (İç hastalıkları uzmanı Dr. Abdülkadir Geylani Şahan’ın, teyemmümün temizleyiciliği konusunda 25 kişilik bir ekiple birlikte yaptıkları ilmi araştırmaya dair verdiği bilgi, 16 Şubat 2022 tarihli *Yeni Şafak* gazetesinde şöyle yer aldı: “Araştırmanın içeriği Kuran-ı Kerim’deki ayetlerden geliyor. Kur’an-ı Kerim’i okurken Maide Suresi 6. ayette, gördük ki Allah bizim elimizi arındırmak ya da bizi temizlemekle ilgili bir ifade kullanmış. Bu ifadeden yola çıkarak dedik ki ‘Acaba bu bir manevi temizlik mi, yoksa maddi temizlik de var mı bunun boyutunda?’ Sonra insanları daha pis olan bir işlemle temas ettirip ondan sonra temizliğe yönlendirelim diye bir durum aklımıza geldi. İnsanları tuvalete soktuk ve dedik ki tuvalete girildikten sonra eller kirli kabul ediliyor. Hepimiz öyle biliyoruz. Sonra onların ellerinde kültür aldık. Kültür aldıktan sonra tekrar bu insanlara teyemmüm yaptırıp sonra tekrar kültür aldık. Teyemmüm aldıktan sonra ellerinden aldığımız kültür örneğinde üreme olmayıp steril kalınca biz hem Allah’ın ayetlerini hem de bu ayetleri açıklayacağım diye ifade ettiği Fussilet Suresi 53. ayetini doğrulamış olduk. Bunu görünce de çok şaşırdık. Çok kıymetli ve çok da yeni bir veri olunca da hemen bunu uluslararası kongrede paylaştık. Diğer bilim adamları da bizim gibi şaşkınlıklarını saklayamadılar. Bizi çok şaşırttı ve çok da yüreklendirdi. Bununla ilgili birkaç proje daha yapıyoruz. Ben açıkçası bu projeyi paylaşmak istememin temel nedenlerinden bir tanesi Kur’an-ı Kerim, insanların hem bilimsel hayatına hem dünya hayatına akla gelebilecek her duruma çok net açıklamalar verebilen bir kitap. Bunları bağlantılı ayetleriyle okumak hikmet metoduyla okumak çok daha kıymetlidir. Biz bunlara çalışıyoruz herkes de çalışsın istiyoruz.”

(*Mesâbih*). “Ezan ve kamet arasında dua makbul olur; gafleti bırak.” demektir. Ve bundan başka ثنتان لا تردان (“İki şey asla geri çevrilmez veya çok az geri çevrilir: Ezan esnasında edilen dua ve savaşın kızıştığı esnada edilen dua.”) buyurulmuştur. Yani mübarek ve makbul zamanların vaktindedir. İyi isteklerinizi bu söylenen güzel vakitte talep edesiniz” diye mümin ve Müslümanları (Allah’a) dua ve hamd için teşvik ve özendirir. Nazm:

Redd olunmaz tazarru‘ ile duâ
Beyne’l-ezân ve’l-ikâme dir

Habbezâ habbezâ hadîs-i şerîf

Habbezâ habbezâ şifâ’-i zamîr

[[Hz. Peygamber bir hadiste) “Ezan ve kamet arasındaki yakarış ve dua geri çevrilmez” der. Ne kadar güzel hadîs-i şerîf, ne kadar güzel gönül şifası!..]

[27] Yirmi Yedinci Hadis (vr. 49a)

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

لا يؤمن احدكم حتى يحبّ اليه من والده وولده والناس اجمعين

(*Meşârik*). “Bir kimse beni çocuğu, babası ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe tam manada imanla mümin olmaz.” demektir. Maksat, iradi sevgiyle sevmektir. ... Nazm:

Hak Resûlin ziyâde sevmez ise

Eb [ü] evlâdına muhabbetden

Anun olmaz kemâl-i îmânı

Zâhiren oldı gerçi ümmetden

[[Bir kişi) Allah Resulünü babası ve çocuklarına muhabbetinden daha fazla sevmezse, her ne kadar görünüşte ümmetten ise de onun imanı tam olmaz.]

[28] Yirmi Sekizinci Hadis

Allah’ın Sevgili(elçi)si (s.a.v.) şöyle dedi:

لا يؤمن عبد حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه صدق رسول الله

(*Meşârik*). Yani “Bir kul, kendi nefsi için sevdiğini mümin kardeşi için de sevmedikçe, kâmil imanla mümin olmaz.” demektir. Dikkat et, (buradaki sevmeye) ibadetler ve mübah şeyler hususundadır. (Bu rivayet) başka bir hadiste “Bir kişi, kendisi için sevdiği iyiliği mümin kardeşi için de sevmedikçe...” (şeklinde) vuku bulmuştur. Nazm:

Nefsine sevdüğünü sevmez ise

Mü’minün kâmil olmaz îmânı

Bir karındaşına muhabbetde

Ola yeksân hubb-ı insânî

[Kendisi için sevdiğini (mümin) kardeşi için de sevmezse, müminin imanı tam olmaz. (O hâlde) insanın (kendisi için olan) sevgisi, (din) kardeşine (duyacağı) sevgiyle bir olmalıdır. (İnsan kendisi için istediğini, kardeşi için de istemelidir).]

[29] Yirmi Dokuzuncu Hadis

Allah'ın salât ve selamı üzerine olsun, Hz. Peygamber dedi ki:

(*Meşârik*). لا يدخل الجنة عبد لا يأمن جاره بوائقه صدق رسول الله

“Allah'ın kullarından mümin bir kulun şerrinden komşusu emin olmasa, o cennete girmez.”⁵⁴ demektir. “Bevâ'ik”, “bâyika”nın çokluğu olup zamanın musibetlerinden insana dokunan belâ ve şerleridir. (vr. 50a) Burada onunla kast edilen, kötülüktür. (İbn M.). Başka bir hadis-i şerifte komşu hakkında Resûl-i Ekrem (s.a.v.) hazretleri,

ما زال جبرئيل عليه السلام يوصيني بالجار حتى ظننت أنه سيورثه⁵⁵

diye buyurmuştur. Komşuların haklarını gözetme ve ırzlarını gereği gibi koruma konusunda birçok hadis gelmiştir. “Bu az, çoğu gösterir.” (sözünün) manasıyla yetinmek istenildi. “Akıllı kişiye işaret yeter; cahili açıklama bile tatmin etmez.” Nazm:

Cennete dâhil olmaz ol kişi kim

Konşısı râzi olmaya andan

Atma hem-sâye üzre şerrini

Sakla ırzın hemîşe hicrândan

[Komşusunun razı olmadığı kişi cennete girmez. Kötülüğünü komşu üstüne atma. Onun namusunu daima ayrılık açısından sakın. (Namusuna zarar verecek davranışlardan kaçın.)]

[30] Otuzuncu Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

من حافظ على صلوة الضحى غفر له ذنوبه وإن كانت مثل زبد البحر

“Bir kimse (vr. 50b) kuşluk namazını bırakmasa, ona devam etse, Yüce Allah, denizin köpükleri gibi de olsa onun günahını affeder.”⁵⁶ demektir. Ve başka bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “Cennette Duhâ adı

⁵⁴ “Şerrinden komşusunun güvende bulunmadığı kimse (kâmil manada) iman etmiş olmaz.” (*Buhârî*, “Edeb”, 29; *Müslim*, “İman”, 72, 73).

⁵⁵ “Cebrail, komşu hakkı üzerinde o kadar durdu ki, neredeyse komşuyu komşuya mirasçı yapacak sandım.” (*Buhârî*, “Edeb”, 28; *Müslim*, “Birr”, 140, 141).

⁵⁶ Hadis âlimi Nevevî (ö. 676/ 1277), bu hadisin isnadının zayıf olduğunu belirtir. (Nevevî, *el-Hulâsa fi ehâdisi'l-ahkâm*, 1/ 570).

verilen bir kapı vardır. Kıyamet günü olduğunda bir seslenici şöyle çağırır: Kuşluk namazına devam eden kişiler nerede? İşte bu sizin kapınızdır! Oradan rahmetle girin!”⁵⁷ (Kuşluk namazının) faziletleri çok fazladır. Söz kısa kesilmiştir. “Damla gölden haber verir.” Nazm:

Ber-devâm ol salât-ı işrâka

Tâ zünübından olasın mağfûr

Zübedi'l-bahr olursa da cürmi

Fazl-ı Mevlâ ider anı mestûr

[İşrak (kuşluk) namazına devam et ki günahların affedilmiş olsun. (Kulun) günahı denizin köpükleri kadar olursa da Allah'ın lütfu onu örtüp gizler.]

[31] Otuz Birinci Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

من صَلَّى الصَّبْحَ كَانَ فِي جِوَارِ اللَّهِ حَتَّى يَمْسَى وَمَنْ صَلَّى الْمَغْرِبَ
كَانَ فِي جِوَارِ اللَّهِ حَتَّى يَصْبِحَ فَلَا يَخْفَ مِنْ اللَّهِ فِي جِوَارِهِ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ

“Bir kimse sabah (vr. 51a) namazını eda etse, güneşin batış zamanına kadar Allah Teâlâ'nın (rahmeti) civarında olur ve akşam namazını kılsa, sabaha kadar Yüce Mevlâ'nın koruması ve (esirgemesi) civarında olur” demektir. Bu değerlendirmeye göre, şimdi “Cenab-ı Hakk'ın komşusu olana korku ve tehlike yoktur. Anılan iki namazı devamlı olarak muhafaza eden (gereği gibi yerine getiren) kimse, her zaman Yüce Allah'ın güvenliğinde olur” diye buyurulmuştur. Nazm:

Mağrib ü fecri kılsa bir kimse

Her birisin kemâ hüve'l-mesnûn

Tâ sabâh u mesâya dek ol gün

Hak civârında ol olur me'mûn

[Bir kimse akşam ve sabah namazının her birini Hz. Peygamber'in sünnetine uygun olarak kılsa, o gün ta sabah ve akşama kadar Allah'ın (rahmeti) civarında korunmuş ve güven içinde olur.]

[32] Otuz İkinci Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

من قرأ حم الدخان ليلة الجمعة غفر الله له البتة صدق رسول الله

Yani “Bir kimse, Cuma gecesinde Hâ-mîm (ayetiyle başlayan) Duhân Suresini okusa, Yüce Allah o kulunun günahını elbette (vr. 51b) bağışlar” diye buyurulmuştur. Ve rivayette “Duhan Suresini okuyan kimse günahları

⁵⁷ Hadis hâfızı Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/ 1071), bu rivayetin batıl (*Târîhu Bağdâd*, 14/210), Elbâni (1914-1999) ise “zayıf” olduğunu belirtir. (*Zaîfü'l-Câmi'i's-sagîr ve ziyâdâtüh*, 1891).

bağışlanmış olarak sabahlar.”⁵⁸ buyurulmuştur. Yine (başka) bir rivayette “Duhan Suresini okumak, kişiyi Kıyamet korkularından alıkoyar.” buyurulmuştur. (Allah’ın rahmetine) muhtaç kul Dânişî’nin nazmı:

Okusa Süre-i Duhân’ı temâm
Şeb-i Cum’a içinde bir Müslim
Ana gufrân ider Cenâb-ı Hudâ
Cümle âfâtdan olur sâlim

[Bir Müslüman, Cuma gecesinde Duhân Suresini okusa, Yüce Allah onun günahlarını affeder; kendisi bütün musibetlerden emin olur; esenlik içinde bulunur.]

[33] Otuz Üçüncü Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

من سرّه أن يحبّه الله ورسوله فليقرأ في المصحف صدق رسول الله

“Bir kimse Allah ve Resulünün sevgisiyle sevinmiş olmayı isterse, Kur’ân-ı Kerim’i Mushaf-ı şerife bakarak okusun” demektir. Başka bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

قراءة الرّجل القرآن في غير المصحف ألف درجة وقراءته

في المصحف تضعّف على ذلك (52a) إلى ألفي درجة

(“Bir adamın Kur’an’ı Mushaf’sız okuması, bin derecedir. Mushaf’a bakarak okuması, iki din dereceden daha fazla derecedir.”)⁵⁹ (Allah’ın rahmetine) çok muhtaç kul Dânişî’nin nazmı:

Ger Hudâ ve Resûlinün her dem
İster ise muhabbetin mü’min
Nazaran eylesün tilâvetini
Bu Kitâb-ı Kerimün ol deyyin

[Eğer bir mümin, Allah ve Resulünün sevgisini her zaman isterse, o dindar kişi bu Yüce Kitâb’ı bakarak okusun.]

[34] Otuz Dördüncü Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: نعم الشّفيق القرآن لصاحبه يوم القيمة صدق رسول الله

“Kur’ân-ı Kerim’i, hakkı batıldan ayıran bu Ulu Kitâbı okumak, Kıyamet gününde sahibine ne güzel şefaathçi olur!” demektir. Başka bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur: “Kur’ân’ı inanarak okuyan kimseye her harf için on iyilik (sevabı) yazılır; onun on kötülüğü giderilir. Cennetteki derecesi on derece

⁵⁸ İbnü’l-Cevzî (ö. 597/ 1201), *Mevzûât* adlı eserinde (1/ 403) bu rivayetin aslının bulunmadığını, batıl olduğunu belirtir.

⁵⁹ Elbâni, *Za’îfü’l-Câmi’i’s-sagîr ve ziyâdâtüh*’de (Beyrut 1979, 4081) bu hadisin zayıf olduğunu belirtir.

yükseltilir.” “Bir kimse, Yüce Allah'ın Kitabından bir ayet okursa, bu Kıyamet gününde kendisine nur olur.” (sözü) de vuku bulmuş ve Hz. Peygamber'in göğsünden çıkmıştır.

Nazm: (vr. 52b)

Sâhibine kıyâmet oldukça

Hoş şefî-i şefik olur Kur'ân

Ni'me mâ-kâle ol Habib-i Kerîm

Fî cemî'i'd-duhûri ve'l-ezmân

[Kur'an, Kıyamet (günü) olduğunda sahibine hoş, şefkatli bir şefaatchi olur. O kerem sahibi, Yüce Allah'ın Sevgili(elçi)si, bütün çağ ve zamanlar için ne güzel söylemiş!..]

[35] Otuz Beşinci Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

لا يزال الناس بخير ما عجلوا الفطر أي مدة تعجيلهم صدق رسول الله

(*Meşârk*). “İnsanlar farz ve nafîle orucu açmada acele ettikleri müddetçe hayırda sabit ve sağlam olmuş olurlar” demektir. (Güneş batınca orucu açmak) hayırdır. Çünkü güneş battıktan sonra, namazda huzuru elde etmek için oruç açmak, peygamberlerin sünnetlerindedir. Bu sünneti koruyan kimse, onların ahlâkıyla ahlâklanmış olur. Böyle davranışta (aynı zamanda) Ehl-i Kitâb'a⁶⁰ muhalefet vardır. Zira onlar (oruç açmayı) yıldızlar çoğalınca kadar geciktirirler. (İbn Melek).⁶¹ Nazm:

Hayra sâbit-kademdür anlar kim

İde vaktinde fitra isti'câl

Sünen-i mürselin ile amel it

Gün gurûb itse eyleme ihmâl

[Vaktinde oruç açmaya acele eden kimseler, hayırda ayak direyicidir. Peygamberlerin sünnetleriyle amel et; güneş batınca (orucunu açmayı) ihmal etme.]

(53a) [36] Otuz Altıncı Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

أحب حبيبك هوئاً ما عسى أن يكون بغيبك يوماً ما وأبغض

بغيبك هوئاً ما عسى أن يكون صديقك يوماً ما صدق رسول الله

⁶⁰ Semavi kitaplardan birine uyan Yahudi ve Hristiyanlar.

⁶¹ Bu kayıt, Dânişî'nin, Aydınogulları Beyliği zamanında Tire'de yaşamış Hanefî fıkıh âlimi İbn Melek'in (ö. 821/ 1418'den sonra) konuya dair bir eserinden nakilde bulunduğunu gösteriyor. Mütercim, anılan hadisi *Meşârk*...tan aldığına göre, onun faydalandığı kitap, İbn Melek'in *Mebâriku'l-ehzâr fi Şerhi Meşârkî'l-envâr* isimli eseridir.

Yani fazla dostluk ettiğine sevgiyi hafif ve kolay yönden göster; sevgide çok ileri gitme. (Aşırı muhabbet ettiğin kişi) yakında belki sevmeyeceğin bir kimse olup (duyduğun veya gösterdiğin o sevgi) sana pişmanlık sebebi olabilir. Yine bunun gibi, sevmediğin kimseden daha hafif, daha zararsız şekilde nefret et. Yakında belki bir gün yine dost ve samimi arkadaş olunca, (daha önceki nefretin) utanmaya sebep olur demektir.

“Hâne aleyhi” denildiğinde hafif oldu, kolay oldu manasındır. “Hevvenehullâhu aleyhi” denildiğinde, Allah kolaylaştırdı demektir. (*Ahterî Sözlüğü*’nden). Hadisin manası, “aşırı olmayan itidalli bir sevgi ile...”dir. (53b) “Mâ” kelimesini ona tamlama olarak kullanma, azlık manasını ifade eder. Yani sevgide ve nefrette aşırı gitmeyin. Belki sevdiğiniz kişi nefret ettiğiniz kişi, nefret ettiğiniz kişi de sevdiğiniz bir kişi olabilir. Sonra da pişman olur veya utanırsınız. (Cevherî’nin derleyici sözlüğünden). Nazm:

Hem habîb ü bagîzına hubbı
Dahi buğzı miyâne eyle didi
Aks ola sonra her biri şâyed
Zâhir ola nedâmet-i ebedî

[Hem sevdiğini orta (derecede) sev; hem de sevmediğini orta (derecede) sevme. Eğer her biri aksi olursa (aşırı sevgi veya nefret tersine dönerse), ebedî pişmanlık ortaya çıkar.]

[37] Otuz Yedinci Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

طوبى لمن تواضع فى غير منقصةٍ وذلّ فى غير مسكنةٍ صدق رسول الله

“Ne mutlu alçakgönüllü olup bu tevazuu dinde noksana sebep olmayan ve kendisini miskinliksiz yumuşak gösterip zillete düşmeyen kimseye!..” demektir. Bunlar, Yüce Allah katında övülen ve makbul davranışlardır. Nitekim şöyle denilmiştir: “Tevazu, takva sahibinin ahlâkındandır. (Müttaki) onunla ululuğa yükselir.” Nazm: (54a)

Ol kişiye saâdet-i uzmâ
Mütevâzı‘ ola bi-lâ-noksân
Meskenetsiz hem eyleye züllî
İtmeye iftikârını i‘lân

[Büyük saadet, kusursuz alçakgönüllü olan ve miskinliksiz yumuşak davranıp fakirliğini açığa vurmeyen kişiye!..]

[38] Otuz Sekizinci Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

الاقتصاد فى المعيشة نصف العيش صدق حبيب الله

“Geçim işinde (çok ileri gitmeyip ve ortalamanın çok altında kalmayıp) orta yolu istemek, geçimin yarısıdır.” demektir. Başka bir hadiste ما عال من اقتصد buyurulmuştur. Manası, israf etmeyip ve eli sıkı olmayıp geçim işine orta hâlli niyet edip her hâl ü kârda ‘İşlerin hayırlısı orta olanıdır’ (sözünün) manasını gözeten kimse, fakir ve muhtaç olmaz. Ve “muktesid” kelimesi, ayet-i kerimede farklı manalarda anılmış;⁶² bütün tefsir kitaplarında –manaların çeşitli olmasına rağmen- (54b) Yüce Allah isterse, hepsinin hayırlı olduğu belirtilmiştir. Buna çalışan ve kendisini halk, yedi kat göğün ve yerlerin sahibi (Cenab-ı Hak) katında övülmüş muktesidler bölüğünden eden kimseye Allah rahmet eylesin. Bir kimse fakir ve muhtaç olduğunda عال عيلة denir. ‘âl fakir manasına gelir; çokluğu ‘âlledir. (Ahterî Lugatî’nden)⁶³. Pek itibarsız kul Dânişî’nin nazmı:

İ’tidâl üzre ol maîşetde

Ehl-i insâf olup adâlet kıl

İktisâda dinildi nısf-ı maâş

Gözle bu ma’niyi riâyet kıl

[Geçim konusunda ölçülü ol; insaf sahibi olup adaletli davran. Ölçülü harekete ve orta hâli gözetmeye “geçimin yarısı” denildi. Bu manayı gözet; ona riayet et.]

[39] Otuz Dokuzuncu Hadis

Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurdu: الصّبر نصف الإيمان صدق رسول الله

“Belâ, kaza, zahmet ve sıkıntıya mutlaka sabır ve tahammül etmek, imanın yarısıdır” demektir. Başka bir hadis-i şerifte “Sabır, cennet hazinelerinden bir hazinedir” buyurulmuştur. Ve bundan başka rivayette gelmiştir ki (vr. 55a) “Eğer sabır bir adam olsaydı, değerli bir kişi olurdu.” Yüce Allah’ın (Kur’an’da) buyurduğu gibi, “Allah sabredenleri sever.”⁶⁴ Ve sabredenleri Yüce Kitâbında

⁶² “Muktesid” kelimesi, Lokman ve Fâtır Suresinin 32. ayetinde şu mealde geçer: “Onları (denizde) bir dalga gibi gölgelikler kapladığında, dini Allah’a has kılarak O’na yalvarırlar. Allah onları kurtarıp karaya çıkarınca, onlardan bir kısmı orta yolu tutar. Bizim ayetlerimizi ise ancak son derece kaypak, son derece nankör olanlar inkâr eder.” (Lokman Suresi, 31/ 32). “Sonra biz, o kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere miras olarak verdik. Onlardan kendine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır. Yine onlardan Allah’ın izniyle hayırlı işlerde öne geçenler vardır. İşte bu büyük lütuftur.” (Fâtır Suresi, 35/ 32).

⁶³ Ahterî veya Ahterî-i Kebîr, 16. asır Osmanlı âlimlerinden Mustafa bin Şemseddin Efendi’nin (ö. 968/ 1560-61) H. 952/ M. 1545 yılında Kütahya’da tamamladığı Arapça-Türkçe sözlük.

⁶⁴ Kur’an, Âl-i İmrân Suresi, 3/ 146.

birden çok yerde övdü.⁶⁵ Nitekim “Sabır her işte güzeldir” denildi. Sabrı övülmüş (bir haslet) olarak gördüm. (*Mezâhib*’ten). Nazm:

Sâbir ol kim sabûr olur memdûh

Nısf-ı îmân buyurdı ana Resûl

در تو گر نبود این حمیده خصال

تو نباشی ازین رجال فحول

[Sabredici ol ki çok sabreden kişi övülmüş olur. Hz. Peygamber onun hakkında “imanın yarısı” buyurdu. Eğer sende bu övülmüş huylar yoksa, sen o emsalinden üstün, büyük adamlardan olmazsın...]

[40] **Erbâin(Hadis)den Kırkıncı Hadis**

Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurdu:

ما من مسلم يدعو بدعاءٍ الا استجاب الله له صدق رسول الله

Yani bir kul, eğer iyi isteğini Âlemlerin Rabbinin ve dileyenlerin dileklerine cevap veren Allah’ın huzuruna arz eder ve ihtiyacını dile getirerek yalvarırsa, Cenab-ı Hak, feyiz ve bereket veren Yüce Allah, kabul eder demektir. Ve başka bir hadis-i şerifte (55b) “Bir kul Allah’a dua ederse, Yüce Allah onun dilediği şeyi verir.” buyurulmuştur. Kudsi hadiste “Ben kulumun beni düşündüğü gibiyim ve beni andığında seninle birlikteyim” buyurulmuştur.

Sözün kısası, bütün ibadet ve taatlerin Yüce Allah’a dua ve hamd (övgü) ile sona erdirilmesi ve tamamlanması, Müslümanların şiarlarının usulünden ve Allah’ın birliğine inananların övülmeye değer ahlâkının âdeti olduğu için, bu kırk hadis de Hz. Peygamber’in duayı teşvik eden ve yakarışı gerektiren hadis-i şerifiyle bitirildi. Yardım ancak Allah’tandır. O ne güzel Dost’tur!.. (İlâhî rahmete) çok muhtaç Dânişî’nin nazmı:

Başlasa ger duâya abd-i fakîr

Müstecâb eyler ol Alîm ü Basîr

Yâ İlâhî du’âmı eyle kabûl

Bi-hakk-ı hürmet-i hadis-i Resûl

[(Rabbinin rahmetine) muhtaç bir kul eğer duaya başlasa, o her şeyi bilen ve gören Cenab-ı Hak, isteği kabul eder. Ey Allah’ım, Hz. Peygamber’in hadisi hürmetine duamı kabul et!]

⁶⁵ Sabrı emir ve tavsiye eden bazı ayetler: Bakara Suresi, 2/155-157; Âl-i İmran 3/ 125; Nahl Suresi 16/ 126; el-Mü’minün Suresi, 23/110-111; Lokman Suresi 31/17; Fussilet Suresi 41/ 34-35; Ahkaf Suresi 46/35. (Daha fazla bilgi için bk. Mustafa Çağrı, “Sabır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2008, c. 35, s. 337-339).

Bu kırk hadisin tercümesi, yardım eden Allah'ın rast getirmesiyle 1061 yılı mübarek Zilhicce ayında [miladi Kasım- Aralık 1651 tarihinde] tamamlandı. Nazm: Tamamlanmasından dolayı Allah'a hamd ve şükür, Onun Peygamberine dua ve selamın en mükemmeli olsun. (56a) Ey Fettah, senin buyurduğun gibi ben kırk sabah mayaladım. Ben biçare, güçsüz ve zayıf, kırk hadis-i şerifi [bana] tamamıyla ahiret azığı etmen ve bu sebeple lütuf ve kerem kılman için derledim. Bu mevcut olan kırk [hadis] ile bana amel et; onları rahmet vesilesi kıl. Eğer sen kabul edersen, bu ne (büyük) saadet olur!..

(vr. 32b)

Hadis-i Erba'in-i Dāniş-i Merhūm

Ḥamd-i bī-ḥadd ü bī-kerān ol Mennān-ı Zū'l-iḥsān ve Ḥallāḳ-ı ins ü cān üzerine olsun ki, insān-ı kāmīlū'l-iz'ānı 'ālim-i rumūz-ı serāperde-i ḡayb ve dānā-yı şaḥīfe-i lā-rayb idüp *وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ* menşūrī ile meydān-ı vüçūd ve 'arşa-i şuhūdda 'asākīr-i maşnū'āt ve ḳabā'il-i meknūnāta serdār-ı büzürgvār itdi. Ve sipās-ı bī-pāyān ol Sübhān-ı Deyyān üzerine olsun ki kemāl-i ḳudretin ve 'ulüvv-i 'azametin imā ve i'lā için dükeli mevcūdāt, belki kāffe-i maḥlūḳātı şuver-i 'acībe ve heykel-i ḡarībe ile ketm-i 'ademden şaḥrā-yı vüçūda getürüp taşvīr-i kā'ināt ve tertīb-i mümkināt itdi.

سبحان من خلق الإنسان (vr. 33a) فی أحسن تقويم وجعلت بفضلہ فی عزّ و تکریم

Ve ülūf-ı taḥiyyāt ol şadr-nişin-i 'izzet ve şefi'-i āşiyān-ı ümmet üzerine olsun ki *lev lāke lev lāke* tācinuḡ tādārı ve mevākib-i enbiyā'-i iẓāmun mihter ü büzürgvārı, ümmet-i müznibenüḡ melāz ü penāhı ve şeb-çerāḡ-ı İslām'la şeb-i 'iṣyānda ḳalan güm-rāhlaruḡ delil-i rāhı, maḥrem-i ḥarem-i *ḳābe ḳavseyni ev ednā* ve maḥzen-i esrār-ı risālet-i 'ulyā, seyyidü's-şaḳaleyn, ḥulāşa-i kevineyn, ḳā'id-i zümre-i 'ibādu'llah, şāḥib-i maḳām-ı *lī ma'a'llah*, Ḥāzret-i Ḥabīb-i Ḥudā Cenāb-ı Muḥammed Resūlu'llah şalavātu'llāhi 'aleyhi ve selamühü ('a.)

چه غم دیوار امت را که دارد چون تو پشتیان

Ve şunūf-ı teslimāt ol Çehār-Yār-i Güzīn ve ḥulefā'-i rāşidīn ve 'ulemā'-i müteḳaddimīn ve müteahḫirīn siyyemā re'isü'l-müctehidīn el-İmāmü'l-A'zam ve'l-hümāmü'l-aḳdem ve 'alā ḡayrihim mine't-tābi'in üzerlerine olsun ki her biri (vr. 33b) maḥbūb ve maḳbūl-i rızā-yı Ḥudā ve ṭarīk-ı İslām'da pişvā ve reh-nümādur.

كما قال عليه السلام أصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم

Raḍiya'llāhü te'ālā 'anhüm ecma'in.

Emmā ba'dü, bu 'abd-i ḥaḳīr-i ḳalilü'l-bıdā'a ve vaşif-i kedir-i 'adimü's-şınā'a sinn-i sinin ve teyaḳḳuda (?) eyyām-ı beṭālet ve rüzgār-ı cehālet ile mürür ve 'ubūr iden evḳātı tezekkür ve 'ömr-i girān-māyeye nedāmet ve taḥassür ve taẓyī'-i re'sül-māle melālet üzre tefekkür idüp min ba'd

مؤبتهجاسنca من زرع خيراً فهذا اوانه ve الدنيا مزرعة الآخرة taşannu'-ı tekellūf ve zaḫmet-i 'ārīden rü-gerdān ve maḳşūd-ı bi'z-zāt olan ma'rifetu'llah ve 'ulūm-ı nāfi'a şavbına 'āzim ve nigerān olup

mazmûnî üzere emr-i ma'rûf ve nehy-i münkere 'âlim ve kâ'im mezâmîn-i laṭîfesi ile ba'de'l-yevm 'âmil ve câzim olam ve mine'l-beyyin (vr. 34a) işbu üslûb ile hazm ü cezm ve bu vech-i vecîhe ṭaviyyet [ü] 'azm itmege elyağ olan ancağ şer'-i şerîf-i Nebevî ve ḥaḳîḳ-ı ṭarîḳ-ı münîf-i Murtaẓavîdür.

كما قالوا والطرق كلها مسدودة على الخلق إلا من اقتدى
أثر رسول الله صلى الله تعالى عليه و سلم

Lâkin taḥşil-i işṭilâḥât ve ta'allûm-i 'ibârâtdan ğaraẓ-ı aşlî ve merâm-ı vaşlî, esrâr-ı âyât-ı Eḥadî ve nikât-ı ehâdiş-i Aḥmedî ile ki vesîle-i 'ulûm-ı dîniyye ve zerî'a-i mesâ'il-i şerî'at-ı yaḳîniyyedür... Pes, enfâ'-ı 'ibâdet-i 'uzmâ ve ehemm-i zâd-ı âḥiret-i 'uḳbâ ittiḥâzı ile selef-i şâliḥîn ve ḥalef-i 'âlimîn silkine münselik olup naḳdinüñ gencînesi ve علماء امتى علماء اسرائيل ṭılsımınuñ defînesine maḥal ve maẓhar olmağ ümîd ü recâ olunur ki, Cenâb-ı Ḥâzret-i 'Alî raḳiya'llâhü 'anh ve kerreme'llâhu vecchü (vr. 34b) buyurduḳları ile mütenaşşıḳ olup 'ömr-i ḳalilde 'ibâdet-i cezîle tedârik ü taḥşiline şürü' eyledüm.

متوكلاً على الله الكريم عز وجل فرائض الفكر ترتعد من الوجل وحررت
ما حرر وما لاح بيالى فى معنى الحديث مع الضعف والكسل و
القلم يصب عرق الحيا والورق يبلع ريق الحجل

İmdi 'abd-i mü'mine pişe-i ṭâ'at ve tüşe-i emr-i âḥiret Ḳur'an-ı 'Azîm ve Furḳân-ı Kerîm'den şonra ehâdiş-i şerîfe-i Nebevî ve âsâr-ı laṭîfe-i Murtaẓavîdür ki elfâzı faşîḳ ve ma'ânîsi melîḥ, tertîbi bedî' ve terkîbi be-ġâyet belîğdür. Ve Resûl-i Kerîm 'aleyhi şalavâtî'r-Raḥîm ḥâzretlerinüñ ḥâdiş-i şerîfini zabt ve ḥıfẓ itmekde terġîb buyurup Ḥâzret-i 'Alî raḳiya'llâhü 'anh rivâyeti üzere

من حفظ على أمتى أربعين حديثاً من أمر دينها
بعث الله تعالى يوم القيامة من زمرة (35a) الفقهاء و العلماء

Ve Ebû Derdâ raḳiya'llâhü te'âlâ 'anh rivâyetinde

من حفظ على أمتى أربعين حديثاً كتب له يوم القيمة شافعاً وشهيداً

Ve fî rivâyeti İbn Mes'ûd raḳiya'llâhü 'anh

قيل له ادخل من أى أبواب الجنة شئت

Ve fî rivâyeti İbn 'Ömer raḳiya'llâhü 'anh

كتب فى زمرة العلماء و حشر فى زمرة الشهداء

buyurduḳları için 'alâ hâzihi'r-rivâyât, 'ulemâ'-i ümmet ve fuḳahâ'-i millet raḥimehümü'llâhi te'âlâ ḥâzaratınuñ her birisi ḥâdiş-i erba'in cem' itmişler ve ictimâ'ı mer'î tutmuşlar. Binâ'en alâ zâlike bilâd-ı Müslimînünñ ḳılad-ı muvaḥḥidinüñ reşk-i Şâm ü Bağdâd'ı olan dâru'z-zafer Aḳsarây'da mevliden ve aşlen mütemekkin bende-i kemîne-i aḥḳar ve zelle-i kemter Şa'bân bin Muştafâ eş-şehîr bi-Dânişî

الراجي من ربه بالغداة والعشى مفتياً بالخوف من الله والتحاشي
(vr. 35b) وقفه الله تعالى لمراضيه و جعل حاله فى المستقبل خيراً من ماضيه
رواية الحديث انتساباً إلى رسول الله صلى الله تعالى عليه و سلم

Daḫî buyurduḳları üzere Cenâb-ı Ḥâzret-i Resûl-i Ekrem'e fî'l-cümle intisâb murâd idinüp tertîb-i âtî üzere sene 1061 ihdâ ve sittîn ve elf Zi'l-ḥiccesi ğurresinde işbu ḥâdiş-i erba'in

cem'ine huşû' ve hużû' ile şürû' olundu ki ervāh-ı tayyibe-i Aḥmedî ve esrār-ı muḳaddese-i Muḥammedî şalla'llāhu 'aleyhi ve sellemden şefî'-i yevm-i 'Araşāt olduḳda envā'-ı fütühāt-ı ḳudsiyye ve eşhā-i füyühāt-ı ünsiyye ile fi'd-dāreyn müşerref ve muḡtenem ve ma'şūm ve muḡterem olup eḫibbā'-i zevî'l-ikrām ve eviddā'-i zevî'l-iḫtirām ḫazarātı bu faḳîr u muḡtācı ve ḫaḳîr-i [bî-]jibihācı 'inde'n-naẓar ilā hāze'l-cem' ve ledeyyi'l-fıkr li-hāze's-şun' da'vāt-ı şāfiye ve şādıḳadan ferāmūş ve tenāhî (36a) ḫālîşa ve vāfiyeden ḫāmūş itmemelelerine bā'ış ü bādî ve sebeb-i mütemādî vāḳı' ola. Bi mennihî te'ālā ve ni'amihî'l-a'lā.

هرکه مارا کند بنیکی یاد نامش اندر جهان بنیکی باد
إنما الأعمال بالنیات

fehvasınca bu 'amel-i ḫayra niyyet ve bu girdār-ı ḫasene ḫaviyyet idüp dergāh-ı bārgāh-ı Bî-niyāzdan niyāz olunur ki fi cemî'i'l-aḫvāl ḫayrlar ile cem' ve tevfiḳ ve sühulet ile taḫrîr ile taḫḳîḳ rüzî ve muḳadder, naşib ü müyesser kıla. Naẓm

ربّ سهل على كلّ عسير إنك قادرٌ له و قدير

Âmin bi-ḫurmeti Seyyidi'l-murselin. 'a.

این دعا را قدسیان از عرش آمین گفته اند

Lâkin bu mütercim-i za'îf, bu ehādîs-i erba'îni cem' ve telfîḳda ve maḫālline taşṫir ve tedḳîḳda

نضّر الله امرءً سمع مقالاتی فوعاها وأداها كما سمعها

ḫadîs-i şerîfi ve fehvā-yı laṫîfi üzre

ذکرته وحررتها محذوفة الأسانید للإيجاز و الاختصار المفید علی

النّاظر الرّشید و لیسهل حفظها علی الحافظین و یعمّ الانتفاع بها

علی الطالبین (36b) إنشاء ربّ العالمین بحقّ سند النّبیین و ینبغی لكلّ

راغب فی امور الآخر إن یحفظ ویعمل بهذه الأحادیث النّافعة لما اشتملت علیه

من المهمّات واحتوت علیه من التّنبيه علی جمیع الطّاعات وذلك ظاهر

لمن تدبّره نافع علی من تفکره وعلی الله النّصیر اعتمادی و الیه توکلی

واستنادی وله الحمد والمنّة وبه التّوفیق والعصمة ثمّ إن العبد الفقیر

التزم فی هذه الأربعین ان تكون جمیعها صحیحة الأسانید الی

الرواة من المصابیح و المشارق و غیرهما من کتب الأحادیث الشریفه

و مجلّة الآثار اللطیفة اللهمّ تقبل ذلك منّا كما تیسرت جمعها الینا بحرمة

رسولنا المصطفى علیه الصّلاة والسّلام الأصفی و الأوفی

فهذا اوان الشروع بالمقصود مستعینا بالملك المعبود

[1] el-Ḥadîşü'l-evvel mine'l-erba'în

بسم الله الرّحمن الرّحیم

(37a) قال رسول الله صلّى الله تعالى علیه وسلّم

خيركم من تعلّم القرآن وعلمه صدق رسول الله

Ya'ni 'Sizün ḫayırluḡuz, Ḳur'an-ı 'Azîmi öğrenüp ve ta'lîm eyleyenünüzdür' dimekdür. Şerḫ: Pes, efḫal-i kelām ve ehemmi her-merām Ḳur'an-ı 'Azîm ve Furḳān-ı Kerîm olmaḡın, teberrüken ve teyemmünen Ḳur'an-ı Kerîme müte'allıḳ olan ehādîs-i şerîfe ile ibtidā olundu. Ve bir ḫadîs-i şerîfde daḫi ḫملة القرآن اشرف أمتی buyurulmuşdur. Ya'ni 'Benüm ümmetimün eşrafı, Ḳur'an oḳıyanlardır. Allāhu Te'ālā a'lem ḫaḳîḳat üzre ma'nā-yı şerîfi, 'Ḳur'an-ı 'Azîmi kemā

yenbağî hıfz ide ve ba‘de’l-muḥāfaẓa tertîl üzre kıra‘at ve tilâvet eyleye’ dimekdür. Ve ḥadîş-i âḥarda القرآن فليقرأ مع الله تعالى من أراد أن يتكلم مع الله تعالى فليقرأ القرآن buyurulmuşdur. Ya‘nî ‘Bir kimesne Allah Te‘âlâ Ḥazreti ile tekellüm murād eylese, tertîlle Qur‘ân oқыya’ dimekdür. Nazmun li’l-mütercimi’l-faḳîr: (37b)

Faḥr-i Kevneyn ü Server-i Şaḳaleyn
Ḥâtem-i enbiyâ Resûl-i Ḥudâ

Buyurur bu ḥadîş-i dil-cüyü
İtme bu ḥaḳ süḥanda reyb ü mirâ

Ḥayr-ı ümmet odur ki Qur‘ân’ı
Ögrenüp ögrede didi ḥaḳḳâ

[2] el-Ḥadîşü’s-sānî قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
أما الأعمال بالخواتيم صدق رسول الله

Bu ḥadîş-i şerîf, *Meşābîḥ-i şerîfde* maşṭürdur. Ya‘nî a‘māl, āḥir-i ‘ömre müte‘allikadur dimekdür. Eger mü‘min imān ve t̄a‘at üzre fevt olursa, a‘māl-i şāliḥa müfidedür; aḥa nârdan ḥalāşa sebeb olur. Eger ne‘üzü bi’llāh küfr ve ma‘āşî üzre ḥatm olsa idi, a‘māl-i şāliḥa zāyi‘a ve ḡayr-i müfidedür demek olur. Ve li-hāzā من أهل الجنة أو من النار لا يجوز لأحد أن يشهد يكون أحد من أهل الجنة أو من النار

Nazmun li kâtibihi:

‘Ameli ḥatm olursa t̄a‘atle
Āḥir-i ‘ömr olur kişiye müfid (vr. 38a)
‘Aks olursa eger ma‘āza’llāh
Olmaz ol t̄a‘at ehli gibi sa‘îd

[3] el-Ḥadîşü’s-sālis

قال النبي صلى الله تعالى عليه وسلم
من يرد الله به خيراً يفقهه في الدين صدق رسول الله

Bu ḥadîş-i şerîf *Meşāriḳ*’da maşṭürdur. Ya‘nî Cenāb-ı Ḥudâ ḳulına ḡayr irāde eylese idi, aḥa aḥkām-ı şer‘-i şerîfi ‘ālim kıılır ve başiret şāḥibi ider, bir vech ile ki elfāz-ı ḳalilden ma‘ānî-i keşire istiḥrācına ḳudret ü ḳuvvet virür dimekdür. Nazmun li mütercimi’l-faḳîr:

Ḥayr olursa eger meşiyetde

Mü‘min-i şāliḥe irādet-i Ḥaḳ
Anı lā-büdd faḳîh ider Mevlā
Emr-i dîn-i ḳavîmde muḥlaḳ

[4] el-Ḥadîşü’s-rābi‘

قال النبي صلى الله عليه وسلم والله تعالى في عون العبد

ما كان العبد في عون أخيه صدق (vr. 38b) رسول الله

Meşārīk eḥādīs-i şerīfesindendir. Ya'nī bir 'abd ki bir mü'min qarındaşınuñ mu'aveneti müddetinde ola, Allah Te'ālā daḥi aña mu'in olur dimekdir.

ما هذه بمعنى المدة ان ما هذا في الامور المباحة اما في

الامور المخطورة⁶⁶ فلا و من فعل فقد شارك

و صار له كفل منه أي نصب منه شرح لامية العجم المسمى بقطر الغيث

و من قضى حاجة أخيه المسلم أو يعينه في أمر الدنيا و الآخرة

daḥi buyurılmışdur. Ma'nāsı ğaniyyün 'ani'l-beyāndur. Naẓmun li kātibihi'l-faḳīr Dānişī-i pūr-taḳşīr:

Buyurur Ḥazret-i Resūl-i Ḥudā

Lā dimez her ki aña dīni olur

Kim ki bir mü'mine i'ānet ider

Ḥaḳ anuñ dā'imā mu'ini olur.

[5] el-Ḥadīşü'l-ḥāmis

قال النبي صلى الله عليه وسلم من يسر على معسر يسره الله عليه في الدنيا والآخرة⁶⁷

Ḥadīş-i şerīfe (vr. 39a) Ya'nī 'bir kimesne bir faḳīr ve aca ... (?) ü muḥtāca vech-i aḥsen ve mehmā-emken imdād eylese, Ḥazret-i Ḥaḳ celle şānühü ve 'amme iḥsānühü dünyāda anuñ rızqını ve āḥiretde ḥisābını teshīl idüp yesīr ider' dimekdir. (Mk.) Naẓmun li kātibihi:

Bir za'if ü faḳīr ü muḥtāc

Luṭf ile her kim eylese anı sīr

Ḥaḳ Te'ālā daḥi ḥisābın anuñ

Dünye vü āḥiretde ide yesīr

[6] el-Ḥadīşü's-sādis

قال النبي صلى الله عليه وسلم بلغوا عني ولو آية (أي قليلاً) صدق

رسول الله (Mk.) یعنی بلغوا من التبليغ وهو إيصال الخير إلى أحد

آية أي لها معان كثيرة ومعناها كل كلام مفيد نحو قوله

من صمت نجا والدين النصيحة

يعني بلغوا عني أحاديثي إلى امتي ولو كان قليلاً

Ya'nī aḥkām-ı dīni ve 'ilmi neşr eyleñ nāsa dimekdir. Naẓmun li kātibihi'l-faḳīr: (vr. 39b)

Ya'ni aḥkām-ı dīni ümmetüme

Neşr idüñ siz didi ve lev āye

⁶⁶ Bu *الامور المحرمة* tamlamasının yanına *الامور المخطورة* açıklaması yazılmış; böylece helâke götüren işlerin, haram kılınan fiiller olduğu belirtilmiştir.

⁶⁷ Hadiste geçen "fi'd-dünyâ" ibaresinin altına *حفظه عن الشدايد* ve *بتوسيع رزقه* izahı yazılarak bu dünyadaki kolaylaştırmanın rızkı genişletme ve zorluklardan koruma şeklinde olacağı ifade edilmiştir. "...ve'l-âhret" kelimelerinin altına ise *بتسهيل الحساب* notu düşülmüş; böylece söz konusu yardıma, ahirette hesap vermeyi kolaylaştırma biçiminde mükâfat verileceği belirtilmiştir.

Böyle sultāna olmuşuz ümmet
Şükr ü minnet Cenāb-ı Mevlā'ya

[7] el-Ḥadīşü's-sābi'

قال النبى صلى الله عليه و سلم و من سلك طريقاً يلتمس فيه (علماً إلا)
سهل (الله) له به طريقاً إلى الجنة صدق رسول الله

Ya'nî bir kimesne tarîḳ-ı Hâḳḳa sâlik olsa 'ulûm-ı şer'iyeden birini t̄alib olduğı h̄alde, Allāh Te'ālā 'azze ve celle 'ilm sebebi ile tarîḳ-ı Cenneti aña teshîl ider dimekdür. Ve ḥadîş-i āḥarda
لأن تغدو

فتعلم باباً من العلم خيراً من أن تصلى مائة ركعة

Ya'nî 'ilm-i şerifden bir bāb ta'allüm idüp şabāḥlamak ḥayrdur yüz rek'at nāfile namāz
kılmaḳdan dimek olur. Nazm:

'İlm-i nāfi' tarîḳına gitse

Ḥazret-i Hâḳ'dan itse 'ilmi taleb

Ana teysîr ider sühûletle

Rāh-ı cennāt-ı 'āliyātını Rab

(vr. 40a)

[8] el-Ḥadīşü's-sāmin

قال النبى صلى الله تعالى عليه و سلم من نفس⁶⁸ عن مؤمن كربة من كرب
الدنيا نفس الله عنه كربة من كرب يوم القيامة صدق رسول الله

(*Mh.*) Ya'nî dünyā ğamından birini bir mü'minden izāle ve izḥāb eyleyen 'abd-i mü'mine,
Allah Te'ālā Ḥazreti yevm-i ḳıyāmet ğamlarından kürbet-i 'azîmesini tefrîc ve izāle ider
dimekdür. Nazmün li rātibihi:

İtse tenfis 'abd-i mü'minden

Ġam-ı dünyā-yı dūnı bir mü'min

Rūz-ı ḥaşr ü ḳıyāmet olduḳda

Ġamdan eyler Ḥudā anı āmin

[9] el-Ḥadīşü't-tāsi'

قال النبى صلى الله عليه وسلم إن العلماء ورثة الأنبياء صدق رسول الله

(*Mh.*) Ya'nî enbiyānuḡ 'ulemāya maḥabbet ü meveddeti ekşerdür ābānuḡ ebnāya maḥabbet ü
meveddetinden⁶⁹ (vr. 40b) dimekdür dimişler. Ma'nā-yı evveli zāhirdür. Ve ḥadîş-i āḥarda⁷⁰
علماء أمتى كاتبياء بنى إسرائيل buyurulmuşdur.

⁶⁸ Bu hadisteki "neffese" fiilinin manası, sayfa kenarında ای فرج و اذهب (yani ferahlandırır ve giderirse) şeklinde izah edilmiştir.

⁶⁹ Hadis, "Âlimler, peygamberlerin vârisleridir" manasındadır. Tahminimize göre, mütercim bu hadisi çevirirken dalgınlık yüzünden yanlışmış veya açıklamalı bir tercüme yolunu tutmuştur.

⁷⁰ "Ümmetimin âlimleri, İsrail oğulları peygamberleri gibidir." Bedreddin Zerkeşi (ö. 794/1392), Süyûtî (ö. 911/ 1505), Alî el-Kārî (ö. 1014/1605) gibi hadis âlimleri bu rivayetin aslının bilinmediğini veya mevzu olduğunu belirtir.

Nazmün li rākımıhi:

‘Ulemā zümresi ‘ale’l-ıtlāk
‘İlm ile enbiyāya vārişdür
Bu hadiş-i şerif-i Muştafavī
Fazl-ı ehlü’l-‘ulūma bā‘işdür

[10] el-Ḥadīşü’l-‘āşir

قال رسول الله صلى تعالى عليه و سلم فقيه واحد أشد على الشيطان من ألف عابد

(*Mh.*) *Mazhar*’da zikr olunur ki ya‘nī faķih-i vāhidūñ hayātı ve beķası şeytān üzerine eşedd ve ebğazdur biñ ‘ābidūñ hayāt ve beķāsından. Zīrā faķih, şeytān-ı la‘inūn düşmenidir. Zīrā şeytān nāsa küfrle ve fişkla ve ma‘şiyetle emr ider; faķih ise imān ile ‘ibādet ü tātale emr ve sebīl-i şeytāndan sebīl-i Raḥmāna da‘vet ider. Eşyā’-ı (vr. 41a) mezkūre ‘ābid-i ğayr-i ‘ālimden zuhūra gelmez. Nazmu’l-mütercim:

Bir faķih-i ‘alim iblīse
Ebğaz olur hezār ‘ābidden
‘Ābid-i cāhili hemīşe sever
Nefret ider faķih-i vāhididen

[11] el-Ḥadīşü’l-ḥādī ‘aşer

قال النبي صلوات الله عليه وسلامه

إن الصدقة لتطفى غضب الرب وتدفع ميتة السوء صدق رسول الله

Ya‘nī Resūl-i Ekrem şalla’llāhü te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥazretleri buyurur ki taḥķikan şadaķa virmek ḳalil ve keşir Allah Te‘ālā Ḥazretinūñ ğazabımı söyündürür ve müfācāt ile mevti daḫi şadaķa def ider dimekdür. Nitekim ḥadīş-i āḫarda daḫi الصدقة تطفى الخطيئة كما يطفى الماء النار buyurulmuşdur. Ma‘nā-yı şerīfi: Şadaķa itmek, ğünāhı söyündürür nitekim āb āteşi söyündürdüğü gibi dimekdür. Nazmun li-rāsımıhi: (41b)

Şadaķa münṭafī ider lā-şek
Ĝazabu’llāhı didi Faḫr-i Cihān

Daḫi füc’etle mergi dāfi’dür

Buyurur eyleme bu sözde ğümān.

[12] el-Ḥadīşü’s-şānī ‘aşer

قال النبي صلى الله عليه وسلم

صلوا بالليل والناس نيام تدخلوا الجنة بسلام صدق رسول الله

(*Mh.*) Ya‘nī ğicelerde namāz kıluñ nās uyḫuda iken, Cennete dāḫil olursız selāmet ile dimekdür. Ve daḫi Ḥabīb-i Ekrem şalla’llāhü ‘aleyhi ve sellem ḥazretleri ḥadīş-i āḫarda

عليكم بقيام الليل فإنه دأب الصالحين قبلكم وهو قرية

لكم إلى ربكم ومكفرة للسيئات ومنهاة عن الإثم

وفى رواية و مطردة للداء من الجسد

buyurulmuşdur. Ve bir hadîş-i şerîfînde daħî

رحم الله رجلاً قام من الليل فصلى و يقظ امراته فصلت

buyurulmuşdur. Ve Ebū Ūmāme rivāyetinde قال قيل (vr. 42a)

يا رسول الله أى الدعاء اسمع قال فى جوف الليل

الآخر و دبر الصلوات المكتوبات

Naẓmün li ‘abdi’l-mütercim:

Gicelerde şalāt idüñ dā’im

Bā-ħuşuş ola cümle nās niyām

Cennete dāħil olasız buyurur

Bu hadîşinde ol Resūl-i enām

[13] el-Ĥadîşü’s-sālis ‘aşer

قال النبى صلى الله تعالى عليه وسلم

أحب الأعمال إلى الله تعالى أدومها وإن قلت صدق رسول الله

(Mh.) Ya’nī

لا تحملوا على أنفسكم أوراداً كثيرة لا تقدرن مداومة عليها فاتكم حينئذ

تعجزون عنها وتكونها فتقطع بركتها وافعلوا ما تطيقون على الدوام

فإن الله تعالى يحب الدوام. (Şerh)

Ma’nā-yı hadîş-i şerîf budur ki Allah Te’ālā ĥazretine ‘amellerüñ ziyāde sevgilüsü (vr. 42b) müdāvemem olunan ‘ameldür, eĥall olursa daħî dimekdür. Ĥazret-i Resūlu’llāh şalla’llāhü te’ālā ‘aleyhi ve sellem yine hadîş-i şerîflerinde

خذوا من الأعمال ما تطيقون فإن الله تعالى لا يمل حتى تملوا معنى الملال

من الله تعالى ترى الثواب يعنى لا يقطع الثواب والرحمة حتى تملوا

وتركوا عبادته قيل معناه لا يترك فضله حتى تركوا سؤاله

Ya’nī Allah Te’ālā şevābını ĥat’ itmez siz ‘ibādet ve ĥā’ati terk itmedikce dimekdür. Naẓmu’l-‘abdü’l-faĥîr Dānişî-i pür-taĥsîr:

Dā’im olan ‘ameldür Allāh’a

Ĥatı maħbübü cümle a’mālün

Eger az olsa daħî ġam çekme

Yoğ ise ol ‘amelde ihmālün

[14] el-Ĥadîşü’r-rābi ‘aşer

قال النبى صلى الله تعالى عليه و سلم إن الله تعالى طيب لا يقبل إلا طيباً

(Mk.) Ya’nī Allah Te’ālā Ĥazreti neĥāyişdan münezzehdür ve āfāt ü ‘uyūbdan muĥaddesdür. Şıfat-ı (vr. 43a) mezbüre (tenzih ve taĥdîs) ‘abd ĥarafına isnād ve izāfet olursa, ma’nāsı dimekdür ki ĥabāyiĥ-i a’māl ve rezā’il-i aĥlāĥdan mü’mîn müte’arrî ve müteberri olmağ gerek. Ya’nī Cenāb-ı Ĥazret-i Ĥaĥĥ-ı Ġafūr cemî’-i ‘uyūb ve ĥusürdan muĥaddes ve münezzehdür;

'amelden kabûl itmez, illâ zâtına taqarrûbe eḥaḳḳ ve evlâ olan a'mâl kabûl ider demek olur. Netîce-i me'âl budur ki ve ḥulâsa-i maḳâl oldur ki, ḥıyâr-ı emvâl ḥalâl ve âb-ı şâfi-veş 'azb-i zülâl olandır.⁷¹ كما قال الله تعالى كلوا من الطيبات واعملوا صالحاً⁷²

وقال الله عزّ وجلّ كلوا من الطيبات ما رزقناكم⁷²

وكما قال الله تعالى لن تنالوا البرّ حتى تنفقوا ممّا تحبون⁷³

وغير ذلك بما اشبهها

Nazm: Ḥaḳ Te'âlâ cenâbı tayyibdür

Cümle âfâtle neḳâyışdan

'Amel-i tayyibi ider maḳbûl

Şaḳla zâtuḡ 'uyüb-ı nâḳışdan

[15] el-Ḥadîşü ḥâmis 'aşer

قال النبي صلى الله تعالى عليه وسلم دع

ما يرييك (vr. 43b) إلى ما لا يرييك رواه الترمذى والنسائى اى اترك ما شككت

فيه واذهب إلى ما لا شكّ فيه

خذ ما ايقنته حسنا و حلالا اترك ما شككت فى كونه حسنا او قبيحا Ya'nî

او فى كونه حلالا او حراما يقال دع كذا إلى كذا اى استبدله به (شرح مشارق)

Maḥşûli'l-ḥadîş: Ya'nî meşḳûk olanı terk idüp şaḡa vehm ü şeksiz olan 'ameli kabûl eyle demekdür. Nazm:

Bir işün ḥill ü ḥürmetinde eger

Şübhe itseḡ kemâ hüve'l-mes'ûl

Râciḡi gör gözetme mercûḡı

Şekki terk it yaḳîni eyle kabûl

[16] el-Ḥadîşü sâdis 'aşer:

قال النبي صلى الله تعالى عليه وسلم إنّ الله جميلٌ يحبُّ الجمالَ صدق رسول الله

(Mk.) Ya'nî Allâh Te'âlâ ḥazreti cemîlü'l-ef'âldür; cemâli sever.

اى التجميل منكم فى قلة اظهار الحاجة إلى غير الله تعالى

Yâḡûd Allâh Te'âlâ (vr. 44a) Ḥazreti 'azze şânühü maḡlûḳına cemîlü'l-fi'ldür ḥâcâtını ḳazâ itmekde. İmdi siz daḡı iḡvânuḡuzuḡ ḥâcâtını ḳazâ ve ḡavâyicini edâda bu şıfat ile muttaşif olasız demek ola. Lâkin ma'nâ-yı evvel enseb ve evlâ ve münâsib ü aḡrâ dimişler. Nazmü'l-faḳîr:

Bu ḡadîş-i laḡîf ü nâfi'de

Buyurur kim Cenâb-ı Rabb-i Cemîl

Sever izḡâr-ı ḡâcet itmeyeni

Ġayriye didi ol Resûl-i Celîl

⁷¹ Kur'an, Mü'minûn Suresi, 23/ 51.

⁷² Kur'an, Bakara Suresi, 2/ 172.

⁷³ Kur'an, Al-i İmrân Suresi, 3/ 92.

[17] el-Ḥadīṣü's-sābi' 'aşer:

قال النبي صلى الله تعالى عليه وسلم
فمن اتقى الشبهات استبرأ لدينه وعرضه صدق رسول الله
أى طلب البراءة لدينه من النقص والدم الشرعى و عرضه من كلام الطاعنين

Ya'nî bir kimesne şübhelülerden zātını ve nefsinî şaķınsa, dīnini naķşdan ve zemmi-şer'iden teberri itmiş olur ve 'ırzını tā'inler ta'n ve daħlınden hıfz ider dimekdür. (vr. 44b) كما قال

الله تعالى فى كتابه الكريم إن أكرمكم عند الله أتقاكم⁷⁴

Nazm: Dīnünî 'ırzuñı şaķın zīnhār

Şübehāt ü kelām-ı tā'inden

Müttaķî ol durur ki 'inda'llāh

Hıfz ide zātını meṭā'inden

[18] el-Ḥadīṣü's-sāmin 'aşer:

قال النبي صلى الله عليه وسلم إن أولى الناس
بى يوم القيامة أكثرهم على صلاة صدق رسول الله

Ya'nî Ḥazret-i Ḥabīb-i Ekrem şalla'llāhü te'ālā 'aleyhi ve sellem ḥadīş-i şerifinde buyurlar ki: Yevm-i Kıyāmet ve rüz-ı 'Araşātda ümmetümden baña nāsuñ ziyāde evlāsı ve sevgilüsü, benüm rūḥıma şalavāt-ı şerifeyi ikşār idenlerdür diyü buyurmuşdur. Ve ḥadīş-i āḥarda

من صلى على صلاة صلى الله تعالى عليه عشرة

Ve mevzi'-i āḥarda

من صلى على صلاة صلى الله عليه عشر وحطت عنه عشر
buyurılmışdur. خطينات ورفعت له عشر درجات

Ma'nāsı, (vr. 45a) “Bir kimesne benüm üzerime bir kerre şalavāt eylese idi, Allah Te'ālā Ḥazreti aña on şalāt ider ve on ḥaṭāsın maḥv ider ve on 'aded derecātın 'ālî ider” diyü buyurılmışdur. Nazm:

Şalavātı keşir iden mü'min

Baña evlā olur Kıyāmetde

Didi Şāh-ı Rusül 'amel eyle

Bu ḥadīş-i şerife gāyetde

[19] el-Ḥadīṣü't-tāsi' 'aşer

قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم إن أحب
الكلام إلى الله تعالى سبحان الله وبحمده صدق رسول الله

(Mk.) Ya'nî “Kelāmuñ Allah Te'ālā Ḥazretine taḥķikā ziyāde sevgilüsü, sübhāna'llāhi ve bi-ḥamdihî kelimātı ile tesbiḥdür” dimekdür.

Ve daḥi خفيفتان على اللسان ثقيلتان فى الميزان حبيبتان الى الرحمن

buyurulmuşdur. Ve ḥadīş-i şerif-i āḥarda (45b)

⁷⁴ Kur'an, Hucurāt Suresi, 49/ 13.

من قال سبحان الله وبحمده في كل يوم
مائة مرة حطت خطاياها وإن كانت مثل زبد البحر

buyurulmuşdur. Ma'nāsı, bir kimesne günde yüz kerre sübhāna'llāhi ve bi-ḥamdihî [dise,] cemī'-i ḥaṭāyālarımı Allah Te'ālā ḥazreti maḥv ider dimekdür, eger ol kişinüñ günāhı deryālar köpügi miqdārı daḥi olursa. Nazmü'l-mütercim:

Kelimātuñ eḥabb ü evlāsı
Ḥazret-i Zü'l-celāli ve'l-cüda
İşbu tesbīhdür müsebbih ol
Rüz şeb bārgāh-ı Ma'būd'a

[20] el-Ḥadīşü'l-işrūn

قال النبي صلى الله تعالى عليه وسلم لا حول و
لا قوة إلا بالله العلي العظيم كنز من كنوز الجنة صدق رسول الله

(*Mh.*) Ḥabīb-i Ḥudā Resül-i Müctebā buyururlar ki: Ya'nī lā ḥavle ve lā kuvvete illā bi'llāhi'l-
'Aliyyü'l-'Azīm, Cennet ḥazīnelerinden bir ḥazīnedür dimekdür. Ve daḥi bir (vr. 46a) kimesne
bu tesbīḥ-i şerīfle tesbīḥ eylese idi, kāmilen bir ḥazīneyi fuḫarā'-i Müslimīne şarf ve şadaḫa
şevābına nā'il olur dimek olur, bi-fazli'llāhi'l-'azīm ve keremihi'l-'amīm.

وإنما قال كنز لأن الكنز هو المال الذي يحفظه الرجل لوقت يحتاج إليه و

Nazm: قول هذه الكلمات خير الكنوز لأنها يحصل الجنة لقاتلها والجنة خير الكنوز شرح

Ḥavḫale eylemekde itme ḫusūr
Cümle tesbīḫüñ efḫalidür ol
Anuñ içün nice mevāzi'de

Kenz-i cennet diyü buyurdı Resül

[21] el-Ḥadīşü'l-ḥādī ve'l-işrūn

قال النبي صلى الله تعالى عليه وسلم
أفضل الذكر لا إله إلا الله وأفضل الدعاء الحمد لله صدق نبي الله

(*Mk.*) Ya'nī efḫal-i ezḫār kemā ḫāle'llāhü Te'ālā وَلَذِكْرِ اللَّهِ أَكْبَرُ Ḥazret-i Cevād-ı müfizi'n-ni'met kelime-i mufaḫḫala-
i el-ḥamdü li'llāh dimekdür. (vr. 46b) Ve Resülü'llāh şalla'llāhü Te'ālā 'aleyhi ve sellem

من قال لا إله إلا الله وعدّها هدمت عنه أربعة آلاف ذنب من الكبائر

buyurmuşdur. وفي موضع آخر أول يدعى إلى

الجنة يوم القيامة الذين يحمدون الله في السرّاء والضرّاء؛ الحديث

أى فى الباطن والظاهر وفى الأثر من عمل خيرا فليحمد الله تعالى

buyurulmuşdur. Nazmun li-rāsimihi:

Heylele ḥamdele dūrür şeksiz
Efḫalü'z-zikr efḫalü'd-da'vāt
این حدیث شریف را فرمود

روى بالتاء الفوقانية والتحتانية فأول بتأويل الكلمة والثاني بتأويل (Mk.)

القول م ص الطهور بالضم الصدر وبالفتح اسم لما يتطهر به وقيد سجي
مصدراً كالقبول والولوع وهما شطران للإيمان والطهارة متضمنة للصلاة
فهى انقياد فى الظاهر وقيل المراد بالإيمان هنا الصلاة كما فى قوله تعالى
و ما كان الله ليضيع إيمانكم (vr. 48a) أى صلوتكم الى بيت المقدس
والطهارة شرط صحة الصلاة فصارت كالشطر دم

Ya'ni vuzū imānuḡ cüz'idür ve kelime-i el-ḡamdüli'llāh mizān-ı āḡiret keffelerini ḡoldurur
dimekdür. كما قيل فى الحديث ثقيلتان على الميزان

Naẓmun li-nāẓimü'l-'abdi'l-faḡir:

Ābdest oldı şaḡrı imānuḡ

ḡamdü li'llāh ile ḡolar mizān

Şaḡrı-ı imānı tārik olma şaḡın

Tā saḡa dest-gir ola Raḡmān

[25] el-ḡadişü'l-ḡāmis ve'l-'işrūn

قال النبى صلى الله تعالى عليه و سلم

إن الصعيد الطيب وضوء المسلم وإن لم يجد الماء عشر سنين صدق رسول الله

(Mh.) Ya'ni türāb-ı ḡayyib mü'minüḡ vuzūsıdur eger on sene şu bulunmaz ise dimekdür. كما ذكر

فى التنزيل فلم تجدوا ماءً فتيمموا صعيداً طيباً

Naẓmu'l-'abdü'l-aḡvec Dānişî (vr. 48b)

Pāk ḡopraq vuzū'-ı Müslimdür

Şu bulunmazsa da eger on yıl

Ol şa'īd ile it teyemmümüḡi

Farz eger nāfile namāzuḡ ḡıl

[26] el-ḡadişü's-sādis ve'l-'işrūn

قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم لا يردّ الدعاء بين الأذان

(Mh.) “Ezān ve iḡāmet beyninde du'ā maḡbül olur, terk-i ḡaflet eyle”
dimekdür. Ve daḡi ḡordan ḡıttan buyurulmuşdur. Ya'ni vaḡt-i evḡāt-ı mübāreke ve
müsteḡābedendür. Murādāt-ı ḡayrıḡuzı bu maḡüle vaḡt-i ḡayyibde ḡaleb idesiz diyü ehl-i imān ve
İslām'ı du'ā ve şenā için terḡib ve taḡrīzdür. Naẓm:

Redd olunmaz taẓarru' ile du'ā

Beyne'l-ezān ve'l-iḡāme dir

ḡabbezā ḡabbezā ḡadiş-i şerīf

ḡabbezā ḡabbezā şifā'-i zāmīr

[27] el-ḡadişü's-sābi' ve'l-'işrūn (vr. 49a)

قال النبى صلى الله تعالى عليه وسلم لا يؤمن أحدكم حتى يحبّ إليه

من والده وولده والناس أجمعين صدق رسول الله

(*Mk.*) Ya'nî “Kemâl-i îmânla mü'min olmaz ol kimesne ki başa veled ve vâlid ve dükeli nâsdan ziyâde muhabbet ü meveddet itmedikce” dimekdür. ... المراد بالحبّ الاختيارى. Nazm:

Hağ Resûlin ziyâde sevmez ise
Eb [ü] evlâdına muhabbetden
Anuğ olmaz kemâl-i îmânı
Zâhiren oldı gerçi ümmetden

[28] el-Ḥadîşü's-sâmin ve'l-işrûn

قال حبيب الله صلى الله تعالى عليه وسلم

لا يؤمن عبدٌ حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه صدق رسول الله

(*Mk.*) Ya'nî “îmân-ı kâmil ile ‘abd mü'min olmaz kendi nefsine sevdüğü bir mü'min qarındaşı hağğında sevmedikce” dimekdür. Ḥadîş-i âḥarda ما لا يحب لأخيه من الخير أى من العبادات والأشياء المباحة. Nazm:

Nefsine sevdüğünü sevmez ise
Mü'minüñ kâmil olmaz îmânı

Bir qarındaşına muhabbetde
Ola yeksân ḥubb-ı insânî

[29] el-Ḥadîşü't-tâsi' ve'l-işrûn

قال النبي صلوات الله عليه وسلامه

لا يدخل الجنة عبد لا يأمن جاره بوائقه

(*Mk.*) Ya'nî “ibâdu'llâhdan bir ‘abd-i mü'min Cennete dâḥil olmaz, öyle ‘abd ki şerrinden қоңşusu emîn ve rāzî olmaya” dimekdür.

البوائق جمع بايقة دهر ما يصيب الانسان

(vr. 50a) من نوائب الدهر المراد به هنا الشرّ ابن م

ve ḥadîş-i âḥarda hağğ-ı cârda Resûl-i Ekrem şalla'llâhü Te'alâ 'aleyhi ve sellem ḥazretleri

ما زال جبرئيل عليه السلام يوصيني بالجار حتى ظننت أنه سيورثه

diyü buyurmuşdur. Ve ḥuğûğ-ı cîrânı ri'âyet ve 'ırzlarını 'alâ mâ-yenbağî şiyânetde eḥâdîş-i gayr-ı 'adîde vâride olmuşdur. هذا القليل يدل على الكثير. للعاقل يكفيه. الفهvasıyla iktifâ ihtiyâr olundu. الاشارة و الجاهل لا تغنيه العبارة

Nazm:

Cennete dâḥil olmaz ol kişi kim
Qoңşısı rāzî olmaya andan
Atma hem-sâye üzre şerriği
Şağla 'ırzın hemişe hicrândan

[30] el-Ḥadîşü's-selâşûn

قال النبي صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ من حافظ على صلوة

الصَّحَى غفر له ذنوبه وإن كانت مثل زبد البحر صدق رسول الله

Ya'nî "Bir kimesne (vr. 50b) şalât-ı duḥâyı terk itmese, müvâzabet üzre olsa, Allah Te'âlâ Ḥazreti anuḡ günâhını maḡfûr ider zübedi'l-bihâr gibi daḡı olursa" dimekdür. Ve ḥadîs-i âḡarda

إِنَّ فِي الْجَنَّةِ بَابًا يُقَالُ لَهُ الصَّحَى فَإِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ نَادَى مِنْ أَيْنَ

الَّذِينَ كَانُوا يَدُومُونَ عَلَى صَلَاةِ الصَّحَى فَهَذَا بَابِكُمْ فَادْخُلُوا بِرَحْمَةٍ

وَالْقَطْرَةَ تَنْبِئُ عَنِ الْغَدِيرِ. Fezâ'ili ziyâde keşîredür; iḡtişâr olunmuşdur.

Nazm:

Ber-devâm ol şalât-ı işrâka

Tâ zünübından olasin maḡfûr

Zübedi'l-baḡr olursa da cürmi

Fazl-ı Mevlâ ider anı mestûr

[31] el-Ḥadîşü'l-ḡadî ve's-şelâsün

قال النبي صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

من صَلَّى الصَّبْحَ كَانَ فِي جِوَارِ اللَّهِ حَتَّى يَمْسَى وَ مِنْ صَلَّى الْمَغْرِبَ

كَانَ فِي جِوَارِ اللَّهِ حَتَّى يَصْبِحَ فَلَا يَخْفَ مِنْ اللَّهِ فِي جِوَارِهِ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ

Ya'nî "Bir kimesne şalât-ı (vr. 51a) fecri edâ eylese, Allah Te'âlâ Ḥazretinüḡ civârında olur vaḡt-i ḡurûb-ı şemse degin ve şalât-ı maḡribi kılsa, şabâḡa varınca, Ḥudâ-yı Müte'âl'üḡ ḡıfz u civârında olur" dimekdür. 'Alâ ḡâze't-taḡdîr, imdi Cenâb-ı Ḥaḡ ḡoḡşusu olana ḡavf ü ḡaḡar yoḡdur. Şalâteyn-i mezkûreteyni devâm üzre muḡâfâza eyleyen kimesne hemîşe Ḥazret-i Ḥaḡḡ'uḡ emânında olur diyü buyurulmuşdur. Nazm:

Maḡrib ü fecri kılsa bir kimse

Her birisin kemâ hüve'l-mesnûn

Tâ şabâḡ u mesâya dek ol ḡün

Ḥaḡ civârında ol olur me'mûn

[32] el-Ḥadîşü's-şânî ve's-şelâşüne

قال النبي صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

من قرأ حم الدخان ليلة الجمعة غفر الله له البيئة صدق رسول الله

Ya'nî bir kimesne leyle-i Cum'ada Süre-i Ḥâ-mîm ed-Duḡanı tilâvet eylese, Allah Te'âlâ Ḥazretleri ol ḡulını elbette (vr. 51b) yarlıḡaya' diyü buyurulmuşdur. Ve fi rivâyet

من قرأ الدخان أصبح مغفورا له

buyurulmuşdur. Ve fi rivâyet قراءة سورة الدخان تمنع أهوال القيامة

Oḡusa Süre-i Duḡanı temâm

Şeb-i Cum'a içinde bir Müslim

Aḡa ḡufrân ider Cenâb-ı Ḥudâ

Cümle âfâtdan olur sâlim

[33] el-Ḥadīṣü's-şālīṣü ve's-şelāṣüne

قال رسول الله صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
من سرّه أن يحبّه الله ورسوله فليقرأ في المصحف صدق رسول الله

Ya'nî bir kimesne Allah ve Allah Te'ālā Resūliniñ muḥabbeti ile mesrū[r] olmağı isterse, Kur'an-ı 'Aẓîmi Muşḥaf-ı şerîfe nazār ile tilâvet eylesün dimekdür. Ve ḥadīṣ-i şerîf-i âḥarda

قراءة الرجل القرآن في غير المصحف ألف درجة وقراءة
في المصحف تضعف على ذلك (52a) الى ألفي درجة

diyü buyurulmuşdur. Nazmü'l-'abdü'l-aḥvec Dānişî:

Ger Ḥudā ve Resūliniñ her dem

İster ise muḥabbetin mü'min

Nazaran eylesün tilâvetini

Bu Kitâb-ı Kerîmüñ ol deyyin

[34] el-Ḥadīṣü'r-Rābi'u ve's-şelāṣüne

قال رسول الله صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
نعم الشفيع القرآن لصاحبه يوم القيمة صدق رسول الله

Ya'nî rûz-ı Kıyâmetde ne güzel şefî' olur şāḥibine tilâvet-i Kur'an-ı 'Aẓîm ve Furqân-ı Kerîm dimek olur. Ve ḥadīṣ-i şerîf-i âḥarda

من قرأ القرآن ايماناً واحتساباً كتب له بعدد كل حرف عشر
نعم الشفيع حسنات و محى عنه عشر سيئات و رفع له في الجنة عشر درجات
و من تلى آية من كتاب الله تعالى كانت له نوراً يوم القيامة

daḥi vâki' ve Şadr-ı Risâletden şādır olmuşdur. Nazm: (vr. 52b)

Şāḥibine kıyâmet olduḡda

Ḥoş şefî'-i şefîḡ olur Kur'an

Ni'me mâ-ḡāle ol Ḥabîb-i Kerîm

Fî cemî'i'd-duhûri ve'l-ezmân

[35] el-Ḥadīṣü'l-ḥāmisü ve's-şelāṣüne

قال النبي صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
لا يزال الناس بخير ما عجلوا الفطر أى مدة تعجيلهم صدق رسول الله

(Mk.) Ya'nî nās ḥayrda şābit ve rāsiḡ olmuş olu[r]lar şavmda, farzan ve nāfileten mādām ki iftārda isti'cāl ideler dimekdür.

وإنما كانوا الخير لأن تعجيل الفطر بعد الغروب من سنن المرسلين
ليحصل الحضور في الصلاة فمن حافظها يكون متخلفاً بأخلاقهم لأن فيه
مخالفة أهل الكتاب فأنهم يؤخرونه الى اشتباك النجوم. ابن ملك

Nazm:

Ḥayra şābit-ḡademdür anlar kim

İde vaḡtinde fiṡra isti'cāl

Sünen-i mürselîn ile 'amel it

Gün ğurûb itse eyleme ihmāl

(53a)

[36] el-Ḥadīşü's-Sādīsü ve's-şelāşüne

قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم
أحبب حبيبك هوئاً ما عسى ان يكون بغيضك يوماً ما وابغض
بغيضك هوئاً ما عسى ان يكون صديقك يوماً ما صدق رسول الله

Ya'nī ziyāde dostlık itdigine muḥabbet ve meveddeti vech-i ḥafif ve sehl eyle; muḥabbetde ifrāt eyleme. Ḳarīb ola ki mebgūzuḡ olup saḡa sebeb-i nedāmet olur. Kezālik buġz üzre olduġuñ kimesneye daḡi baġzāyı eḡaf ve ehven vechle eyle. Yaġın ola ki bir gün yine dost ve şadīķ-ı ḡamīm olduķda bā'is-i şerm ü ḡayā ola dimekdür.

يقال هان عليه أى خفت وهونه الله تعالى عليه أى سهله الله من لغة أخترى
معنى الحديث أى حباً مقتصداً لا افراط فيه (53b) واطافة ما إليه يفيد
التقليل يعنى لا تسرف فى الحب والبغض فعسى أن يكون الحبيب
بغيباً والبغض حبيباً فتندم أو تستحى من لغة جامع جوهرى

Nazm: Hem ḡabīb ü baġizina ḡubbı

Daḡi buġzı miyāne eyle didi

'Aks ola şoḡra her biri şāyed

Zāhir ola nedāmet-i ebedī

[37] el-Ḥadīşü's-Sābi'u ve's-şelāşüne

قال النبي صلى الله تعالى عليه وسلم
طوبى لمن تواضع فى غير منقصةٍ وذلّ فى غير مسكنةٍ صدق رسول الله

Ya'nī sa'ādet ol kimesneye ki tevāzu' ide; tevāzu'ı bā'is-i noķşān-ı dīn olmaya ve daḡi kendi nefsinı fī ġayr-i meskenetin taḡķir ide, tefaķķur itmeye dimekdür. وهما ممدوحاً ومقبولاً عند الله تعالى كما قيل التواضع من خصال المتقى وبه الى العلى مرتقى

Nazm: (54a) Ol kişiyे sa'ādet-i 'uzmā

Mütevāzi' ola bi-lā-noķşān

Meskenetsiz hem eyleye züllü

İtmeye iftiķarını i'lān

[38] el-Ḥadīşü's-şāminü ve's-şelāşüne

قال النبي صلى الله تعالى عليه وسلم
الاقتصاد⁸⁰ فى المعيشة نصف العيش صدق حبيب الله

Ya'nī emr-i ma'āşda ifrāt ve tefrīt itmeyüp tarīķ-ı i'tidālī iḡtiyār itmek, 'ayşuñ nişfidur dimekdür. Ḥadīş-i āḡarda اقتصد ما عال من buyurulmuşdur. Ma'nāsı, faķir ü muḡtāc olmaz ol kimesne ki tebzir ve taķtir itmeyüp mütevassıtu'l-ḡāl emr-i ma'āşa 'azm ü ḡaşd idüp 'alā külli ḡāl feḡvāsını mer'ı tuta.

والمقتصد فى الآية الكريمة مذكور على معان شتى فى جميع

⁸⁰ Bu kelime üstünde "Adl üzere olmakdır" karşılığı yazılıdır.

Bi-haqq-ı hürmet-i hadîs-i Resûl.

تمت ترجمة هذه الأربعين بتوفيق عن من هو ناصر و
معين فى شهر ذى الحجة الشريفة سنة احدى ستين وألف ١٠٦١
نظم فله الحمد والشكر الأتمان وعلى نبيه الصلوة والسلام الأكملان
(56a) انكه فرموده بودى اى فتاح أنا خمّرت أربعين صباح⁸²
من بيچاره ناتوان و ضعيف جمع كردم چهل حديث شريف
يكيبك زاد آخرت بكنى و ين سبب لطف و مكرمت بكنى
اينك اين اربعين شده موجود تو باينها مرا عمل فرمود
باد ايشان وسيله رحمت گر قبولش فتد ذهى دولت

KAYNAKÇA

el-Aclûnî İsmâil bin Muhammed (1418/1997). *Keşfü'l-hafâ ve müzîlû'l-İlbâs 'amme'stehere mine'l-ehâdis 'alâ elsineti'n-nâs*, I-II, Beyrut.

AKSOY, Hasan (1997). “Fevri'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul, Sayı 13-14-15, s. 121-130.

CEYHAN, Âdem (2018). “Aksaraylı Dânişî'nin Nesrû'l-leâli Tercümesi”, *Bir Devr-i Kadim Efendisi- Prof. Dr. Tahir Üzgör'e Armağan*, Editörler Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, Yayınevi, Ankara, s. 167-247.

CEYHAN, Âdem (2021). “16. Asır Divan Şairlerinden Sirâcî'nin Manzum Hadis Tercümeleri”, *Littera Turca*, c. 7, Sayı 4, s. 985-1017.

CEYHAN, Âdem (2017). “17. Asırda Yaşamış Aksaraylı Bir Âlim, Şair ve Yazar: Dânişî Şa'bân bin Mustafa'nın Hayatı, Eserleri ve Hz. Ali'den Yüz Söz Tercümesi”, *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul, c. 27/1, s. 65-99.

CEYHAN, Âdem (2015). “Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullâh'ın Kırk Hadis Tercümesi”, *Erdem Dergisi*, Sayı 69, s. 53-72.

CEYHAN, Âdem (2006). *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap, Ankara.

CEYHAN, Âdem (2003). “Usûlî'nin Hadis ve Vecize Tercümeleri”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2001-2003, cilt XXX, s. 147-188, İstanbul.

⁸² Bu mısraın üst tarafında “Yani bu kudsi hadis hakkı için” manasındaki şu açıklama var:
يعنى بحقّ هذا الحديث القدسى

ÇAĞRICI, Mustafa (2008). “Sabır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, c. 35, s. 337-339.

Dânişi, Manuscript Volume No. 750H from the Garrett Collection of Arabic Manuscripts in Princeton University Library. (Bu eserin bir kopyası: Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Mikrofilm Arşivi nr. 3273).

ERASLAN, Sibel (2018). “Devlet adamı”, *Star gazetesi*, 11 Temmuz.

GIYNAŞ, Kamil Ali (2012). “Hilâli’nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi”, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/1 Winter, s. 1133-1157.

Hasan Rızâî, *Nüzhetü’l-ibrâr el-Muttali’ li Esrâri’l-Gaffâr*, Selîmiye- İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi, nr. 65.

Hasan Rızâî el-Aksarâyî (2017). *Nüzhetü’l-ibrâr el-Muttali’ Li-Esrâri’l-Ġaffâr*, Edisyon Kritik- Çev. Hasan Uçar, Mustafa Şen, Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yay. Ankara.

KARAHAN, Abdülkadir (1991). *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis*, Ankara.

KILIÇ, Hulûsi (2000). “İbşîhi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, c. 21, s. 376-377.

Kilisli Muallim Rif’at (1926). “Notlar ve Vesikalar”, *Türkiyat Mecmuası*, 2. c. s. 401-409.

KÖKSAL, M. Fatih (2016). *Yâ Kebîkeç, Mecmualar Arasında*, Kesit Yay. İstanbul.

Mes’ûd bin Ahmed bin Şâdî, *Tercemetü’l-leâli ve Tezkiretü’l-maâli*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Ayasofya Bölümü nr. 945, vr. 43b-84b.

Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu, I-V, 1987-1992.

ONAY, Ahmet Talât (1992). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, haz. Cemâl Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara.

ÖKSÜZ, Yılmaz (2016). *Okçuzâde Mehmed Şâhî'nin Ahsenü'l-hadis'i* (İnceleme-Metin), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora tezi, Sivas.

Sadi (1991). *Gülîstan*, çev. Hikmet İlaydın, MEB Yay. İstanbul.

SEVGİ, Ahmet (1999). "Molla Câmî'nin 'Erba'ın'ı ve Türkçe Manzum Tercümeleri". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Aralık, S. 6, s. 1-145.

SÖYLEMEZ, İdris (2017). *Türk-İslam Edebiyatında Manzum Kırk Hadisler*. Doktora tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.

ŞAFAK, Turgay, AKPINAR, İsa (2020). (haz.), *Hz. Ali Sözlerinin Farsça ve Türkçe Manzum Tercümeleri, Tercümetü'l-Le'âlî ve Tezkiretü'l-Me'âlî Hoca Mesûd, Tercümetü'l-le'âlî Rihletî*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul.

Şehr-i Sülehâ (2022). Aksaray'ın Tarihî- Tasavvufî Şahsiyetleri, editör Mahmut Ulu, Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay.

Şeyhî Mehmed Efendi (2018). *Vekâyi'u'l-fuzalâ*, (İnceleme- Tenkitli Metin-Dizin), I-IV, haz. Ramazan Ekinci. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı İstanbul.

ŞEN, Mustafa (2016). "Nüzhetü'l-ebrâr el-Muttali' li Esrârî'l-Gaffâr Hasan Rızâî el-Aksarayı", *I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (Tarih, Kültür, Din, Medeniyet)* 27-29 Ekim 2016, s. 606-617.

Şirazi (1992). *Hafız Divanı*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, M.E.B. Yay. İstanbul.

UÇAR, Hasan (2016). "Hasan Rızâî'nin Nüzhetü'l-ebrâr Adlı Eserinde Aksaray'ın Manevî Şahsiyetleri", *I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (Tarih, Kültür, Din, Medeniyet)* 27-29 Ekim 2016, s. 356-373.

Uşşâkizâde İbrahim Hasîb Efendi (2017). *Zeyl-i Şakâ'ik- Uşşâkizâde'nin Şakâ'ik Zeyli*, (İnceleme- Metin), haz. Ramazan Ekinci, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

YARDIM, Ali (1999). *Şihâb'ül-ahbâr Tercümesi*, Damla Yayınevi, İstanbul.

YÜCEER, Mustafa (2021). *Osmanlı Manzum Hadis Edebiyatı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara.